

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

Мастер рад:

**Радничко самоуправљање – идеје и пракса: на примерима
београдских предузећа у периоду пословања (1966-1968.):
грађевинско занатског предузећа „Кошутњак“, грађевинске радне
организације „Аутопут“, грађевинског инжињеринга „Градња“**

Ментор:

др Проф. Љубодрог Димић

Студент:

Бојан Николовски IS 17/53

Београд, септембар 2018.

САДРЖАЈ

- ПРЕДГОВОР.....	5.
- УВОД	9.
- I-ЦИЉЕВИ РАДНИЧКОГ САМОУПРАВЉАЊА ПРОКЛАМОВАНИ ОД СТРАНЕ ДРЖАВНОГ И ПАРТИЈСКОГ РУКОВОДСТВА СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ	16.
- Идејни и друштвено-економски развој самоуправног система до доношења Устава из 1963. године	16.
- Устав из 1963. и законодавство проистекло из устава	30.
- Друштвено-политичке институције	36.
- Економска и друштвена кретања од средине па до краја 60' година	37.
- <i>Реформа из 1965. и њене последице каснијих година</i>	41.
- Критика самоуправног система	44.
- II-ФУНКЦИОНИСАЊЕ САМОУПРАВЉА НА НИВОУ РАДНИХ КОЛЕКТИВА, ПРИКАЗАНО КРОЗ НАДЛЕЖНОСТИ И ПОСЛОВАЊЕ РАДНИЧКИХ САВЕТА И УПРАВНИХ ОДБОРА ГРАЂЕВИНСКО ЗАНАТСКОГ ПРЕДУЗЕЋА „КОШУТЊАК“, ГРАЂЕВИНСКЕ РАДНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ „АУТОПУТ“, ГРАЂЕВИНСКОГ ИНЖИЊЕРИНГА „ГРАДЊА“ У ПЕРИОДУ ПОСЛОВАЊА: 1966-1968. ГОДИНЕ	49.
- Функционисање самоуправљања у грађевинско занатском предузећу „Кошутњак“ у периоду пословања 1966-1968. кроз рад радничког савета и управног одбора	49.
- <i>Раднички савет</i>	50.
- Пословна политика предузећа, извештаји о пословању, одлуке о правилницима и статуту, остало	56.
- Радне и економске јединице	59.

- Радна места и комисије	60.
- Набавка основних и обртних средстава и одобравање трошкова различитих намена	61.
- Управни одбор	62.
- Пословна политика, извештаји, правилници	64.
- Формирање комисија и извештаји и пописи	67.
- Радна места.....	68.
- Одобрење ночаних средстава, молбе и жалбе	69.
- Одлуке радничког савета зидарског погона	70.
- Функционисање самоуправљања у грађевинској радној организацији „Аутопут“ у периоду пословања 1966-1968. кроз рад радничког савета и управног одбора	71.
- Раднички савет	72.
- Пословна политика предузећа, извештаји, правилници и остало	72.
- Одобрење новчаних средстава у различите намене, одобрење расхода и прихода по различитим основама и њиховог књижења, додељивање различитих добара радницима, одобрење куповине основних средстава	78.
- Радне јединице	80.
- Управни одбор	81.
- Пословање предузећа, правилници, склапање уговора, остало	81.
- Радне и економске јединице	84.
- Радна места, молбе, жалбе	85.
- Функционисање самоуправљања у грађевинском инжињерингу „Градња“ у периоду пословања 1966-1968. кроз рад радничког савета и управног одбора	89.
- Раднички савет	90.
- Пословна политика, извештаји, правилници, избори за раднички савет и управни одбор	90.
- Основна средства, одобрење књижења расхода и прихода, радна места	94.
- Управни одбор	96.

- Пословање предузећа, извештаји, пословни уговори са другим предузећима, радне јединице	96.
- Молбе и жалбе, одобрење средстава, радна места, одобрење књижења прихода и расхода	98.
- ОПШТИ ЗАКЉУЧАК	101.
- ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА	109.

ПРЕДГОВОР

Тема рада:

Рад је истраживачког карактера и настоји да прикаже и објасни најважније теоријске поставке и циљеве самоуправљања, функционисање органа самоуправљања у три наведена у насловима предузећа. Рад, у крајњој линији, настоји да покаже у којој мери су се идејни циљеви самоуправљања оставарили у пракси трију предузећа. Кроз писање рада имало се у виду да и кроз самоуправну праксу три наведена предузећа може да се назре слика о самоуправној пракси многих радних колектива широм Југославије. Фокус првог поглавља рада јесте првенствено у приказивању и објашњавању најкључнијих идејних поставки и најважнијих развојних токова самоуправног система, а у мањој мери и у тумачењу друштвено-економских процеса, догађаја и токова који су били део или су прожимали самоуправни систем у целини. У другом поглављу циљано је праћено пословање радничких савета и управних одбора, са фокусом на врсте послова и надлежности тих органа управљања. Широка слика о пословању предузећа, која се увек не односи на функционисање самоуправних механизма у предузећима, није циљ овог рада, али се назире из одабраних извора. Подробна квалитативна анализа свих најважнијих аспеката и сегмената мастер рада секундарна је у односу на приказ и објашњење, на квалитативну анализу и давање одговора на питање у којој мери и на који начин су спроведена основна начела и циљеви самоуправљања, кроз рад самоуправних органа у предузећима. Мањи део објашњен је кроз анализу многих аспеката и сегмената рада, а већи део изнесен из анализираних је у општем закључку.

Рад је фокусиран на две основне целине, на два основна поглавља. Прво поглавље првенствено се бави најважнијим теоријским поставкама које је југословенско самоуправљање садржавало као друштвено-економски систем. Наведени су и објашњени основни циљеви, за које је планирано да буду остварени увођењем и функционисањем самоуправљања, као и погледи на самоуправни систем, онако како су замишљали творци тог система из југословенског државног врха. Ово поглавље није ограничено на одређено раздобље функционисања самоуправљања. Али се циљеви и погледи југословенских вођа преплићу са објашњењима о политичко-друштвено-економском развоју земље до краја шездесетих. Дакле, поред идејних циљева укратко је дат и преглед развоја самоуправљања у пракси и економског развоја Југославије од 1948. до 1969, ради лакшег сналажења у анализи проблематике развоја самоуправљања. Приказивање самоуправног развоја до краја шездесетих година омогућиће приказивања функционисања система у пракси пословања предузећа којим се овај рад бави. Осим свега наведеног, ради потпуније

сlike о функционисању и развоју самоуправљања дати су најважнији законски акти о најважнијим надлежностима радничких савета, управног одбора и дирекотра предузећа.Забележени су и стога ба би се олакшало упоређивање идејног и самоуправљања у пракси предузећа.Дакле, у неким сегментима, рад се фокусира на самоуправљање на најнижем нивоу, у економској сфери, у предузећу, а не на ширу или ужу друштвено-политичку заједницу.Прво поглавље рада замишљено је тако да може независно да се чита и анализира од другог.

Други део обухвата претежно самоуправљање у пракси али се осврће се на идејне поставке и упоређује законске нормативе и праксу.Први део можда има и већу вредност јер је целовитија и систематичнија целина од другог дела, који се бави само узорцима из самоуправне праксе.Друго поглавље првенствено обухвата пословање радничких савета и управних одбора у грађевинско занатском предузећу „Кошутњак“, грађевинској радној организацији „Аутопут“ и грађевинском инжињерингу „Градња“.Одабрано је три предузећа да би узорак из извора био релевантнији и валиднији за анализу и преглед.Тематски је подељено тако да се стављају у фокус различите врсте надлежности радничких савета и управних одбора, и кроз такву структуру другог дела сагледава се пословање предузећа.У раду се онда даје квалитативна анализа рада управних одбора и радничких савета свих предузећа.И на крају се обухвата и анализа подударности идејног и законско-нормативних самоуправљања са самоуправљањем у пракси предузећа.

Извори и литература:

Рад је конципиран и заснован у највећој мери на изворима.Само неки делови првог поглавља, који се односе на преглед развоја самоуправљања, економског и друштвеног развоја Југославије до краја шездесетих година, написани су уз наклон на стручну литературу.У првом поглављу коришћена су бројна дела најважнијих самоуправних теоретичара, који су истовремено били у државном и партијском врху Југославије.Коришћени су списи Јосипа Броза Тита, Едварда Кардеља, Владимира Бакарића, Вељка Влаховића, Светозара Вукмановића Темпа, Латинке Перовић, Душана Биланџића, итд.Један део рада, који се односи на критику самоуправног и комунистичког система, има потпору у делима Милована Ђиласа, једног од твораца самоуправљања и једног од највећег пропагандисте режима, а касније и његовог једног од највећих противника.Ради заокруживања објашњења о покушају великог заокрета у даљем развоју самоуправљања, такозваној *мини реформи*, с почетка шездесетих, коришћени су и најрелевантнији чланци из угледног дневног листа „Политика“.

Друго поглавље о самоуправљању у пракси, ослања се на врло обимну архивску грађу из *Историјског архива Београда*.Коришћене су пословне књиге из рада органа управљања предузећа.Највише пословне књиге из 1966, 1967, 1968. о раду радничких савета и

управних одбора грађевинско занатског предузећа „Кошутњак“, грађевинске радне организације „Аутопут“ и грађевинског инжињеринга „Градња“.

Од литературе за општи увод о светским дешавањима коришћена су дела историчара светског гласа, Волтера Лакера и Ерика Хобзбаума. За поглед на развој самоуправног система дело је ослоњено на историје врло добрих познавалаца историје социјалистичке Југославије попут Бранка Петрановића и Љубодрага Димића. Коришћена су, и вредно дело Неце Јованова, које сагледава социјалистички аспект самоуправљања, као и историју савеза комуниста Југославије из 1985. и дело Марка Николића, које упоређује марксизам и самоуправљање.

Структура рада:

Цела структура рада ослања се на два најважнија поглавља: Циљеви радничког самоуправљања прокламовани од стране државног и партијског руководства социјалистичке Југославије; Функционисање самоуправљања на нивоу радних колектива, приказано кроз надлежности и пословање радничких савета и управних одбора занатског предузећа „Кошутњак“, грађевинске радне организације „Аутопут“, грађевинског инжињеринга „Градња“ у периоду пословања: 1966-1968. године. Поред два наведена поглавља у раду су написани и пролог, увод и закључак.

У предговору је у најосновнијем описана тема рада, наведени су главни извори и литература и упућено је на скицу структуре рада. У уводу су укратко објашњени најважнији процеси, појаве и догађаји из светске и југословенске историје шездесетих година, који помаже у расветљавају историјски ток и развој идејног и практичног самоуправљања.

У поглављу о циљевима радничког самоуправљања прокламовани од стране државног и партијског руководства социјалистичке Југославије, наведене су и објашењене најважније поставке и циљеви самоуправљања које су осмислили комунистичке вође Југославије; дат је друштвени, економски, политички и развој државе и самоуправног система од почетка педесетих до краја шездесетих; наведени су најосновнији законски акти о надлежностима радничког савета, управног одбора и директора из *Основног закона о управљању државним привредним предузећима и вишим привредним удружењима од стране радних колектива* из 1950. и из Устава из 1963. и законима који су се ослањали на тај Устав, објашњен је укратко рад најважнијих друштвено-политичких институција попут Комунистичке партије Југославије, Социјалистичког савеза радног народа Југославије и улоге синдиката и њихових продужница, укратко је објашњено најважније о опозицији система и/или режима као и о најзначајнијим врстама критике. Најважнија потпоглавља првог дела су: Идејни и друштвено-економски развој самоуправног система до доношења Устава из 1963. године, Устав из 1963. и законодавство проистекло из устава, Друштвено-

политичке институције, Економска и друштвена кретања од средине па до краја 60' година, *Реформа из 1965. и њене последице каснијих година*, Критика самоуправног система.

Поглавље „Функционисање самоуправљања на нивоу радних колектива, приказано кроз надлежности и пословање радничких савета и управних одбора грађевинско занатског предузећа „Кошутњак“, грађевинске радне организације „Аутопут“, грађевинског инжињеринга „Градња“ у периоду пословања 1966-1968. године“ обухвата неколико потпоглавља: *Функционисање самоуправљања у грађевинско занатском предузећу „Кошутњак“ у периоду пословања 1966-1968. кроз рад радничких савета и управних одбора* назив је првог потпоглавља. *Функционисање самоуправљања у грађевинској радној организацији „Аутопут“ у периоду пословања 1966-1968. кроз рад радничког савета и управног одбора* и *Функционисање самоуправљања у грађевинском инжињерингу „Градња“ у периоду пословања 1966-1968. кроз рад радничког савета и управног одбора* називи су друга два основна потпоглавља другог поглавља. Тематски обухватају пословање предузећа кроз примере различитих послова, које су обављали раднички савети и управни одбори. Обухвата и објашњење и анализу неких од примера, као и упоређивање са идејним поставкама и законско-нормативним актима о самоуправљању. Сва три основна потпоглавља подељена су на потпоглавља о радничком савету и управном одбору. Дакле, извори су приложени тако да приказују одвојено функционисање и једног и другог органа управљања. Једино је за „Кошутњак“ додато и једно краће потпоглавље о одлукама радничког савета зидарског погона. Потпоглавља о радничким саветима и управним одборима подељена су на потпоглавља која обухватају најважније послове целокупног функционисања предузећа, и на тај начин су и насловљена. У потпоглављима издвојена је само неколицина од мноштво примера из истраживаних пословних књига. Тако изабрана и сложена грађа у већини не осликава квантитативни обим одређене врсте послова, нити хронолошки распоред доношења пословних одлука. Али је настојано да се одаберу најквалитетнији примери из свих најважнијих група послова, који ће најбоље показати чиме су се све бавили раднички савети и управни одбори предузећа и како су функционисали.

За овај закључак дат је назив *општи закључак* јер се у њему дају најважнија општа запажања из садржаја рада. У њему се дата материја не анализира квалитативно, већ квалитативно. Дакле, неће бити подробно протумачена редом већина сегмената рада и примери из рада. Осим конкретних закључака о приказаном садржају, бавиће се и подударношћу идеје и праксе самоуправљања на основу изнесених извора и литературе.

УВОД

Ради разумевања у потпуности друштвено-економских услова на ширем плану под којима су пословала предузећа, која ће бити предмет проучавања, и развоја самоуправне теорије, у уводу ће бити дат кратак преглед европских и светских дешавања важних за Југославију шездесетих година, као и увид у унутрашње прилике у земљи у периоду од почетка 1966. до краја 1968. године. Целовит преглед неопходан је да би се у потпуности схватили сви најглавнији фактори кључни за развој самоуправног система на теоријском и практичном плану.

Правци развоја самоуправног система увелико су били условљени разним спољашњим и унутрашњим околностима. Као прво, самоуправљање је настало као последица сукоба са Совјетским Савезом. Југословенски комунисти морали су да нађу свој посебан, бољи пут у социјализам. Делом из закључка да се много тога из праксе у совјетском друштвеном уређењу не поклапа са Марксовим, Енгелсовим и Лењиновим друштвено-економско-политичким списима, делом из политичких разлога, а делом из унутрашњих друштвено-економских разлога. Уз нови друштвено-економски систем Југословени су успели лакше да се супротставе совјетској пропаганди јер су замислили праведнији и чистији, ближи својим класицима Марксу, Енгелсу и Лењину социјализам који би могао да се примени у пракси. Кроз самоуправну теорију југословенски комунисти успевали су да прилагоде своје деловање многим, пре свега, идејним а и практичним потребама у датим околностима југословенског друштва.

Самоуправљање је било повезано у идејном смислу са југословенском спољном политиком несврстаности. Председник Југославије, Јосип Броз Тито наглашао је да је спољна политика била одраз унутрашњег развоја и карактера Југославије.¹ Пошто су Совјети притискали на монолитност и јединство комунистичког света, Југословени су инсистирали да свако има право на свој јединствени пут у социјализам. У ствари, проширили су на то да свака држава на глобусу има права да буде потпуно суверена и равноправна са другим државама у сваком смислу, па и у слободи избора државног уређења. Што се пре свега односило на избор народа и држава између капитализма и социјализма и у избору различитих варијанти та два система. А таква принципијелна и доследна политика у великој мери је ослобађала Југославију спољних притисака,

¹ J. Broz Tito, *Jugoslavija u borbi za nezavisnost i nesvrstanost*, Sarajevo, 1977, 52.

првенствено од СССР-а и земаља источног блока, и омогућавало јој је да изабере сопствени пут у социјализам.

Југословени су нашли ослонац за своју политику у младим земљама трећег света, тек ослобођених колонијалне прошлости. Ослањајући се на њих, бранили су и своју независност. Мали народи су по мишљењу југословенског државног руководства могли да одиграју огромну улогу у спречавању светског рата, а и у смањивању интензитета или спречавању хладног рата, што би свеукупно донело бољи животни стандард за све народе света.² Мирољубива коегзистенција, једнакост и блиска сарадња међу земљама које су подржавале политику несврстаности може да нађе своју паралелу теоријски у самоупраном облику федерације југословенских република. Исто тако, на пример, самоуправна права сваког југословенског грађанина, попут оног да грађани не буду изабљивани ни на који начин и да могу пристојно да живе од свог рада, подударају се са југословенским залагањем да се грађани нових држава, бивших колонија потпуно еманципују у економском, политичком и друштеном смислу од управљача из својих бивших метропола, као и са југословенским настојањима у многим правцима да се искорени сиромаштво у земљама трећег света.

Друга половина шездесетих и почетак седамдесетих доба је значајног смиривања у политичким сукобима између две суперсиле и обуздавања развоја нуклеарног наоружања.

После Кубанске ракетне кризе Совјети су схватили да су Американци били надмоћнији у систему наоружања и били су спремни да размотре примењивање мање агресивне стратегије.

Након свргавања Хрушчова његови наследници одлучили су да наставе у великој мери да спроводе његову спољну политику.³ Али је поступно укинута дестаљинизација, повећан је војни буџет и поведена је чвршћа унутрашња и спољашња политика.⁴ Ипак, совјетски руководиоци као и амерички гајили су стрепњу према веома лошем исходу могућег рата између двеју суперсила.⁵

Зато је између две главне нуклеарне силе дошло до споразума о забрани тестирања нуклеарног наоружања, долазило је до покушаја да се спречи ширење нуклеарног наоружања, потписан је споразум о ограничењу стратегијског нуклеарног наоружања -

² J. Broz Tito, *Jugoslavija u borbi za nezavisnost i nesvrstanost*, 28,30.

³ В. Лакер, *Историја Европе 1945-1992*, Београд, 1999, 410.

⁴ *Isto*, 412.

⁵ *Isto*, 412.

САЛТ, извесних антибалистичких споразума, итд.⁶Почела је и да цвета до тада гушена трговина између западних, капиталистичких земаља и земаља источног блока.⁷

Совјети су понудили план по којем је у Европи требало да остане status quo, а Атлански и Варшавски пакт били би замењени свеобухватним одбрамбеним системом чији би јемци биле све земље Европе, Совјетски Савез и Сједињене Државе.И поред противљења Американаца, неке европске земље биле су спремне да тај план узму као основу за даље преговоре.Дијалог је прекинут блискоисточном и чехословачком кризом 1967. године, односно 1968. године.⁸

Упоредо са заоштравањем односа са Америком почетком шездесетих, погоршали су се односи и са Кином.Кинески лидери су оптуживали совјетски режим као империјалистички.Што је ишло толико далеко да је кинески председник Мао Це Тунг рекао да је правилно да Совјетски Савез треба да врати Јапану Курилска острва.⁹

Многи су разлози за сукобе између Кине и Совјетског Савеза.Неспремност Совјета да помогну Кини да развије нуклеарни програм, жалбе Кинеза на недовољну совјетску помоћ, идеолошко разилажење, спор око територија, и различито културно и друштвено наслеђе и борба за доминацију у комунистичком свету.¹⁰

То што су Кинези инсистирали на својој идеолошкој правоверности није много значило.Јер унутар комунистичког блока „лево“ и „десно“ била је променљива категорија.На пример, Југословени су у сукобу са Стаљином 1948. били на „левом“ крилу комунистичког покрета, а десет година касније на „десном“.¹¹

У позадини тог идеолошког сукоба била је борба за доминацију Совјета и Кинеза у комунистичком свету.Јер сваки тоталитарни режим по својој природи неминовно тежи да прошири свој неприкосновени надзор.¹²Није могла да буде дозвољена ни толеранција јер би онда признате многе фракције као владајући режими у разним комунистичким државама али и унутар сваке комунистичке партије.Јединство власти било би поремећено, комунистичке партије почеле би временом да личе на странке грађанске демократије и гвоздена дисциплина не би могла да се одржи.¹³

⁶ Е. Hobsbaum, *Doba ekstrema*, Beograd, 2002, 187.

⁷ *Isto*, 187.

⁸ В. Лакер, *Историја Европе 1945-1992*, 413.

⁹ *Isto*, 410.

¹⁰ *Isto*, 415, 416.

¹¹ *Isto*, 416.

¹² *Isto*, 421.

¹³ *Isto*, 422.

Треба скренути пажњу да су овако фактичко стање и ставови утицали и на ограничавање слобода у југословенском друштву. Јер би свако иоле веће и нагло скретање од социјалистичких друштвено-својинских односа као и развлашћивање комунистичке партије могло да доведе до озбиљнијих сукоба са источним блоком држава.

Почевши од сукоба са Југославијом 1948. Совјетима је почела да клизи из руку потпуна доминација у комунистичком свету. Следећи Кину и Албанија се одупрла совјетској хегемонији, као и касније Румунија. Али Совјети су то још и могли да толеришу због строге контроле комунистичких власти у тим земљама. Уосталом, економски и војни значај осовине Пекинг-Тирана није био нарочито велик, а Румунија се није граничила ни са једном капиталистичком земљом. Док су мађарски комунисти драстично желели да измене дотадашњи режим 1956, као и Чехословаци 1968. године. Што би проширило слободарски дух широм источног лагера па и у Совјетском Савезу, што је могло да угрози постојећи политички систем. Зато су обе револуције заустављене оружаним путем совјетске и војски Варшавског пакта.

Од краја Другог светског рата друштво је убрзаним темпом почело да се мења. Стандард у Западној Европи, Америци и у другим високоразвијеним земљама, па и у земљама комунистичког света почео је да се побољшава. А нарочито у западним друштвима. На западу је упоредо са увођењем нових технологија у свакодневни живот обичних грађана, попут све већег броја аутомобила, фрижидера, телефона, радија, телевизора и других уређаја, почело да се рађа ново потрошачко друштво ослобођено патријархалних стега и са све више слобода. У шездесетим такав правац развоја је кулминирао и постао је преовлађујућ у високоразвијени државама. Поред тога што је долазило до просперитета у друштву на свим пољима рађале су се и разне недоумице око даљег развоја и жеља за све већим променама на боље. Једна од манифестација тог незадовољства биле су побуне студената крајем шездесетих.

Велики раст популације и огроман пораст броја студената, нарочито у Европи и Сједињеним Државама, за који државне институције нису биле спремне, ни организационо ни физички, условиле су побуне студената.¹⁴ Генерацијски јаз између студената и њихових професора, родитеља и администрације, неуклопљеност студената као нове широке друштвене групе, борба за праведнији систем, све су то били још неки од разлога за студентски бунт 1968. године.¹⁵ Студентски покрети били су романтичарски и потицали су од расположења, а не од програма. Ништа заузврат нису нудили, па су били осуђени на пропаст.¹⁶

¹⁴ Е. Hobsbaum, *Доба екстрема*, 229.

¹⁵ *Isto*, 229.

¹⁶ В. Лакер, *Историја Европе 1945-1992*, 433.

Међу студентима биле су популарне левичарске паролe, такође и у Југославији. Студенти су тражили да се успостави доследније успостављање самоуправних односа, поделу према раду, да престану да се богате људи на неправедан и несоцијалистички начин, да се избори против социјалне неједнакости и незапослености и да се обезбеде бољи услови на универзитетима.¹⁷ Све те и друге захтеве власт је номинално прихватила па су обустављене демонстрације.

Осим различитих проблема са продуктивношћу и рентабилношћу у југословенској привреди, социјалном неједнакошћу, недорађеношћу друштвено-економског система и нејасношћу даљег развоја тог система и то пре и после почетка реформе 1965, постојали су и многи уже политички проблеми, али ослоњени на све друштвене сфере.

У врху СКЈ и државног руководства избио је отворени сукоб око даљих привредних реформи. Постојала је скривена борба за моћ у врху комунистичке партије. Та борба добила је оличење у подржавању једног у два „правца“ развоја друштвених, односно самоуправних односа. Једни су били за даљу реформу и давање већих слобода, док су други желели да ограниче или да потпуно зауставе даље реформе.

Сукоб је кулминирао и постао је отвореног карактера у лето 1966. године. На седници Извршног комитета ЦК СКЈ 16. јуна 1966. формирана је комисија која је имала задатак да испита рад Службе државне безбедности.¹⁸ Извештај је поднет Извршном комитету 22. јуна и 1. јула Пленуму ЦК СКЈ на Брионима. Донет је закључак да се СДБ исувише осилила и одвојила од народа и да се претворила у изоловани апарат власти.¹⁹ Као и да је почела да води независну политику и од ЦК СКЈ и да стиче моћ користећи се информацијама прикупљеним шпијунажом и уцењујући и контролишући државне и партијске функционере као и обичне грађане.²⁰ То је дотле ишло да је њен шеф Александар Ранковић оптужен да је постављао прислушне уређаје у Брозову резиденцију да би та сензационалистичка вест имала што јачег одјека у јавности.²¹

Говорено је да никад до тад није у потпуности претресан рад Службе државне безбедности, иако је било много неправилности у њеном раду.²² Признавано да је одиграла велику улогу у борби против контрареволуционарних елемената и спољних непријатеља и оних који су радили за њих.²³ Ни после Брионског пленума никад није претресан рад Службе државне безбедности о конкретним случајевима јер су

¹⁷ B. Petranović, *Istorija Jugoslavije III*, Socijalistička Jugoslavija, Beograd, 1988, 393, 394, 395.

¹⁸ B. Petranović, *Istorija Jugoslavije III*, 382, 383.

¹⁹ *Isto*, 383.

²⁰ *Isto*, 383, 384.

²¹ *Isto*, 383.

²² *Isto*, 383, 384.

²³ *Isto*, 383.

налогодавци тајних и прљавих послова били из самог врха власти.²⁴ Зато је Александар Ранковић амнестиран, али је морао да оде са свих функција и искључен је из СКЈ.²⁵

Званично је победила реформска струја али далеко од тога да је то аутоматски значило да ће та победа значити рађање слободнијег, праведнијег и друштва са бољим животним стандардом у сваком смислу.

Југославија је почела да се децентрализује од средине шездесетих. Понављано је да је свеједно за радног човека да ли је држава наступала из једног или много више центара. Ојачала је државност република, од Осмог конгреса СКЈ 1964. почело је све јаче да се уводе републички и покрајински паритети у државним и партијским органима, а од уставних амандмана из 1967. покрајине су постале конститутивни елементи Федерације.²⁶ Одлучивање о кадровима почеле су да преузимају републике и покрајине. Током 1968. републички конгреси и покрајинске конференције изабрале су представнике за органе СКЈ, које је онда тек потврдио Девети конгрес СКЈ, марта 1969. године.²⁷

Проблем је био у томе што је сад уместо бирократије која је служила Федерацији ојачала је бирократија република и покрајина. Истовремено је ојачао и национализам, нудећи своја решења за излаз из кризе и хомогенизујући масе, на тај начин пружајући компензацију за личну несигурност појединца. Јер и поред разних културно-историјских и других субјективних и објективних фактора, привредна реформа утицала је на расположење маса и окретања национализму и својим републикама.

Новоуведени објективнији услови пословања нису одговарали менталитету привредника навиклим да се штите од нерентабилног пословања штитом државне интервенције.²⁸ Радници су страховали да ће увођењем слободног тржишта и повезивањем са развијеним западним економијама у условима неравноправне утакмице да се затворе многа предузећа и да многи радници остану без посла.²⁹ Неки радници видели су у прелажењу на тржишну економију експропријацију својих права стечених у револуцији и окривљавали су за то „црвену буржоазију“, односно управљачки слој за који су тврдили да се однародио и да је постао класа сама за себе.³⁰ Партијске организације у новим колективима и управљачки слој постепено су се спајали стварајући симбиозе

²⁴ Isto, 383, 384.

²⁵ Isto, 385, 387, 388.

²⁶ Isto, 450.

²⁷ Isto, 391.

²⁸ Isto, 381.

²⁹ Isto, 381.

³⁰ Isto, 381.

„техно-бюрократских слојева“ на свим нивоима и разарајући групно својинске односе, тежећи да присвоје друштвена средства и власт.³¹

После пада Ранковића снажније је заокренуто ка демократском курсу, а то је изродило и многе фракције и у СКЈ. Националистичке снаге постајале су све агресивније и гласније и почеле су да утичу на републичке и покрајинске СК. Ранковић је, између осталог, после пада оптуживан и за насиље над Албанцима, нарочито током сакупљања оружја на Косову током 1955/56 године.³² Касније је то сурово сакупљање оружја коришћено за компромитацију српских кадрова, за приказивање Албанаца као жртава великосрпских намера и за тражење веће аутономије за САП Косово и Метохију. Демократизација и попуштање стега државног апарата као и све чешће поистовећивање централистичких тенденција и великосрпства погодновало је разним националистичким испадима неких народа и народности, односно националних мањина у земљи.

Прво такво отворено и бурно испољавање национализма у социјалистичкој Југославији десило се новембра 1968. када су Албанци широм Косова и Метохије и западне Македоније демонстрирали, тражећи независну републику и припајање Албанији.³³ Побуна је врло брзо угушена уласком југословенске војске у Приштину. Југословенско потцењивало је значај таквих националистичких испада, као и узрока који су до њих довели.³⁴

³¹ *Isto*, 403.

³² *Isto*, 388, 389.

³³ *Isto*, 388, 389. 390.

³⁴ *Isto*, 388, 389. 390.

ЦИЉЕВИ РАДНИЧКОГ САМОУПРАВЉАЊА ПРОКЛАМОВАНИ ОД СТРАНЕ ДРЖАВНОГ И ПАРТИЈСКОГ РУКОВОДСТВА СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ИДЕЈНИ, И ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ САМОУПРАВНОГ СИСТЕМА ДО ДОНОШЕЊА УСТАВА ИЗ 1963. ГОДИНЕ

Основни идеолошки и формални циљ државног и партијског врха Југославије после 1950. године, што се тиче унутрашњих односа, било је да уведу непосредно самоуправљање радника и грађана у свим сферама живота. То је значило да је требало да сви грађани непосредно управљају друштвеном заједницом.³⁵ Дакле, без посредства државе оличеној у бирократији, без различитих партија и капиталиста који би економски искоришћавали радничку класу посредством свог капитала. Јер, како је нагласио Јосип Броз Тито: брига за људе најважнија је у социјализму.³⁶ Наиме, дуго је брига да се остваре производни планови била у првом плану и усталила се навика да се у томе не бирају средства, а нарочито људска радна снага.³⁷ А у самоуправљању људи су требали да буду на првом месту, а не производни планови или неки пројекти.³⁸

За југословенске комунисте самоуправљање је било поуздан пут који је водио ка постепеном оживотворењу Марксове визије о стварању „слободне заједнице удружених

³⁵ **О томе више:** (Е. Kardelj: *Razvoj socijalističkih samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa*, 1971; *Politički sistem socijalističkog samoupravljanja*, 1979; *Socijalistička demokratija u jugoslovenskoj praksi*, 1954; *Novi ustav socijalističke Jugoslavije*, 1962; *Beleške o našoj društvenoj kritici*, 1965; *Raskršća u razvitku našeg socijalističkog društva*, 1969; *O osnovama društvenog i političkog uređenja*, 1970); (Ј. Broz Tito, *Samoupravljanje*, 1977); (V. Vlahović, *Radnička klasa, samoupravljanje, međunarodni odnosi, omladina*, 1982); (V. Bakarić: *Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija*, I, 1983; *Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija*, II, 1983); (S. Vukmanović Tempo: *Memoari 1966-1969*, 1985; *Privredni razvoj i socijalistička izgradnja (1948-1958)-izabrani govori i članci*, 1964); (M. Đilas: *Nesavršeno društvo*, 1970; *Nova klasa*, 1990); (B. Petranović, M. Zečević, *Jugoslavija 1918-1988, Tematska zbirka dokumenata*, 1988); D. Bilandžić, *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji (1945 – 1969)*, 1969; B. Petranović, *Istorija Jugoslavije III, Socijalistička Jugoslavija*, 1988; Љ. Димић, *Историја српске државности III, Србија у Југославији*, 2001; N. Jovanov, *Dijanoza samoupravljanja (1974-1981)*, 1983; M. Nikolić, *Marksizam i samoupravljanje*, 1984; itd.

³⁶ J. Broz Tito, *Samoupravljanje*, Sarajevo, 1977, 305; *Новогодишња порука председника Тита, Политика*, 1,2,3. јануар 1960, 1.

³⁷ *Isto.*

³⁸ *Isto..*

произвођача.“³⁹ За њих је самоуправљање било доследно и правилно спровођење марксизма-лењинизма у конкретним условима сваке земље.⁴⁰ Други пут је био у одступању од марксистичког пута.⁴¹

Опште оцене о држави, државној власти и њеној изградњи нису биле спорне.⁴² Марксистичка теорија је у тим питањима била прилично конкретна и прецизна, сматрали су комунисти.⁴³ Али на искуству тадашњег времена не само на основу опште теорије требало је донети судове у ком правцу треба да се креће нови друштвено-економски систем.⁴⁴ Зато су многе теоријске поставке и закључци били плод саме праксе, проверавања и кориговања.⁴⁵ Одбацивало се све што је сметало у пракси развоју истинских социјалистичких односа.⁴⁶ На марксизам се није гледало као на догму.⁴⁷

Следећи марксистичко учење, комунисти Југославије тежили су да створе слободно друштво, које би се створило из изумрле државе. Пошто су сматрали да ће држава да постоји све док буде оних који угњетавају радничку класу и док буду постојали разлози за то.⁴⁸ Зато је пролетаријату била нужна само одумирујућа држава.⁴⁹

Функција државе требало је постепено да се сведе на унутрашњу и спољашњу безбедност и да регулише неједнакост у прелазном друштву.⁵⁰

Најважнији односи у новом друштвеном поретку, који су стварали, били су односи у производњи. Према томе, основни циљ социјалистичког радничког самоуправљања био је да радници одлучују о целокупном току производње, о расподели целокупне добити, условима живота и рада и о слободи да сами одређују циљеви, који би водили испуњавању свих интереса радника и осталих грађана.⁵¹ Сваки човек требало је да утиче на услове свог живота и рада.⁵² Зато је требало је привући сваког појединца у процес управљања и одлучивања, дати му максимум могућности да сам види резултате свог рада,

³⁹ V. Vlahović, *Radnička klasa, samoupravljanje, međunarodni odnosi, omladina*, Titograd, 1982, 1.

⁴⁰ Isto, 19.

⁴¹ Isto, 19.

⁴² V. Bakarić, *Socijalistički sistem i društvena reprodukcija, I*, Zagreb, 1983, 1.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ V. Vlahović, *Radnička klasa, samoupravljanje, međunarodni odnosi, omladina*, 29.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ F. Engels, *Anti-Dühring*, Beograd, 1953, 334.

⁴⁹ V. Lenjin, *Izabrana dela, tom II, knjiga I*, Beograd, 1950, 160.

⁵⁰ Нова улога државе у развоју социјалистичких односа у успостављању основа за развој самоуправљања, *Политика*, 25. новембар, 1961, 2.

⁵¹ E. Kardelj, *Razvoj socijalističkih samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa, Izbor iz dela I*, Beograd, 1979, 102.

⁵² Isto.

што значи учинити од њега економски и друштвено слободног и независног човека који живи од свог рада, ослобођен сваког тјторства и најамничког положаја.⁵³

Основна парола и самоуправног социјалистичког система била је: свакоме према својим способностима, свакоме према свом раду.⁵⁴ У односу на својински права на капитал, то је значило да нико, ни појединац ни друштвено-политичка заједница не може стицати доходак или за средства за друштвене потребе присвајањем истих на бази приватно-својинских или државно-својинских права на капитал, већ само на основу личног и удруженог рада.⁵⁵ Зато приватници у социјалистичкој Југославији нису смели да запошљавају више од неколицине радника, који су им били нужни да би добро функционисала производња.⁵⁶

После напада Информационог бироа и земаља источног лагера 1948. на КПЈ, југословенско руководство, које је до тада верно следило совјетски пут у социјализам, добило је простора да развије социјалистичку праксу онако како је оно желело. Али уз бројне потешкоће. Због прекомерног умножавања бирократије потекле из комунистичке партије и самовоље политичког апарата, стагнирања привреде и потпуне изолованости и угрожености земље, највиши партијски руководиоци почели су да изграђују нови пут у социјализам - радничко самоуправљање.⁵⁷

У социјалистичкој Југославији држава је у почетку плановима детаљно прописивала шта ће и у колико ће свако предузеће (радни колектив) да производи. Државни органи одређивали су и то колике ће бити плате радника тарифним правилницима. Плате и норме радника израчунавале су се рачуноводствено-математичким методама и одређивале су се у складу са квалификацијама и радним временом, а не у складу са продуктивношћу и тржишним законитостима.⁵⁸

Пошто није било тржишта, цене су одређивали вештачким путем, па је нужно долазило до искривљења у вредности робе. Осим плата, све што би радници зарадили одузимала је држава. Путем система буџетирања одржавала је и непрофитабилна предузећа, а не само она која су сама својом производњом могла да се одрже.⁵⁹

Све то је довело до незаинтересованости, ниске продуктивности, неодговорности, спорости у раду радника али и државне администрације. Продуктивност је стајала у месту

⁵³ J. Broz Tito, *Ekspoze na Petom kongesu SSRNJ, Kultura*, Beograd, 1960, 30.

⁵⁴ E. Kardelj, *Razvoj socijalističkih samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa*, 114.

⁵⁵ *Isto*.

⁵⁶ V. Bakarić, *Socijalistički sistem i društvena reprodukcija, il*, Zagreb, 1983, 466.

⁵⁷ M. Đilas, *Nesavršeno društvo*, London, 1970, 112, 113;

⁵⁸ D. Bilandžić, *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji 1945-1969*, Zagreb, 1969, 48

⁵⁹ *Isto*, 48, 49, 50.

или је чак назадовала.Национални доходак 1949 био је виши него 1952. године.Растао је број незапослених драстичном брзином.Само 1951. и 1952. опао је број запослених за преко двесто хиљада радника.⁶⁰

Велике потешкоће у функционисању привреде пратила је економска блокада, разни притисци и претње ратом од стране земаља источног лагера и непријатељско држање или неповерење западних држава.Југославија је крајем четрдесетих и почетком педесетих била потпуно изолована земља.

Комунисти су схватили да не могу да управљају државом на такав начин, контролишући апсолутно све процесе, поготово у производњи, јер би то изискивало нове насилне административне мере и појачало моћ бирократије.⁶¹Административне мере биле су корисне само докле су доприносиле ослобађању новог друштва и социјалистичке привреде и окова старог друштвеног поретка.⁶²

Такав централистички систем у коме је комунистичка партија управљала свим друштвеним дешавањима и процесима у држави преко бирократије трајао је до почетка педесетих.У каснијим фазама развоја правдан је тиме да су једино тако могле радне масе да се мобилишу за изградњу ратом разрушене државе и да отпочну индустријализацију до тада претежно аграрне земље.Ни демократска својства јој нису оспоравана.Каже се да су на масовним састанцима људи одлучивали о многим стварима.Попут стварања добровољних радних јединица за обнову земље,одлучивања о висини пореских задужења и откупних обавеза пољопривредних производа, одређивања ратних репарација за окупаторе, о расподели земље сељацима у складу са законом, итд.Дакле, тврдило се да је по форми политичка структура била централистичка, а у суштини демократска и самоуправна.⁶³

За самоуправљање се тврдило да једино може да обезбеди истинско демократско друштво.⁶⁴Демократија је могла једино да јача помоћу даљег усавршавања радничких савета и комуна, демократских органа друштвеног самоуправљања и јачањем улоге и утицаја радничке класе у свим тим органима.⁶⁵

Посредно се може закључити да су се старог система комунисти Југославије одрекли углавном због великих недаћа у сфери економије, идеологије и политике, а не првенствено из неких виших идеала.

⁶⁰ Isto, 56, 57, 64, 68.

⁶¹ E. Kardelj, *Razvoj socijalističkih samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa*, 24.

⁶² Isto.

⁶³ D. Bilandžić, *Borba za samoupravni socijalizam*, 30, 31, 32.

⁶⁴ V. Vlahović, *Radnička klasa, samoupravljanje, međunarodni odnosi, omladina*, 30.

⁶⁵ Isto.

На идеју да се постепено радницима преда власт у предузећима дошли су Милован Ђилас и Едвард Кардељ, обојица у врху државне и партијске власти, негде између пролећа и јесени 1949. године.⁶⁶ Крајем новембра 1949. уведен је први раднички савет у фабрици цемента „Првоборац“ у Солину код Сплита. У току следећих година раднички савети ће се проширити на сва предузећа у Југославији.

У Народној скупштини 27. Јуна 1950. донет је *Основни закон о управљању државним привредним предузећима и вишим привредним удружењима од стране радних колектива*, познат и као *Закон о предаји фабрика радницима на управљање*.⁶⁷

Доношењем тог закона афирмисани су ставови да процес одумирања државе више не може да се одлаже за будућност, процес срастања државног и политичког апарата морао је да се заустави и државно власништво требало је да се претвори у друштвено.⁶⁸

Тим законом радници су могли да бирају и разрешавају чланове радничких савета и чланове управних одбора, као органе самоуправљања.⁶⁹ И да кроз радничке савете остварују пословну политику предузећа и да управљају делом акумулације, који је остајао предузећу.⁷⁰ А тај део се временом повећавао и јавила се тежња да обухвати сва средства текућег и минулог рада, односно целокупни доходак. Раднички савет још је и одобравао основне планове и завршни рачун предузећа, доносио је правила предузећа уз потврду надлежног државног органа или вишег привредног удружења и расправљао је и доносио је закључке о раду управног одбора.⁷¹

Раднички савет чинило је од 30 до 120 чланова, а у предузећима са мање од 30 чланова сви су били у радничком савету.⁷² У почетку се бирао на годину дана, а касније се тај рок продужен на две године.⁷³

Увођењем радничких савета КПЈ није апсолутизовала југословенско искуство, није сматрала да је пут Југославије једини пут који морају да следе све земље.⁷⁴

Управни одбор заједно са директором се старао о спровођењу одлука радничких савета и о правилном пословању предузећа и доносио је мере за унапређење производње. Дакле,

⁶⁶ В. Petranović, *Istorija Jugoslavije III*, 290.

⁶⁷ Исто, 292.

⁶⁸ Љ. Димић, *Историја српске државности, III*, Нови Сад, 2001, 353; *Историја савеза комуниста Југославије*, Београд, 1985, 375.

⁶⁹ Ј. Broz Tito, *Samoupravljanje*, 35.

⁷⁰ Исто.

⁷¹ Исто.

⁷² В. Petranović, *Istorija Jugoslavije, III*, 296.

⁷³ Исто.

⁷⁴ *Историја савеза комуниста Југославије*, 375.

док су, на пример, радници одлучивали о производњи неког артикла, управни одбор се заједно са директором старао да ту одлуку спроведе у дело.⁷⁵

Управни одбор је и, везано за своје основне улоге у предузећу: састављао је предлоге организационих планова предузећа, доносио је месечне оперативне планове, учвршћивао је радну дисциплину, давао је предлоге унутрашње организације, решавао је о постављању службеника на руководеће положаје, доносио је решења о отказу и о унутрашњем распореду на послове, предузимао је мере за унапређење производње, предузимао је мере за стручно усавршавање радника, старао се о правилној примени прописа о радним односима у предузећу, имао је одговорност за извршење плана и правилника предузећа, бавио се питањима везаним за плате, о социјалном осигурању и побољшању животних услова радника, о плану коришћења годишњих одмора, предузимао је мере за заштиту и употребу имовине предузећа.⁷⁶

У управне одборе инсистирало се да улазе што више чланови радничких савета ради сношења одговорности у управљању предузећима.⁷⁷ Дакле, врло је важно напоменути да чланови радничких савета нису сносили личну одговорност за управљање предузећем и сносили лично последице доношење одлука које су имале за последицу лоше пословање предузећа.

Подстицало се да улазе чланови радничких савета у управне одборе и да би радници имали чврсту контролу над управљањем предузећима. Јер се често дешавало у пракси да се управни одбори забирократизују или попуне члановима техно-менаџерских слојева и да се отуђе од радника и њихових интереса.⁷⁸

Раднички савети и управни одбори у предузећима представљали су раднике. А на избор директора највише је требало да имају утицај друштвено-политички органи. За постављање директора расписивао се конкурс. Мешовита комисија са једном трећином чланова из радничког савета и две трећине из народног одбора или неког вишег административног тела одабирала је директора.⁷⁹

Раднички савети и управни одбори апсолутно су били изнад директора, али на темљу оног програма који су заједнички створили.⁸⁰ Директор је одговарао за свој рад управном

⁷⁵ E. Kardelj, *Politički sistem socijalističkog samoupravljanja*, 128.

⁷⁶ J. Broz Tito, *Samoupravljanje*, 36.

⁷⁷ *Isto*, 35.

⁷⁸ *Isto*, 305.

⁷⁹ E. Kardelj, *Politički sistem socijalističkog samoupravljanja*, 128.

⁸⁰ V. Bakarić, *Socijalistički sistem i društvena reprodukcija*, II, Zagreb, 1983, 397.

одбору предузећа и управном одбору и директору вишег привредног удружења и надлежном државном органу.⁸¹

Упоредо са променом у структури управљања предузећима, дешавале су се и промене на државном нивоу, у администрацији. Џиновски државни и све више нарастајући апарат, који је до тада имао и добијао све већи број функција у области планирања, привреде, државне контроле, јавних служби, науке, културе, народног здравља и другог, почео је да губи своје надлежности и своју моћ реорганизацијом државне управе 1950. и 1951. године.⁸² Преношени су послови са савезних на републичке и с републичких на локалне органе управе, уз истовремено осамостаљивање привредних организација и друштвених служби.⁸³ Почетком педесетих око 100.000 чиновника премештено је из државне службе на нове положаје у органима самоуправљања. Укинуте су раније привилегије члановима партије на управним положајима, попут вила, викендица, луксузних аутомобила и привилегованог снабдевања. Законом о народним одборима ојачала је улога грађана у управљању у градовима, срезovima, општинама-комунама и месним заједницама. Уведени су зборови бирача, локални референдуми и други облици непосредно организовања грађана ради управљања свим друштвеним пословима.⁸⁴

Промене су се одразиле и на највишим нивоима државне власти. На Шестом конгресу комуниста Југославије 1952. одлучено је да се развој усмери у правцу давања већих слобода и попуштања стега партије и државног апарата којим је управљала. Конгрес је учврстио започети нови курс дебијрократизације, демократизације и децентрализације.⁸⁵ Најважнија одлука тог конгреса била је у томе да Комунистичка партија Југославије, од тада Савез комуниста Југославије, више не буде наредбодавац већ да само усмерава друштво у жељеном правцу.⁸⁶ Више није било пожељно отворено командовање и директиве, већ да комунисти буду авангарда, најнапреднији део друштвене заједнице, који ће водити, пре свега, идејно-политичку борбу за стварање праведнијег друштва, друштва које ће развијати социјалистичко радничко самоуправљање.

Економику је требало еманциповати од политике да се политички органи не би мешали свуда и да не би трошили средства у ненаменске сврхе.⁸⁷ Политичари је требало да имају само контролу у вези правилног функционисања система и коришћења материјалних

⁸¹ B. Petranović, M. Zečević, *Jugoslavija 1918-1988, Tematska zbirka dokumenata*, Beograd, 1988, 1024.

⁸² B. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, III, 297.

⁸³ *Isto*.

⁸⁴ B. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, III, 297, 298; D. Bilandžić, *Borba za samoupravni socijalizam*, 54.

⁸⁵ *Isto*, 305.

⁸⁶ M. Nikolić, *Marksizam I samoupravljanje*, Zagreb, 1984.

⁸⁷ *Iz završne reči druga Tita na četvrtom plenumu CKSKJ, Četvrti plenum CKSKJ, Komunist*, 1962.

средстава.⁸⁸ Јер политичка сила може нанети економском развоју велику штету и проузроковати огромно траћење снаге и материјала.⁸⁹

Новим уставним променама из 1953. уведене су нове промене у терминологији и циљевима, који су водили ка остваривању новог друштвеног уређења. Од почетка педесетих уведено је слободно пословање на тржишту. А роба широке потрошње пуштена је слободно у продају. Људи нису више морали да купују само на свом подручју већ широм државе.

Ипак, оно није било потпуно слободно. Већину цена и даље је одређивала држава и имала је права да интервенише кад год је сматрала да је потребно на основу друштвених планова, контролом цена и административним интервенцијама. Док су порези и доприноси служили између осталог и за уједначавање услова привређивања и обезбеђивања јединственог система расподеле према раду.⁹⁰

Али далеко од тога да су радни колективи поседовали већину средстава за просту и проширену репродукцију, односно минулим радом, како се то касније називало. Једина промена била је у томе да су радни колективи морали да подмире своје обавезе према друштвеној заједници на тржишту. Скупштини је било намењено да одреди укупан платни фонд, а онда би тржиште распоређивало по принципу: што већа продукција, што мањи трошкови производње већи платни фонд предузећа.⁹¹

Више петогодишњи планови нису прописивали детаљно шта све предузећа треба да производе већ су уведене само основне пропорције. План је кроз економске и административне мере обезбеђивао централизована решења за ефикасно функционисање целокупног привредног механизма и јединствене друштвене услове за све.⁹² Фраза „јединствени друштвени услови за све“ остао је намерно неразјашњен од стране идеолога самоуправљања. Јер апсолутно обезбеђивање једнаких услова не би могло да се оствари у тадашњем друштву, а и комунисти су желели да сачувају контролу и власт, а из тога су произилазиле и привилегије. Али је генерално та фраза имплицирала на једну од главних социјалистичких постулата: да сви живе под што једнакијим и равноправнијим условима.

Радници самим тим што нису поседовали све плодове свог рада, свој зарађени доходак, и даље нису били мотивисани за продуктивније пословање, максимално искоришћавање ресурса и очување средстава за рад. Али је ипак тржиште донело многе позитивне

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ K Marks, F. Engels, *Dela, II, Iz pisma Engelsa K. Šmitu*, 480.

⁹⁰ E. Kardelj, *Razvoj socijalističkih samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa*, 134.

⁹¹ Isto, 38.

⁹² Isto, 75.

промене.Пословање на тржишту постало је рационалније.Цене су се формирале природније и биле су реланије него пре.

Од 1954. уведене су промене и у систему располагања средствима од стране државе.Уместо нерационалног и расипничког буџетског система, введен је систем пословних фондова, почевши од комуна па све до република и Федерације.Држава је давала кредите радним колективима за куповину основних средстава.Ефекти првих промена брзо су се видели.Национални доходак је 1953. у односу на 1952. порастао за 18 %.Број запослених порастао је за преко сто хиљада за ту годину.⁹³

Комунисти Југославије следили су Маркса и кад су желели да стварају слободне *асоцијације произвођача*.А та слободна удружења произвођача, која би временом све више постајала независна од државе, пронашли су у комуни, односно, општини.

У њој су произвођачи и други грађани требали да имају потпунију власт него у било којој самоуправној локалној заједници у капиталистичким друштвима, а поготово у социјалистичким на истоку. Демократско изабрани народни одбори, заједно са зборовима бирача и другим саветодавним телима требало је да играју одлучујућу улогу у целокупном развоју комуне, у економској, друштеној и културној сфери.⁹⁴ Народни одбори су представљали највишу власт у комуни али су одлуке виших државних органа имале превагу над одлукама народних одбора, у неким случајевима прописаним законом.⁹⁵ Народни одбори су могли да доносе своје прописе, уколико се нису косили са законом.⁹⁶

Комунама је била намењена улога носилаца дела друштвене репродукције.Комунама је требало да припадне део дохотка остао после подмирења пореза, односно доприноса и личних доходака радника.⁹⁷

Била је замишљена и равнотежа између комуна и радних колектива.Органи комуне су тежили да смање плате, јер би тако комунама остало више средстава, а радници су се трудили да им се повећају плате.⁹⁸ На страни радника налазили су се и синдикати.

Грађани су у комунама требали да постану самосвесни људи, који у потпуности управљају својим животима, без било чијег туторства и да, по могућству, сви учествују у процесу доношења одлука везаних за њих и за њихову друштвену заједницу, за коју су били

⁹³ D. Bilandžić, *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji*, 66-70.

⁹⁴ E. Kardelj, *Politički sistem socijalističkog samoupravljanja*, 43,57; B. Petranović, M. Zečević, *Jugoslavija 1918-1988, Tematska zbirka dokumenata*, 1025.

⁹⁵ E. Kardelj, *Politički sistem socijalističkog samoupravljanja*, 43,

⁹⁶ B. Petranović, M. Zečević, *Jugoslavija 1918-1988, Tematska zbirka dokumenata*, 1025.

⁹⁷ E. Kardelj, *Politički sistem socijalističkog samoupravljanja*, 35.

⁹⁸ E. Kardelj, *Politički sistem socijalističkog samoupravljanja*, 129,130.

непосредно повезани.Требало је да постану одговорни, не само за себе и свој рад, већ и за развој комуне, јер се изградњом путева, канализација, водовода, школа, болница, културних установа и другим објектима од јавног значаја подизао и квалитет живота и животни стандард њих самих и њихових породица, родбине, пријатеља, суседа, познаника и других грађана.⁹⁹

Месна заједница била је још непосреднији облик повезивања грађана.У индивидуалистичком модерном друштву, у којем се топли родбински односи полако растачу, и где су суседи били све важнији, постајала је уско повезана заједница у којој преовлађују хумани и солидарни односи.¹⁰⁰

Цело друштво је посматрано као један огроман радни колектив.И као у радном колективу, друштвена заједница могла је срећно и хармонично да функционише само чврсто повезана и ако су људи радили у интересу уже и шире друштвене заједнице.¹⁰¹А себични локализам и партикуларизам, који су имали много видова, посматрани су као највеће зло.¹⁰²

Комуна се као *асоцијација слободних произвођача*, скоро самодовољна заједница, основна ћелија самоуправног друштва показала у великој мери као неуспео пројекат.¹⁰³У њој је убрзо зацаровала корупција, изродила је непотизам и неодговорност.Руководство народних комуна брзо је добијену власт претварало у разне привилегије.Народни одбори су почели да се мешају у рад радних колектива.Ипак, комунисти су наставили да одржавају комуне.Из њих се рачунало да ће произнићи потпуно независне заједнице кад буде изумрла држава.¹⁰⁴

Од кад је почео да се развија самоуправни систем одлучено је да се развија постепено.Степен препуштања власти народу зависио је, по комунистима, од неколико фактора.Зависио је од степена развијености материјалне базе, културног развитка радничке класе и степена заосталости земље.¹⁰⁵

Зато је самоуправљање по њима могло само постепено да се развија.Јер стихијско препуштање развоја производње довело би до формирања конкурентских предузећа

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Isto, 416.

¹⁰¹ V. Vlahović, *Radnička klasa, samoupravljanje, međunacionalni odnosi, omladina*, 76,77,78,79; J. Broz Tito, *Samoupravljanje*, 97.

¹⁰² J. Broz Tito, *Samoupravljanje*, 92.

¹⁰³ B. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, III, 341, 342, 343.

¹⁰⁴ Isto, 341, 342.

¹⁰⁵ V. Vlahović, *Radnička klasa, samoupravljanje, međunacionalni odnosi, omladina*, 34.

ослоњених на самосталне финансије, онемогућавање рационалне поделе рада, анархију у производњи и нагризање социјалистичких односа.¹⁰⁶

Под степеном развијености материјалне базе подразумевало се развијеност производних снага – техничке и организационе оспособљености радника као и доступности и развијености основних средстава, развијености инфраструктуре и осталих фактора важних за привредни развитак. Наиме, радничка класа у почетку није била довољно развијена и довољно бројна да би организовала модерну, интезивну и продуктивну производњу.¹⁰⁷ Културни развитак подразумевао је не само културну еманципованост радничке класе већ пре свега самосвест радника као оних који су добровољно и без присиле спремни да прихвате социјалистичке самоуправне односе, да се труде да буду максимално продуктивни и одговорни према развоју друштвене заједнице.¹⁰⁸

До краја педесетих и почетком шездесетих самоуправљање се развија као политички орган у фабрикама, а онда се окреће односима у производњи и настоји да захвати кључно питање, питање расподеле, и то најпре расподеле личних доходака.¹⁰⁹ То је водило ка развијању економских јединица у погонима и социјалистичкој расподели према раду.¹¹⁰

После почетних великих успеха у развоју привреде, државно руководство се осмелило на већи корак. Радничким колективима је требало да буде дато да слободно управљају фондовима предузећа, после измирења свих обавеза према држави, односно према друштвеној заједници, како је називана. У фокусу је био и систем награђивања радника. Требало је да се развије награђивање по учинку како би се подстакла продуктивност.¹¹¹

Поред нових права радници су морали сами да почну више да се брину о свом радном колективу. Пошто су почели да замењују државне органе, барем формално, у управљању фабрикама. А материјални успех је требало да зависи од личног залагања појединца на радном месту и његове бриге и бриге читавог радног колектива за што боље пословање предузећа као целине.¹¹² Говорило је да човек мора да ради за свој лични доходак, породицу, школу, здравствену установу и за акумулацију јер ће га иначе технички и економски прогрес заобићи.¹¹³

¹⁰⁶ E. Kardelj, *Razvoj socijalističkih samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa*, 138.

¹⁰⁷ J. Broz Tito, *Samoupravljanje*, 315.

¹⁰⁸ *Isto*, 26, 27.

¹⁰⁹ M. Nikolić, *Marksizam i samoupravljanje*, Zagreb, 1984, 29.

¹¹⁰ *Isto*.

¹¹¹ D. Bilandžić, *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji*, 95-101.

¹¹² E. Kardelj, *Razvoj socijalističkih samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa*, 26.

¹¹³ E. Kardelj, *Politički sistem socijalističkog samoupravljanja*, 129. 130.

Питање дохотка било је и питање личних слобода јер што било мање монополизма, бирократизма и администрирања у економској сфери, у расподели дохотка, то је мање монополизма и губљење слобода у политичкој сфери.¹¹⁴

Партијска машинерија је поново прорадила 1957. када је сазван Први конгрес самоуправљача. Кад су радници покренути на том Конгресу да траже да се објективизирају обавезе према држави и да цео доходак после плаћања доприноса остане радницима.¹¹⁵ Крајем године донет је *Закон о радним односима*, који је та питања уређивао. Постепено се у предузећима широм земље уводио систем награђивања по непосредном учинку. Новим *Законом о радним односима* проширена је самосталност колектива у регулисању свих облика својих међусобних односа и први пут је наглашено да нико ко није из предузећа нема право да одреди како ће радни колектив да подели чист приход.¹¹⁶

Привредном реформом из 1961, *мини реформом*, требало је да се коначно да се реши питање расподеле друштвеног производа између привредних организација и државе, а изведена је само делимично и на компромисној основи, због отпора дела руководеће структуре. Најважније у реформи било је то што је формално дато право предузећима да сами распоређују у пословне фондове, попут оних за акумулацију, амортизацију и за личне дохотке, сав доходак осим 15 процената колико је припадало друштвеној заједници.¹¹⁷ Радне заједнице су добиле право да самостално доносе своје самоуправне акте о уређењу унутрашњих односа и мерилима и правилима за расподелу чистог дохотка.¹¹⁸

Лични дохоци, односно плате, нису у теорији ограничаване од стране државног врха. Плафон личних доходака је требало да има своју границу, своје економско и етичко оправдање.¹¹⁹ Али то је био договор између самих радних људи уз одговарајуће усмеравање од стране друштвене заједнице.¹²⁰ Какво је то било усмеравање нигде у делима југословенских вођа није наведено.

Али југословенско руководство усмерило се само на систем награђивања и на расподелу између радних колектива и државе али не и на суштинска питања: изналажења начина како би се осигурала власт радничке класе и препуштања средстава за проширену репродукцију радничким колективима. Јер је око две трећине средстава за инвестиције у

¹¹⁴ *Закон дохотка и његова непосредна расподела према раду је принцип на коме ће све више почивати односи у нашем друштву*, Политика, 20. март, 1961, 4.

¹¹⁵ В. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, III, 343, 344.

¹¹⁶ D. Bilandžić, *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji*, 88.

¹¹⁷ D. Bilandžić, *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji*, 98.

¹¹⁸ *Isto*.

¹¹⁹ E. Kardelj, *Razvoj socijalističkih samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa*, 198.

¹²⁰ *Isto*.

основна и даље поседовала држава у разним инвестиционим фондовима, почевши од оних од Федерације па све до комуне.¹²¹

Велики део радних колектива злоупотребила је нова права и често су радници и руководиоци предузећа повећавали личне дохотке на уштрб других, пословних фондова. Статути предузећа нису били уједначено донесени и често нису били у складу са новим односима у расподели. На пример, често су само пресликавали старе тарифне правилнике о додели личног дохотка уместо да се врши расподела према раду. Од средине 1960. знатно је успорен привредни раст, а лични дохоци су порасли за преко 20 одсто. На пример, стопа раста индустријске производње 1959/8. била је 17,6 %, 1960/59 15,6%, а 1961/60. 4, 1%.¹²² Зато је на Проширеној седници Извршног комитета ЦК СКЈ марта 1962, закључено да СКЈ треба идејно-политички да се учврсти, да уследи заостравање одговорности политичких руководиоца и државних органа.¹²³ Од комуниста је тражено да заведу ред међу собом и да се одлучно ослободе недозвољених посупака у корист својих предузећа, комуна, република или покрајина.¹²⁴

Привредне потешкоће југословенско руководство је објашњавало највише великом скупоћом основних средстава за рад и репроматеријала, који су се куповали у иностранству, нерентабилним инвестицијама, недовољном продуктивношћу привреде и знатним порастом личних доходака у односу на продуктивност.¹²⁵

Због наведених разлога и неслагања међу руководиоцима у државном врху, реформа се завршила неуспешно и већ у априлу 1963. године донети су прописи и упутства од стране државе, који су регулисали принципе за расподелу чистог дохотка и комисије за спровођење расподеле чистог дохотка.¹²⁶ Практично, то је значило да се укидају права радних колектива да потпуно сами расподељују расположивим делом дохотка на фондове.¹²⁷

Још је почетком педесетих, први човек државе Јосип Броз Тито, упозоравао да је један од највећих непријатеља даљег развитка социјалистичких односа бирократија. Она се неприметно увлачила у све поре друштва и људи је обично не би приметили док не би било прекасно.¹²⁸ Друштво се убрзо после Другог светског рата забирократизовало и настао је нови слој људи, који је се одвајао од народа. Ослањао се на власт да би стекао

¹²¹ D. Bilandžić, *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji*, 90, 96.

¹²² *Isto.* 99.

¹²³ B. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, III, 349.

¹²⁴ *Isto.* 100.

¹²⁵ D. Bilandžić, *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji*, 100.

¹²⁶ *Isto.*

¹²⁷ *Isto.*

¹²⁸ J. Broz Tito, *Samoupravljanje*, 33, 34.

бројне привилегије. Њима је било важније да извршавају зацртане планове и да слушају директиве одозгоре него да служе народу. За њих су самоуправни односи били само фикција, како би се масама лакше управљало.

Такав административни апарат био је симбиоза комунистичке партије и државних органа. Противници самоуправљања су почетко шездесетих, користећи се недаћама у привреди и неуспелом *мини реформом*, нападали нови правац развоја. Али то нису радили отворено него преко разних економиста и публициста, који су упозоравали да такав развој може да има разне нежељене последице. Плашили су се да ће радници *појести акумулацију* својим неправилним пословањем, да ће толика слобода увести анархију у економске и друштвене односе, да ће све више слободно тржиште да угрози економску и социјалну једнакост и тиме да наруши социјалистичке односе.¹²⁹

С друге стране, и поред потешкоћа, многи истакнути комунисти полагали су веру у радничку класу и самоуправне односе и даљу демократизацију у свим сферама живота. Неки од њих су, поред Јосипа Броза Тита и Светозар Вукмановић Темпо, Едвард Кардељ, Владимир Бакарић и Вељко Влаховић. Они су сматрали да се у дотадашњем развоју показало да су радници сазрели да развијају самоуправни систем и да сами полако почињу да управљају целокупним процесом производње и расподелом целокупног дохотка.¹³⁰

Промене су биле врло битне и није их требало заустављати, по реформистичкој струји. Јер у друштву које стагнира нагомилавају се разне противречности.¹³¹ А друштво у сталној динамици богати и сам живот – непрекидно уноси освежења на свим подручјима живота.¹³²

Самоуправни систем је врло мало постојао у односу на буржоаско, а поготово у односу на класно друштво и да се у њему неминовно зато налазе остаци старог друштвеног система, који су морали временом да ишчезну.¹³³ Дакле, самоуправљање је трајало само неколико минута на казаљки историје. И као што је људима било врло тешко да прихвате да сруше мит о богу, тако је многим тешко тад било да прихвате рушење мита о држави.¹³⁴

¹²⁹ B. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, 348.

¹³⁰ B. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, 348, 349; J. Broz Tito, *Samoupravljanje*, 45, 63, 79, 91; E. Kardelj, *Razvoj socijalističkih samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa*, 257.

¹³¹ V. Vlahović, *Radnička klasa, samoupravljanje, međunarodni odnosi, omladina*, 80.

¹³² *Isto*, 80.

¹³³ *Isto*, 245.

¹³⁴ *Isto*, 245.

УСТАВ ИЗ 1963. И ЗАКОНОДАВСТВО ПРОИСТЕКЛО ИЗ УСТАВА

Упркос недаћама, већ следеће године кренуло се снажно напред у новом правцу развоја. Донесен је нови устав, такозвана Повеља самоуправљања, и у њему је озваничен дотадашњи развој самоуправних односа. Произвођачи у привредним и непривредним областима по Уставу из 1963. заступали су преко делегата своје интересе у новим већима Народне скупштине.¹³⁵ Савезну народну скупштину чинила су пет већа: Привредно веће – представници радних људи запослених у привредним организацијама, задругама и занатским коморама; Просветно-културно веће – представници радних људи запослених у културним, просветним и научним установама; Здравствено-социјално веће – представници радних људи запослених у болницама и другим здравственим и социјалним установама; и Организационо-политичко веће – представници радних људи који су били чланови тела друштвеног самоуправљања у општини и у државним организацијама.¹³⁶ Дакле, Савезна народна скупштина организована је тако да су произвођачи имали превагу над радним људима, члановима друштвено-политичких организација, који су добили једно веће као део заједнице непосредних и посредних произвођача.

Сваки грађанин је имао право да бира и да буде биран у све јавне институције у држави и да јавно претреса рад свих самоуправних органа власти да не би долазило до разних злоупотреба.¹³⁷ Могао је да се жали суду ако би му неко кршио самоуправна права.¹³⁸

Најважније право било је да сваки грађанин има право да управља свим пословима уже и шире друштвене заједнице. Што је значило да је требало да управља целокупним процесом производње и расподеле оствареногдохотка, да управља свим друштвено-политичким пословима од месне заједнице до Федерације и да одлучује који су то његови интереси и да се по њима води.¹³⁹

Али је у њему инсистирано на личној одговорности носилаца ма каквог овлашћења, поготово оних грађана који су били на одговорним функцијама.¹⁴⁰ Демократска права нису могла да се злоупотребе за рушење постојећег социјалистичког и правног поретка, за

¹³⁵ B. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, III, 351.

¹³⁶ *Isto*, 352.

¹³⁷ B. Petranović, M. Zečević, *Jugoslavija 1918-1988, Tematska zbirka dokumenata*, 1025.

¹³⁸ B. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, III, 351.

¹³⁹ E. Kardelj, *Politički sistem socijalističkog samoupravljanja*, 404.

¹⁴⁰ V. Vlahović, *Radnička klasa, samoupravljanje, međunarodni odnosi, omladina*, 82.

сарадњу са непријатељима државе, за различите криминалне радње и за нарушавање равноправности међу народима.¹⁴¹

Новим уставом и законима из шездесетих знатно су проширена и уведена су нова права самоуправних органа у предузећима. А самоуправне установе, укључујући и предузећа, добиле су много веће слободе у односу на период кад је тек уведено самоуправљање.

Уставом СФРЈ из 1963. утврђена су заједничка основна начела за све радничке организације – статут, самоуправљање, њихов економски положај.¹⁴² Предузећа су по уставу била самосталне и самоуправне организације, имала су једнак положај и статус правних лица.¹⁴³ Свака радничка организација је морала да донесе свој посебан статут или би у противном била укинута.¹⁴⁴

Предузећа су имала велике слободе приликом доношења своји статута и осталих правилника. Јер су савезни и републички прописи садржавали углавном принципијалне одредбе о пословању установа и осталих радних организација.¹⁴⁵ Радна организација својим статутима, правилницима, одлукама разрађивала је ове привредне одредбе, прилагођавајући их својим специфичностима.¹⁴⁶ На основу Основног закона о органима управљања - „Службени лист СФРЈ“, бр. 22/64, Основног закона о избору радничких савета и других органа управљања у радничким организацијама – службени лист СФРЈ бр. 15/64, Основног закон о установама – Службени лист СФРЈ, 9/65 радници су организовали делатност установе, уређивали су међусобне односе, одлучивали су о употреби друштвених средстава којим су управљали и распоређивали су доходак. У остваривању самоуправљања радници су били одговорни, сагласно уставу, и законима за свој рад, за остваривање задатака установе и испуњење обавезе установе.¹⁴⁷ По уставу лични и колективни рад били су једини основи и мерила материјалног и другог положаја радника у установи.¹⁴⁸

Политику расподеле дохотка и личних доходака и механизма којим остварује ту политику установа је утврђивала својим статутом и правилницима.¹⁴⁹ Акти установе не подлежу ниједном органу у погледу мерила и расподеле. Висина личног дохотка зависила је: од врте посла; од сложености – стручна спрема, радне навике, умешност у раду; од услова

¹⁴¹ E. Kardelj, *Politički sistem socijalističkog samoupravljanja*, 206.

¹⁴² V. Kravic, B. Medješki, R. Ilić, *Priručnik za rad ustanova*, Beograd, 1965, 9.

¹⁴³ *Isto*, 119.

¹⁴⁴ *Isto*, 119.

¹⁴⁵ *Isto*, 119.

¹⁴⁶ *Isto*, 119.

¹⁴⁷ *Isto*, 119.

¹⁴⁸ *Isto*, 119.

¹⁴⁹ *Isto*, 191.

рада; од степена утицаја радника на коришћење средстава.¹⁵⁰У начелу, висина личног дохотка зависила је још од једног услова.Зависио је не само од личног резултата него и од резултата који оствари радна јединица у предузећу као целини.¹⁵¹

У законодавству је стојало да лични доходак не треба да буде подељен на стални и променљиви део него да буде јединствен – заснован на резултатима рада.¹⁵²Јер се дешавало да у пракси постоје фиксне плате, стартне основе, засноване на тарифним правилницима, а на основу учинку у раду додаван је други, променљиви део личног дохотка.

Обрачун личних доходака почињао је од радних и економских јединица.Јер је свака радна јединица утврђивала свој укупни приход, по одбитку својих трошкова пословања и издвајања одређених обавеза према установи за заједничке трошкове пословања, и утврђивала је свој доходак.¹⁵³ Који се онда распоређивао на личне дохотке и фондове.Фондови су могли бити централизовани или су се формирали при радној јединици.Установа је остваривала укупан приход и утврђивала је доходак за целу установу и вршила је његову расподелу на радне јединице у глобалу, с тим да је свака радна јединица расподељивала свој део дохотка на средства за личне дохотке и фондове.¹⁵⁴

Предузећима, као самоуправним установама, управљали су: радна заједница, савет, управни одбор, директор.Пословали су у складу са Уставом, законом, друштвеним плановима, Статутом и правилницима установе као и задацима из делатности установе.¹⁵⁵

Радна заједница, односно сви радници у предузећу, колективно је одлучивала преко зборовра радних људи.¹⁵⁶На збору радних људи заједнице подносио се извештај о стању и пословању два пута годишње.Зборови радних људи су давали примедбе и предлоге на рад органа управљања, бирање и опозивање свих чланова управног одбора и радничког савета, претресање правилника, статута и других општих аката, бавили су се питањима о организацији у предузећу као и о расподели дохотка.¹⁵⁷Зборови радних људи имали су и функцију обезбеђивања непосредне демократије и самоуправљања у предузећу.Јер су имали права да смене све чланове самоуправних органа, уколико не би радили у њиховом

¹⁵⁰ *Isto*, 201.

¹⁵¹ *Isto*, 227.

¹⁵² *Isto*, 218, 219.

¹⁵³ *Isto*, 228, 229.

¹⁵⁴ *Isto*, 229.

¹⁵⁵ *Isto*, 119.

¹⁵⁶ *Isto*, 126, 127.

¹⁵⁷ *Isto*, 126, 127.

интересу, као и да претресају најважнија питања из рада предузећа и да доносе обавезујуће одлуке у вези тога.¹⁵⁸

Одлуке су се доносиле референдумом, а гласање је било тајно.¹⁵⁹Референдум је био валидан ако је учествовало више од две трећине радника.¹⁶⁰Још један од механизма за обезбеђивање непосредног управљања свих радника предузећем била је у могућности иницијативе за референдум 5 или 10 % радника, ако би се јавио неки проблем који органи управљања предузећа не би могли или не би желели да реше.¹⁶¹Могућност иницијативе за референдум имали су и управни одбор и директор.¹⁶²

Радничком савету знатно су проширена права и надлежности у односу на Закон о предаји фабрика радницима на управљање из педесете.Савет је могао: да доноси правилник о расподели дохотка, правилник о расподели личних доходака, правилник о радним односима, да одлучује о унутрашњем пословању; да утврђује систематизацију радних места; да одлучује о расходању основних средстава; да доноси одлуке о набавци основних средстава; да одлучује о употреби средстава заједничке потрошње; да доноси одлуке о задуживању установе; да расписује конкурс за помоћника директора и руководећих места; да врши расподелу дохотка установе; да решава питања о престанку радног односа; да разматра и да доноси закључке о пословању установе; да одобрава плаћено и неплаћено одсуство; да решава по приговорима радника одлуке управних одбора.¹⁶³

У односу на Закон о предаји фабрика радницима на управљање, раднички савети су по новом уставу имали нова и одређенија права, а најважније надлежности биле су: могли су да врше систематизацију радних места, да одлучују о расходању основних средстава, да доносе одлуке о набавци основних средстава; да одлучује о употреби средстава заједничке потрошње; да доноси одлуке о задуживању установе; да у проширеном саставу расписује конкурс за помоћника директора и руководећих места; да решавају питања о престанку радног односа; да одобрава плаћено и неплаћено одсуство, итд.¹⁶⁴

Било је предвиђено да се раднички савет састаје се најмање једном у два месеца.¹⁶⁵Директор је помагао у припреми материјала седнице.Материјал је морао да буде достављен три дана унапред.¹⁶⁶

¹⁵⁸ Isto, 126, 127.

¹⁵⁹ Isto, 126, 127.

¹⁶⁰ Isto, 126, 127.

¹⁶¹ Isto, 126, 127.

¹⁶² Isto, 126, 127.

¹⁶³ V. Kravic, B. Medješki, R. Ilić, *Priručnik za rad ustanova*, 128, 129, 130.

¹⁶⁴ V. Kravic, B. Medješki, R. Ilić, *Priručnik za rad ustanova*, 128, 129, 130; J. Broz Tito, *Samoupravljanje*, 35.

¹⁶⁵ V. Kravic, B. Medješki, R. Ilić, *Priručnik za rad ustanova*, 128, 129, 130.

Опозивање чланова радничког савета могло је да буде пре времена. Савет или неког од чланова савета могла је да опозове радна заједница, синдикалана продужница или одређен број радника.¹⁶⁷

Државно руководство нашло је начин да формално озакони мешање државе, друштвене заједнице, у рад предузећа. Тиме што је увела функцију проширеног радничког савета. Поред радничког савета у ужем смислу постојао је и савет у ширем смислу састављен од представника друштвене заједнице, радничке организације и заинтересованих грађана. Придодати чланови проширеног савета су се бирали од скупштине општине и скупштине комуналне заједнице социјалног осигурања.

Надлежности радничког савета у проширеном саставу у већини су се преклапале са надлежностима радничког савета у ужем смислу и управног одбора. Раднички савет у ширем смислу доносио је статут установе, доносио је закључке и одлуке о организацији установе и њеној делатности, доносио је и усклађивао је план рада и финансијски план за сваку годину у складу са друштвеним планом друштвено-политичке заједнице, усвајао је завршни рачун, именовао је директора, могао је да покреће дисциплински поступак против директора и чланова управног одбора, разматрао је приговоре грађана на рад установе и доносио је одговарајуће одлуке по њима, утврђивао је висину и облике накнада за услуге које пружа установа.¹⁶⁸

Чланове управног одбора и по Уставу из 1963. бирао је раднички савет од свих радника радне организације.¹⁶⁹ Предвиђено је да мандат чланова управног одбора траје годину дана. Управни одбор је: утврђивао предлог правилника и осталих општих аката, предлог плана рада и финансијског плана, предлагао завршни рачун предузећа, утврђивао је стање пословања по периодичном обрачуну установе, решавао је о приговорима на решење директора и других руководећих радника, подносио је извештај савету о раду установе, одлучивао је о куповини и продаји основних средстава од преко 100 хиљада до два милиона динара а обртних преко милион динара, одлучивао је о расходувању ситног инвентара и других обртних средстава, старао се о стручном усавршавању, бринуо се да се пружи нега болесницима, старао се за извршење плана и исправно пословање установе, одобравао је плаћено и неплаћено одсуство преко 7 а до 30 дана, предузимао је мере за заштиту имовине, одлучивао је о упућивању на службени пут, давао је предлоге о додели станова, старао се о правилном спровођењу аката...¹⁷⁰

¹⁶⁶ *Isto*, 128, 129, 130.

¹⁶⁷ *Isto*, 130.

¹⁶⁸ *Isto*, 131, 132.

¹⁶⁹ *Isto*, 132, 133, 134, 135.

¹⁷⁰ *Isto*, 132, 133, 134, 135.

Управни одбор предузећа по Повељи самоуправљања није више доносио месечне оперативне планове већ је давао предлоге радничком савету да их усвоји, није у теорији више могао да самостално одлучује о отказу радника већ је то било у надлежности радничког савета, раднички савет преузео је и право да поставља службенике на руководеће положаје осим директора, итд.Али су надлежности управног одбора суштински остале исте.Био је одговоран и старао се за извршење плана и правилника предузећа, за правилно пословање предузећа и за усавршавање производње и доносио је одлуке која су се односила на та питања.¹⁷¹

Предлог за смењивање управног одбора имали су синдикална организација, збор радника радне заједнице, директор, збор радног колектива.¹⁷²

Директора више није именовала комисија састављена од једне трећине чланова из радничког савета и од две трећине из друштвено-политичке заједнице, односно углавном из народних одбора комуна, срезова и градова, већ од комисије изабране од радничког савета у ширем саставу.¹⁷³Нови начин избора осликавао је преоријентацију на избор директора, као најважнијег извршиоца одлука органа самоуправљања, из државне јурисдикције на надлежност органа самоуправљања и по том питању.Директор је непосредно руководио пословањем установе, извршавао је план, извршавао је закључке органа управљања, опште акте установе и законске прописе.¹⁷⁴Давао је информације о пословању органима управљања, контролисао је извршење одлука које су донели органи управљања, најмање једном у три месеца извештавао је органе управљања о пословању а детаљан извештај прилагао је у полугодишњем и годишњем стању уз завршни рачун...¹⁷⁵Присуствовао је раду радничког савета али без права гласа.¹⁷⁶Проширен савет га је и разрешавао дужности у складу са законом.¹⁷⁷

¹⁷¹ Isto, 132, 133, 134, 135; J. Broz Tito, Samoupravljanje, 36.

¹⁷² Isto, 132, 133, 134, 135.

¹⁷³ Isto, 135, 136, 137.

¹⁷⁴ Isto, 135, 136, 137.

¹⁷⁵ Isto, 135, 136, 137.

¹⁷⁶ Isto, 135, 136, 137.

¹⁷⁷ Isto, 135, 136, 137.

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКЕ ИНСТИТУЦИЈЕ

За развој социјалистичких самоуправних односа биле су кључне друштвено-политичке организације, које су усмеравале тај развој на свим пољима друштеног, културног и економског живота. У ствари, преко тих организација комунистички врх је потпуније контролисао и управљао друштвом.

Још од Шестог конгреса Комунистичке партије Југославије, формално чланови Комунистичке партије у том својству нису могли да управљају државним пословима. Али остала им је улога социјалистичке авангарде. Оних људи који треба да буду најупорнији и најдоследнији у изградњи социјалистичког друштва.¹⁷⁸ Али првенствено кроз идејно усмеравање, а не наредбама. Државним институцијама формално је било могућно да издају налоге али у увијеној, самоуправној форми.

Да би такав начин усмеравања друштва био могућ, комунисти су морали бити чврсто повезани са ширим масама. Зато је Тито желео да се комунисти поново стопе с народом, као што је то било за време рата.¹⁷⁹ Да одлазе међу произвођаче да у пракси виде како све функционише и шта треба даље да се ради да не би дошло до даљих деформација. Комунисти је требало да уче у средини у којој се живи и ствара и онда да другима показују како треба да се ради.

Да не би ометали производњу, није требало да се мешају у технолошке процесе у фабрики, сем ако нису стручњаци, али је требало да се брину о односима у предузечима, о правилној расподели и другим стварима које су се тичале произвођача.¹⁸⁰ Дато им је у задатак да уносе морал социјалистичког произвођача у радне колективе, али нису смели да командују.¹⁸¹ Комуниста као војник револуције требало је да има иста права као и сви други грађани, али много веће дужности и обавезе.¹⁸²

Права сврха Социјалистичког савеза била је да комунисти кроз њега контролишу различита политичка мишљења и ставове, која се нису поклапала са политичким ставовима владајућих структура власти. Пошто је до стварања различитих врста опозиције неминовно долазило. Али другачија схватања од заничних ставова нису смеле да угорзе постојећу власт. Битно је било да се чланови придржавају „правила игре“ и онда могу да

¹⁷⁸ J. Broz Tito, Samoupravljanje, 203, 205, 207.

¹⁷⁹ Isto, 183.

¹⁸⁰ Isto, 203.

¹⁸¹ Isto, 207.

¹⁸² Isto, 225.

изражавају своје мишљење и да постављају алтернативе.¹⁸³ Дакле, то се образлагало тако да су у социјалистичком савезу долазила до изражаја сва социјалистичка и демократска мишљења. Није морао свако да буде марксистички образован и да се у свему слаже са марксизмом да би био примљен у Социјалистички савез.¹⁸⁴

Иако је после увођења самоуправљања смањена улога синдиката, ипак су они играли значајну улогу у борби за права радника. Њихова улога била је у томе да се боре за добре тарифне правилнике, бољу заштиту рада, здравствену заштиту, стручно образовање радника, о свакодневним потребама, одмору и разоноди.¹⁸⁵ Усклађивали су непосредне економске интересе свих радника са интересима појединих радних колектива.¹⁸⁶

Имали су у још и задатак да васпитавају и преваспитавају људе, да подижу њихов културни ниво и да на тај начин допринесу побољшању живота радника и лакшем извршавању функција управљања фабрикама.¹⁸⁷

За самоуправљање је прокламовано да може да реши и питање слободног развоја, пуне равноправности народа и братства и јединства.¹⁸⁸ Правилна расподела средстава у радним колективима била је најважнија и за националну равноправност. Јер се постављало питање какве би разлике могло да буде међу разним народима, који раде заједно по фабрикама, кад је свако добијао онолико колико је зарађивао?¹⁸⁹

ЕКОНОМСКА И ДРУШТВЕНА КРЕТАЊА ОД СРЕДИНЕ ПА ДО КРАЈА 60' ГОДИНА

На Осмом конгресу Савеза комуниста Југославије децембра 1964. донесене су опште смернице за одлучније реформе привреде. Захтевале су се веће промене ради стварања слободнијег тржишта и веће улоге привредних организација у укупном процесу друштвене репродукције. Уопштено је дата подршка расподели према раду, непосредном самоуправљању у економским јединицама и материјалном снажењу самоуправљања.¹⁹⁰ Требало је изградити нови систем, а пре тога требало је проверити како би функционисао

¹⁸³ Е. Kardelj, *Politički sistem socijalističkog samoupravljanja*, 481.

¹⁸⁴ *Isto*.

¹⁸⁵ Е. Kardelj, *Politički sistem socijalističkog samoupravljanja*, 131.

¹⁸⁶ *Isto*.

¹⁸⁷ Ј. Broz Tito, *Samoupravljanje*, 40.

¹⁸⁸ В. Vlahović, *Radnička klasa, samoupravljanje, međunarodni odnosi, omladina*, 1.

¹⁸⁹ *Isto*, 200.

¹⁹⁰ В. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, III, 352.

у пракси.¹⁹¹ Један од основних циљева био је дуго прокламовано преношење права управљања средствима проширене репродукције на радне колективе. Постало је услов за ограничење често нападаог мешања политичког чиниоца у привреду.¹⁹²

Привреда је у првој половини расла врло споро у поређењу са педесетим годинама. Између 1964 и 1967. просечан годишњи раст износио је око 2,9 посто.¹⁹³

За успорен раст постојали су дубљи разлози.¹⁹⁴ Привреда је била екстезивног карактера. Производња је била усмерена на количину, а не на квалитет произведене робе. А и роба је било мањка у разноврсности. Такав начин производње дестимулисао је раднике и дестимулирао је употребу модерних машина.¹⁹⁵ Радило се на стари *еснафски начин* чак и тамо где су биле уведене нове машине, уместо да се организује модерни начин производње. У великом делу радних колектива преовладавао је занатски, еснафски менталитет у производњи.¹⁹⁶ Стално се инсистирало да се повезује производња и наука. А ипак је постојало много такозваних *универзалних мајстора*, који су радили више врста послова и нису били високо специјализовани.

И даље се градило много фабрика али оне нису биле довољно профитабилне. Држава је и даље финасирала непрофитабилне фабрике, а таквих је било много.¹⁹⁷ Распрострањени су били и неједнаки услови привређивања, односно, нису сви раднички колективи имали једнаку стартну основу.

Нису ни самоуправни односи били свуда једанко развијени. Негде су друштвени односи били по вољи већини руководства, односно, оних који су били за реформе, а негде је управни одбор на челу са директором чврстом руком владао у предузећима, у којима су раднички савети имали само формалну власт. Из радничким саветима знатно се смањивао број радника из непосредне производње, а њихова места преузимали су људи из производње и администрације.¹⁹⁸

¹⁹¹ V. Bakarić, *Socijalistički sistem i društvena reprodukcija*, II, 1.

¹⁹² L. Perović, *Zatvaranje kruga. Ishod političkog rascapa u SKJ 1971/1972, 1991, Sarajevo*, 38.

¹⁹³ D. Bilandžić, *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji*, 126.

¹⁹⁴ V. Bakarić, *Socijalistički sistem i društvena reprodukcija*, II, 7, 125, 181, 399, 406, 424, 425, 426, 458, 472, 473, 529, 530; J. Broz Tito, *Samoupravljanje*, 137, 138, 143, 158, 192, 193, 239, 254, 271, 298, 299, 529; E. Kardelj, *Razvoj socijalističkih samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa*, 196, 209, 226, Биланџић

¹⁹⁵ V. Bakarić, *Socijalistički sistem i društvena reprodukcija*, II, 7.

¹⁹⁶ J. Broz Tito, *Samoupravljanje*, 193.

¹⁹⁷ V. Bakarić, *Socijalistički sistem i društvena reprodukcija*, II, 410.

¹⁹⁸ J. Broz Tito, *Samoupravljanje*, 305.

Осим тога, држава је одређивала 2/3 цена. Ни теоретски нису били разрађени елементи цена. Зато цене нису ни биле довољно реалне да би се подстакло нормално пословање. И курс према долару није био у складу са стварном вредноћу динара.¹⁹⁹

Држава је штитила неке гране привреде и предузећа јер нису могли да издрже страну конкуренцију. Таква заштита појединих грана привреде доводила је до тога да су цене биле нереално више и онда је у другим грана, које нису биле царински и на друге начине заштићене и повлашћене, долазило до смањивање продуктивности производње и смањивање личних доходака радника тих привредних грана.²⁰⁰ И то због тога што су морали да купују производе заштићених грана за сопствену производњу или за личну потрошњу по знатно вишим ценама.²⁰¹ Вршило се и отуђивање средстава од непосредних произвођача путем преливања знатног дела дохотка из предузећа у организације као што су банке. и нарочито спољно-трговинска предузећа.²⁰²

Подела према раду избила је у први план крајем шездесетих година. То питање је кључно за самоуправне односе. Јер да би се дошло до оног Марксовог, *свако према својим могућностима свакоме према његовим потребама*, требало је да прво да се створе праведни механизми новог друштвеног система који ће успети да спроведу начело – *свакоме према својим способностима и према свом раду*. То начело је у датим околностима по југословенском руководству било оствариво.

Али проблем је био и у томе што је врло тешко било оствариво то начело јер није само рад био мерило за расподелу дохотка. Расподела се није могла базирати само на раду, јер се очигледно и цене нису формирале према уложеном раду.²⁰³ Због комплексности тог питања јављала су се и различита становишта у југословенском партијском врху о томе како треба да изгледа расподела према раду. Једна странка у државном врху на челу са главним идеологом самоуправљања Едвардом Кардељом, на чијој је страни била влад СФРЈ, говорила је да је најлогичније било да се зараде оцене према квалитету и количини рада, али и порастом продуктивности рада.²⁰⁴ За већи део синдиката Југославије, на челу са истакнутим комунистом и чланом Извршног бироа Централног комитета СКЈ, Светозарем Вукмановићем Темпом и за синдикате Југославије, „лични дохоци требало је да се ускладе и да расту и првенствену у складу са продуктивношћу рада, а подела према раду да буде мање важна од саме продуктивности.“²⁰⁵ Јављала су се и друга неслагања у вези расподеле према раду, као и у уједначавању услова привређивања у свим целој

¹⁹⁹ D. Bilandžić, *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji*, 113-115

²⁰⁰ S. Vukmanović Tempo, *Memoari 1966-1969*, Beograd, 1985, 52, 53, 54.

²⁰¹ Isto.

²⁰² J. Broz Tito, *Samoupravljanje*, 298.

²⁰³ V. Bakarić, *Socijalistički sistem i društvena reprodukcija*, I, 1.

²⁰⁴ S. Vukmanović Tempo, *Memoari 1966-1969*, 208.

²⁰⁵ Isto.

земљи и у свим привредним гранама. Темпо је сматрао да да радници треба да располажу само делом дохотка које би остварили радом, а друштвеним плановима обезбеђивали би се једнаки услови привређивања за све производне групације.²⁰⁶ Кардељ се залагао да радници располажу целокупним дохотком оствареним на тржишту, и да према томе није било потребе за уједначавањем услова привређивања.²⁰⁷ Усклађивало би се приливањем акумулације у непрофитне гране привреде.²⁰⁸ Из свих коришћених извора за овај рад, није ближе познато који истакнути комунисти су били за једно, а који за другу концепцију поделе према раду и усклађивања. Поделе су избијале и по другим питањима. Постојала су два основна правца и око базичне или прерађивачке индустрије, извоз у западне земље или земље Африке и Азије, итд.²⁰⁹

Постојала су два основна схватања о расподели и производњи у производним јединицама.²¹⁰ Директор је заједно са сарадницима припремао све у вези привређивања и давао је на одборење радничким саветима. Немали број комуниста тако је мислио и такво је било стање у пракси. По другом схватању радници у економским јединицама сами је требало да располажу оствареним приходима, сами да утврђују и надокнађују материјалне трошкове у производњи, односе између акумулације и личних доходака, распоређују акумулацију за проширење производње.

Врло је важно нагласити да је у законима и прописима преовладавало је прво, а на конгресима и конференцијама друго схватање.²¹¹

Морало се и постићи да радни колективи рационалније располажу са расположивим средствима. Предузећа су морала да одвоје од свог дохотка део за проширену репродукцију ако би хтела да остваре своју друштвену функцију. Тај део није био ничим одређен и зато је било могуће да радни колективи поједу тај доходак.²¹² Читав низ ствари из предузећа није се знао. На пример, за неке радничке организације годинама се тврдило да не напредују али није се знало зашто је то тако.²¹³

²⁰⁶ Isto, 94.

²⁰⁷ Isto, 94.

²⁰⁸ Isto, 94.

²⁰⁹ S. Vukmanović Tempo, *Memoari 1966-1969*, 113.

²¹⁰ Isto, 168.

²¹¹ Isto, 169.

²¹² V. Bakarić, *Socijalistički sistem i društvena reprodukcija*, II, 293.

²¹³ Isto, 352.

Реформа из 1965. године и њене последице каснијих година

Средином 1965. започели су први кораци ка реформи, кад су цене у Југославији вештачки изједначене са светским опсегом цена. Биле су вештачки исконструисане и нису могле да пруже дугорочније решење. Али задатак није био у прописивању цена већ у обезбеђивању њихове стварне вредности.²¹⁴ Ипак, државно руководство није се одрицало ближег утврђивања цена у случају *ширег интереса заједнице*.²¹⁵ Динар је знатно девалвиран према долару да би одржавао приближно своју стварну вредност.

Али то су биле само мале и недовољне промене. Такве реформе саме по себи нису помагла привредном систему да функционише сам од себе. Корените реформе је требало спроводити на дужи рок.

Од тада више није било довољно да се граде фабрике и да се непрекидно запошљава нова радна снага. Било је важно да се постојеће фабрике оспособе да буду продуктивне и да не зависе од разних дотација и заштитних мера државе.²¹⁶ Намеравало се и да се затворе све оне фабрике које нису могле саме да се одрже.²¹⁷ Уместо изградње нових фабрика преферирало се да се прошире постојећи погони и да се и даље врше интеграције предузећа. Интеграција радних колектива подстицана је да би се на тај начин вршила модернизација, ефикаснија подела рада, да би се повећала продуктивност и да би слабија предузећа на тај начин очувала од пропадања, а самим тим и да радници не би остајали без посла.²¹⁸ Али често се дешавало да се интеграција не врши у те сврхе. У интегрисаним предузећима, заједнички централни раднички савети често су били одвојени од радничке класе. Бирографија или техно-менаџерске снаге узурпирани су места у централним радничким саветима и водили су предузећа преко управних одбора и директора, често се само формално консултујући са радницима.²¹⁹ Комунистичко вођство је стално наглашавало да не сме да се дозволи да се радничкој класи одузме власт из руку.

Добар део комуниста сматрао је да не треба мењати постојеће односе у производњи јер нису хтели да им се мењањем постојећих односа одузму привилегије. Руководиоци предузећа слушали су политичке руководиоце, а они су заузврат пружали заштиту руководиоцима предузећа. Велика већина њих није се супростављала главној линији развоја самоуправног система али су у пракси другачије радили.

²¹⁴ E. Kardelj, *Razvoj socijalističkih samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa*, 98.

²¹⁵ *Isto*.

²¹⁶ *Isto*, 192, 193, 194.

²¹⁷ J. Broz Tito, *Samoupravljanje*, 193.

²¹⁸ *Isto*, 153.

²¹⁹ *Isto*, 158.

Нарочито су имали подршку Службе државне безбедности, на челу са Александром Ранковићем, који се није енергично залагао за успостављање самоуправних односа. Тачније, био је више склон централистичкој организацији државе. У том систему држава је требало да буде главни покретач друштва, а не радничка класа.

После пада Ранковића 1966. више није било оправдања да се одлажу или успоравају реформе. Нико се није отворено супротстављао даљем развоју самоуправних односа, а било је сигурно и много оних, који уопште нису били за самоуправљање.

Највећи део руководства синдиката, на челу са Светозарем Вукмановићем Темпом, сматрали су да су главни разлози за стагнарање привреде били у неразвијеним односима расподеле према раду, непрепуштања радним и економским јединицама да самостално функционишу и да самостално распоређују доходак, као и у неуједначеним условима привређивања и планског усклађивања привреде.²²⁰ Комунисти често нису конкретна решења за многа питања и понављали су само неке опште фразе, а ништа ново нису примењивали у пракси.

То се највише видело на примерима система расподеле према раду и у уједначавању услова привређивања. Јер, нити је систем расподеле према раду био разрађен у пракси, нити је ни издалека привреда уједначено функционисала, јер нису били донети инструменти за складно функционисање свих привредних грана. Велике су биле разлике у примањима у разним секторима или предузећима у различитим крајевима земље. Ти распони разлика кретали су се чак и преко 1:6.²²¹ Ново шире отварање према светском тржишту све више је отежавало држави да одржава социјалну једнакост. Југословенско руководство далеко је било од циља да се југословенски грађани приближе стандарду западноевропских земаља. Због бољег живота у потрази за послом у западној Европи 1968. Било је близу 400.000 радника. Њихова просечна плата износила је око 750 западнемачких марака и била је око 3, 5 већа од југословенских зарада.²²²

Зато је предлагао да се доведу кадрови спремни у пракси да спроведу самоуправљање.²²³ У Председништво и Извршни комитет ЦК СКЈ доведени су људи са старим заслугама и млађи људи из апарата партије, а не они у пракси опробани у борби за самоуправљање.²²⁴

Да би се заиста могло остварити непосредно самоуправљање радника морале су се организовати радне јединице у којима се формирао и распоређивао остварени доходак. Дакле, да свака радна јединица има праву функцију у производњи и расподели. У

²²⁰ S. Vukmanović Tempo, *Memoari 1966-1969*, 205.

²²¹ D. Bilandžić, *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji*, 126.

²²² Isto, 131.

²²³ S. Vukmanović Tempo, *Memoari 1966-1969*, 17, 18.

²²⁴ Isto.

свакој таквој целини било је неопходно утврдити: цену производа, његов квалитет и рок испоруке, економску одговорност за неизвршавање планом постављених производних задатака.²²⁵Залагао се да радници сами располажу дохотком, радним местима, нормама и тарифним ставовима у свакој радној јединици.²²⁶Али радници су морали сами да се изборе за то.

У пракси су, у ствари, управни органи имали су огромну моћ јер распоређивали раднике на радна места утврђивали су тарифне ставове и норме за свако радно место.Радници су се устручавали да критикују поједине одлуке тих органа да не би доспели да ниже плаћена места.²²⁷

Многи су говорили да радници треба да сносе ризик за евентуалне промашаје у привређивању.Али ако је требало да сносе ризик, онда је било исправно и да сами одлучују.

Једни су се налазили у положају да им лични дохоци зависе од одлука других, а ти други су били у положају да сами одређују висину својих доходака.Односно, управа предузећа, администрација, рачуновође, они који нису били из непосредне производње, одређивали су висину личних доходака себи и радницима из непосредне производње.²²⁸

Социјална једнакост је била примарни циљ у комунистичкој идеологији.То се може видети из једног Брозовог говора: „ У савременим, модерним предузећима у које су уложене велике инвестиције, и у којима се добит ствара од високих тржишних цена да се створе фондови за поравнање како би се помогло радницима предузећа који не могу да остваре нижу цену на тржишту да остваре плату коју заслужују.А раднике који су остали без посла требало је негде запослити.Јер они су доприносили јачању колектива, а кад би изашли из предузећа нису имали никаква права.“²²⁹

Али такве тежње имале су и своје наличје.Велики део радника тежио је ураниловци – да сви имају једнаке плате и да раде под једанким условима.Дакле, да држава регулише односе у производњи и да располаже оствареном добити радних колектива, а не да расподела према раду и тржиште буду основне одреднице у висини примања.

Вукмановић наводи да су радници на многим скуповима дали подршку његовим ставовима.Односно, ставове Синдиката подржала је велика већина радника.²³⁰Ово је један

²²⁵ Isto, 23.

²²⁶ Isto, 33.

²²⁷ Isto, 30.

²²⁸ Isto, 34.

²²⁹ J. Broz Tito, Samoupravljanje, 128, 254.

²³⁰ S. Vukmanović Tempo, Memoari 1966-1969, 170.

од ретких случајева да комунистичко руководство наводи да су имали подршку самих радника за реформе и да је то кључно за наставак спровођења реформи.

Мерама које је Вукмановић предлагао противили су се неки из Председништва ЦК СКЈ и то не отворено, јер је то било врло непопуларно, већ преко листова као што је „Економска политика“ или „Комунист“ или неким другим посредним начинима.

После две године од почетка реформи закључено је да многи циљеви реформи нису постигнути.²³¹ Производња је стагнирала (нарочито индустријска производња). Незапосленост и отпуштање је расло јер нису стварана нова а непродуктивна радна места, а и радници су отпуштани због пропадања предузећа. Радницима није препуштен већи део акумулације. Али је настављено с реформом у нади да ће се превазићи почетне потешкоће.

Било је и позитивних страна реформи: расправљање и тежња за модернизацијом, тежња за стабилизацијом, вршење прецизнијих рачуна, боље коришћење унутрашњих резерви, вођење рачуна о залихама, итд.²³²

КРИТИКА САМОУПРАВНОГ СИСТЕМА

Комунистичко руководство својевољно је оцењивало и успехе и неуспехе у самоуправном развоју, противници самоуправљања из власти су мудро ћутали. Оспоравали су самоуправљање кроз практично деловање, а не у теоријском смислу. Док су рекационарне и контререволюционарне снаге понекад исувише пристрасно критиковали систем. А историчари нису бавили дубљом анализом различитих врста опозиције друштвеном систему.

Најчешће је владајућа струја сама критиковала поједине неуспехе у функционисању привреде и друштвеног система, произашле углавном из недограђености новог друштвено-економског система, због економских и других објективних тешкоћа, као и због деловања субјективних фактора.

У првим годинама постојања новог друштвено-економског система, за главног кривца неспровођења реформи означена је „бироократија“. Под тим појмом подразумевало се

²³¹ Isto, 205.

²³² V. Bakarić, *Socijalistički sistem i društvena reprodukcija*, II, 424, 425.

углавном државно-партијско чиновништво, које није признавало да шире масе могу саме да располажу капиталом и политичко-друштвеном влашћу.Односно, да грађани нису у стању да замене државну власт.Бирографија се јако тешко одвицала од старог начина управљања и то је руководство Партије признавало.Навикли на директиве са виших инстанци власти и строгу хијерархију, чиновници су очекивали да и грађани морају да испуњавају наређења, а не да сами доносе одлуке.

Ни само руководство партије није знало ни хтелo да дефинише шта је то тачно „бирографија“.Једино се знало да то није посебна класа и да ће свакако морати да постоји слој ван производње, управљачки слој, да би друштво морало да функционише.Толико је била јака кампања против бирографије, да су постојали озбиљнији захтеви да радници сами доносе све одлуке на различитим састанцима и конференцијама.Али се увиђало да су се на таквим ширим састанцима одлуке доносиле споро, несистематично, и пре свега, нестручно.²³³А и чланови радничких савета не би сносили одговорност за донесене одлуке.

Јер, што се друштво више удаљава од оружаног дела социјалистичке револуције то је објективна опасност већа за власт радничке класе од властите бирографије.²³⁴

У списима комунистичких вођа појмови као што су *бирографија*, *техно-менаџерске снаге* и *интелигенција* нису биле јасно дефинисане.Поред државних чиновника и стручњака у производњи и управи предузећа под тим појмом подразумевали су се и/или првенствено политички противници.Или барем они који нису следили самоуправни пут развоја прокламован од државног врха.Комунисти на нижим функцијама у власти заиста су пружали жилав отпор променама.Они су често то радили неорганизовано и стихијски али су подржавани и од неких руководећих комуниста.Али ипак се нико није јавно успротивио званично прокламованом правцу развоја јер би то значило да одстрањивање из политичког и друштвеног живота.

Техно-менаџерске снаге су касније постале једна од највећих субјективних, али и објективних кочница у самоуправном развоју.²³⁵За ту нову *технократску елиту* веровало се да мисли да самоуправљање кочи нормалан развој привреде и да га треба оставити само у друштвено-политичкој сфери.Јер радници, по њима, нису могли сами да ефикасно управљају производњом.*Техно-менаџерске снаге* нарочито су покушале да ограниче

²³³ Е. Кардељ, *Политички систем социјалистичког самоуправљања*, 256.

²³⁴ Н. Јованов, *Диагноза самоуправљања 1974-1981*, Загреб, 1983, 71, 72, 73.

²³⁵ Е. Кардељ, *Развој социјалистичких самоуправних друштвено-економских односа*, 66, 104, 206, 233, 310; В. Влаховић, *Радничка класа, самоуправљање, међународни односи, омладина*, 82, 86, 214; Е. Кардељ, *Политички систем социјалистичког самоуправљања*, 441.

раднике да расподељују само личне дохотке, а да средства за проширену репродукцију оставе у потпуности њима на управљање.

Комунисти нису оспоравали значај стручњака. Схватили су да без њих не би могло да се врши проширивање, побољшање и модернизација производње и продуктивности. Сматрали су да као главним носиоцима повећања продуктивности треба да им се и повећају плате.

Део *интелигенције* биле су део *техно-менаџерских снага*. А један део *интелигенције* сматрао је да радници желе да интелигенција управља њима. Комунистичко вођство оспоравало је такве тврдње. Они су говорили да интелигенција треба да буде чврсто повезана са радничком класом, све у циљу повећању животног стандарда, културног развитака и проширивање производње.

За технобирокарске, конзервативне и реакционарне снаге сматрало се да имају дубоке корене у структури друштва које је произашло из заосталог и недемократског друштва старе Југославије. Против таквих схватања требало се борити се упорном идејном и политичком акцијом.

Стара схватања била су повезана са конзервативношћу управљачког слоја. Јер виши руководећи органи били су састављени од људи који су постали функционери у току рата. То значи да читава генерација људи која је градила социјализам није имала прилику да понесе одговорност за промену друштвених односа.²³⁶

Поред конзервативних социјалистичких снага, које су сматрале да самоуправљање кочи развој друштва, постојале су и реакционарне снаге. Односно, они људи који су желели повратак на капиталистичко друштво. Често су били умотани у националистичко, фашистичко и клерикално рухо.

Остаци антисоцијалистичке опозиције настојали су да критикују систем и са позиција хуманизма, либерализма и демократизма. То је по комунистима подсећало на оне католичке попове који су супротстављали младом капитализму који се јављао у недрима феудалног друштва, борећи се против камате као против неморалне и нехришћанске појаве.²³⁷ Прво се причало да ће раднички савети да упропасте производњу и привреду, а кад су је у међувремену унапредили, чуле су се приче о комерцијализацији духа и дехумнаизацији рада.²³⁸

²³⁶ V. Bakarić, *Socijalistički sistem i društvena reprodukcija*, II, 73.

²³⁷ E. Kardelj, *Razvoj socijalističkih samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa*, 104.

²³⁸ Isto.

Политички дисидент и некадашњи члан највиших руководећих државних и партијских органа, Милован Ђилас, видео је структуру власти у комунистичким државама, па и Југославији на сасвим други начин од југословенских комуниста. У спису „Нова класа“ наводи како је уместо бескласног друштва у комунистичким државама настала нова класа, која је приграбила сву власт.²³⁹ Та нова класа настала је од комунистичких функционера и била је чврсто повезана са комунистичким партијама. Циљ те нове класе било је стицање и очување власти ради саме власти и разних привилегија. За разлику од капиталистичких друштава, у комунистичким друштвима формално сви су требали да буду једнаки у друштвено-својинским односима. Али зато су власт у комунистичким друштвима држали само чланови комунистичких партија. У Југославији држали су скоро сва руководећа места у војсци, полицији, држаној безбедности, судству и у спољним и унутрашњим пословима. Чак и један од угледнијих комуниста, Душан Биланджић наводи да су комунисти држали сву власт у свом делу „Борба за самоуправни социјализам у Југославији 1945-1969“ и то се није крило, јер се су директно потицали од радних маса – радника, сељака и интелигенције потекле из радничке класе и подносили су у почетку веће напоре и самоодрицање него остале радне масе.²⁴⁰ Латинка Перовић, историчарка и секретар Савеза комуниста Србије у периоду 1968-1972, наводи како самоуправљање у пракси није могло да се оствари док се СКЈ не би реформисао, а све до тада био би идеолошко покриће аутократске владавине.²⁴¹

Ђилас даље наводи да су преко власти комунисти су држали и читаву економију у шацци јер нису смели отворено да узму читав друштвени капитал, што би се косило са њиховом идеологијом. Пошто им је власт била основа за разне привилегије а и сама по себи је опијала оне који су поседовали моћ, успели су да завладају свим сферама друштва.

Објашњава да је, у почетку, самоуправљање било искрен покушај да се бар део власти и капитала да радницима на управљање и располагање. Али је убрзо постало само добар параван демагошких фраза за тоталну власт СКЈ. Радницима су остале само мрвице и илузије.²⁴²

Јер слободно друштво није се могло развити ако нису постојале потпуне слободе друштва и слободе идејних струјања.²⁴³ А упоредо је радничким саветима постојала свемоћ тајне полиције, све до 1966, када су њени методи знатно ублажени, а њена моћ знатно смањена. Да су комунисти заиста дали слободе друштву и допустили неспутана идејна струјања морали би да се одрекну монопола власти и да допусте и другим политичким

²³⁹ М. Ђилас, *Nova klasa*, Београд, 1990, 60, 66, 67, 68, 78, 79, 80, 81.

²⁴⁰ Д. Биланджић, *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji*, 29.

²⁴¹ Л. Перовић, *Zatvaranje kruga. Ishod političkog rascepa u SKJ 1971/1972*, 27.

²⁴² М. Ђилас, *Nova klasa*, 68.

²⁴³ М. Ђилас, *Nesavršeno društvo*, 114.

опцијама да дођу до изражаја, а то они никад не би допустили. А чак и да раднички савети нису вођени члановима партије и под притиском предузетничке и месне бирократије, самим тим што *скоро читав њихова делатност није прелазила оквире одређеног предузећа* и производње и расподеле у њему, они нису могли да реше ниједно кључно питање друштва и нације.

Историчар Бранко Петрановић објашњава како је самоуправљање био систем који је производио неодговорност за нерад, расипништво, корупцију, паразитизам, незнање и неспособност.²⁴⁴ Развој је по њему показао да је самоуправљање био систем који је у пракси подражавао стари начин владавине уз коришћење нових форми, а неки ослонци старог модела никад нису довођени у питање.²⁴⁵ Самоуправљање је било само параван за прикривање власти комуниста и начин како да очувају власт. Комунистички вођи су сами оцењивали какав је напредак остварен и којим правцем треба развијати самоуправни систем.

Већина комунистичког вођства заиста је признавало многе недостатке у функционисању привреде и самоуправног система, укључујући и већину оног што је наведено од Бранка Петрановића само у много блажемо облику и блажим речником речено. Али они су упорно говорили да све потешкоће могу да се превазиђу и да су њихове замисли оствариве и да се остварују. Тврдили су да верују да је радничка класа заиста спремна и одговорна да сама управља друштвом и да им не треба никакв тутор. Због остатака старог друштва постајала је *држава прелазног периода*, али се друштвени и привредни разитак кретао ка потпуном њеном укидању.

²⁴⁴ Б. Петрановић, *Историчар и савремена епоха*, Београд, 1994, 284, 285, 407, 408.

²⁴⁵ Исто, 284.

Функционисање самоуправљања на нивоу радних колектива, приказано кроз надлежности и пословање радничких савета и управних одбора грађевинско занатског предузећа „Кошутњак“, грађевинске радне организације „Аутопут“, грађевинског инжињеринга „Градња“ у периоду пословања: 1966-1968. Године

ФУНКЦИОНИСАЊЕ САМОУПРАВЉАЊА У ГРАЂЕВИНСКО ЗАНАТСКОМ ПРЕДУЗЕЋУ „КОШУТЊАК“ У ПЕРИОДУ ПОСЛОВАЊА: 1966-1968. КРОЗ РАД РАДНИЧКОГ САВЕТА И УПРАВНОГ ОДБОРА

У уводном делу наведени су само неки подаци о успешности пословања предузећа, за које сам мишљења да најбоље илуструју ширу слику о пословању. Ипак, овај насумичан преглед не може да надомести огромну пословну грађу о овомом предмету прочучавања. Иако су у наставку пружене још многе информације о успешности пословања. Све речено важи и за друга два предузећа. Сви подаци супоткрепљени фуснотама у даљем тексту. Грађевинско предузеће „Кошутњак“ основано је као занатско услужна радионица за поправку зграда, решењем народног одбора Општине Чукарица од 25.8.1964. године.²⁴⁶ Идућих година брзо се развијало и постало је велико грађевинско предузеће. Ову константацију потврђује пример да је већ 1966. године, две године након оснивања, укупан приход износио је 6 900 000 нових динара. Следеће године је знатно порастао и износио је 14 000 000 нових динара.²⁴⁷ И поред свих потешкоћа које је предузеће имало у свом пословању овај податак показује да се радни колектив врло брзо

²⁴⁶ Историјски архив Београда (ИАБ), Грађевинско занатско предузеће „Кошутњак“, Књ. 61, Записници, изводи, одлуке и закључци радничког савета за 1967. годину, Записник са седнице радничког савета грађевинског предузећа „Кошутњак“ одржане дана 15.2.1967, 1.

²⁴⁷ ИАБ, Грађевинско занатско предузеће „Кошутњак“, Књ. 62, Записници, изводи, одлуке и закључци радничког савета за 1968. годину, Записник са седнице радничког савета грађевинског предузећа „Кошутњак“ одржане дана 29.2.1968, 1.

развијао.И не само то, предузеће је позитивно пословало за све три године праћења пословања.Забележени су и опсежни преговори са фирмама из Западне Немачке, фирмом из Аустрије и фирмом из Швајцарске.Преговарало се о извозу таролит плоча, дрвне грађе и производа на бази хераклита.Са фирмом из Аустрије потписан је и уговор о пословној-техничкој сарадњи, где се предвиђало да „Кошутњак“ шаље своје раднике да уче о новим технологијама у процесу производње и да тако стечено знање искористе у свом предузећу.

Предузеће се ипак суочавало са многим проблемима у функционисању.У раду на терену било је низ проблема.Раднички савет је проценио највероватније да је то због њиховог неискуства у пословању.²⁴⁸Велики број радника константно за све три године праћења предузећа, давао је отказ непотпуног решеног смештаја радника, разбацаности градилишта и погона, исхрана радника није обухватила све погоне, жеља појединих радника за већом стартном основом, због видних грешка у обрачунима, итд.Ипак, предузеће је добор стојало са финансијама чим је могло да прими око 60 радника расформираног предузећа „Таромонта“ из Остружнице, почетком 1966. године.Пружена је још једна константација о добром финансијском стању предузећа: често су давани, на пример, кредити за изградњу или куповину станова.Многе градње имале су побачај у остваривању плана, не само у Београду и у непосредној околини града, већ и широм Србије, где су имали послове.Као један од разлога био је и у томе што су због малих плата у радном колективу радници одлазили приватно да раде, па због умора нису увек били нормално продуктивни.Ипак, нека градилишта су имала пребачај и до 20, 30% од испланиране реализације.

Раднички савет

На седницама радничког савета грађевинско занатског предузећа „Кошутњак“ расправљало се о врло великом броју аспеката пословања предузећа и доносиле су се конкретне, функционалне, а не само саветодавне одлуке о разним питањима.Наведени су неки од примера са седница од 24. I 1966, 12. III 1966. и 28. III 1966. на којима се расправљало о разноврсним и важним питањима за предузеће.Ови примери илуструју и садржаје скоро свих осталих седница радничког савета предузећа из 1966, 1967. и 1968.

²⁴⁸ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 61, Записник са седнице радничког савета грађевинског предузећа „Кошутњак“ одржане дана 15.2.1968, 7-10.

године, у смислу да се на седницама покретало и решавало мноштво проблема кључних и релевантних за предузеће. Велика већина остале архивске грађе распоређена је тематски а не хронолошки, ради лакшег сналажења.

Чланови радничког савета „Кошутњака“ расправљали су о куповини имовине предузећа у стечају „Таромонт“ и о кредиту и условима кредита, којом би се извршила та куповина, 10. јануара 1966. године. Дебата је била детаљна и одавала је утисак да чланови управног одбора заиста сами доносе одлуке о важним питањима, попут узимања кредита у великом износу за куповину имовине другог предузећа и о запошљавању великог броја нових радника.

Један члан радничког савета рекао је да је кредит за куповину имовине „Таромонта“ обећао Градски завод за запошљавање радника, под условом да у погону „Таромонта“ у Остружници прими радну снагу преко бироа за запошљавање.²⁴⁹ У том погону радило је око 60 радника, већином жена, а требало је и да приме још осам радника, који су у том тренутку радили у ликвидационој комисији и чуваре у тесарском погону.²⁵⁰ Зарад куповине имовине „Таромонта“ одлучено је да се узме кредит у износу од 525 000 динара на пет година, са каматном стопом од 2 % годишње код *Пословне* банке.²⁵¹ На лицитацију за куповину имовине одлучено је да се изађе 17. јануара 1966. године.²⁵² На шестој седници радничког савета од 12.3.1966. Драгољуб Гојковић, генерални директор предузећа, прочитао је уговор са ликвидационом управом „Таромонта“, а после дискусије усвојен је уговор.²⁵³

Раднички савет у овом предузећу могао је да разматра и поништава одлуке управног одбора и поново да разматра жалбе радника. У овом случају да прихвати жалбу радника о неправилном обрачуну радних налога, коју је управни одбор претходно одбио. Раднички савет размотрио је одлуку управног одбора коју је поднела група столара из економске јединице столарског погона.²⁵⁴ Извршен је неправилни обрачун радних налога за септембар 1965, чиме су материјално оштећени.²⁵⁵ Управни одбор је одбио. Зато су поднели радничком савет да поново размотри жалбу.²⁵⁶ Речено је да физички рад може да

²⁴⁹ Историјски архив Београда (ИАБ), *Грађевинско занатско предузеће „Кошутњак“*, Књ. 60, *Записници, изводи, одлуке и закључци радничког савета за 1966. годину, Записник са седнице радничког савета грађевинског предузећа „Кошутњак“ одржане 24.1.1966*, 2.

²⁵⁰ Исто.

²⁵¹ Исто.

²⁵² Исто.

²⁵³ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 60, *Записници, изводи, одлуке и закључци радничког савета за 1966. годину, Записник са шесте седнице радничког савета одржане 12. 3.1966*, 2-5.

²⁵⁴ Исто, 4.

²⁵⁵ Исто, 4.

²⁵⁶ Исто, 4.

се плаћа у норми само онда кад се радник сложи да буде плаћен у норми.²⁵⁷Требало би обрачунати у норми ако раде искључиво на једном процесу, односно у једној фази производње.²⁵⁸На крају дебата по том питању донесена је одлука да се усваја жалба столарског погона.²⁵⁹Исплаћене су настале разлике обрачуном физичког радника у норми.²⁶⁰

Раднички савет одобравао је и новчана средства у различите сврхе.Иванковић Владимиру, раднику браварско лимарског погона, одобрена сума од 25 000 динара на име уплате школарине.Одређено је да благајна предузећа уплати на жиро рачун у записнику наведене школе ту суму.²⁶¹

На основу предлога Комисије за доделу станова или средстава за стамбену изградњу, 12.3. одобрено је коришћење кредита за стамбену изградњу из фондова заједничке потрошње.Миленковић Сотиру одобрено је 13 000 нових динара са роком отплате од 10 година уз каматну стопу од 2%.Предвиђен је посебан уговор за склапање кредита.Одређено је да при коришћењу користи првенствено услуге предузећа.Царковић Богољубу у исте намене одобрено је 15 000 нових динара, а остали услови стајали су исто као и код Миленковић Сотира.Одобрени су стамбени кредити и другим члановима радног колектива под истим или сличним условима.²⁶²

У записницима радничког савета предузећа расправљало се доста и о рачуноводственом стању у предузећу, одобравали су се рачуноводствени извештаји и промене у рачуноводственим извештајима.Тако је Александар Тодоровић, шеф рачуноводстава, направио исправку у завршном рачуну па је тражио да раднички савет одобри.²⁶³

На истој седници дискутовало се и о новој политици у вези расподеле личног дохотка и о начинима на који се то одржава на предузеће, као и о самовољном напуштању посла од стране много радника.С тим у вези, један од чланова радничког савета навео је да треба повећати продуктивност, ако би решења за напуштање предузећа било у повећању плата. Наглашено је да званична политика треба да иде у ревизију правилника о расподели личног дохотка.Ступиле су на снагу нове привредне мере.Мијалко Тодоровић и Светозар Вукмановић Темпо, обојица са највиших инстанци власти, говорили су о томе да више нема граница у расподели личног дохотка.Свака радна јединица требало је самостално да

²⁵⁷ Исто, 4.

²⁵⁸ Исто, 4.

²⁵⁹ Исто, 4.

²⁶⁰ Исто, 4.

²⁶¹ Исто, 4, 5.

²⁶² ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 60, Записник са седме седнице радничког савета одржане 12. 3.1966, 5-8.

²⁶³ Исто, 5-8.

расподељује остварени доходак у сразмери са материјалним могућностима, како јој најбоље одговара.²⁶⁴

Један број радника самовољно је напуштао предузеће, а неки су озбиљно размишљали да напусте. Речено је да треба повећати плате али и више запети. Онда реализација не би смела да буде испод 800 милиона старих динара.²⁶⁵

На седмој седници од 28.3.1966. усвојена је ревизија плана предложена од стране директора. Директор је имао право по уставу и по законима који су уређивали надлежности органа управљања у предузећу да даје предлоге и да присуствује седницама радничког савета без права гласа. Реализација је требало да износи 881 000 000 старих динара. Цена коштања 820 528 000, а чиста добит 60 472 000. Дакле, за предузеће је предвиђено да послује за добитком. У записнику је наведена и реализација по радним јединицама са следећим елементима за обрачун. На пример, за зидарски погон: реализација, цена коштања, добит. Наведени елементи са износима обрачунати су и за друге радне јединице, као што су молерско-фарбарски истоларски погон, итд. После дискусије усвојена је ревизија плана.²⁶⁶

У пословним књигама радничког савета „Кошутњак“ врло ретко се по било ком основу спомињу ниже или више инстанце власти. По уочљивом изостанку органа друштено-политичке заједнице, може се видети да су имали врло мало уплива у рад предузећа. Вероватно да су и постојале неке наредбе разних врста, али се нису уносиле у записник. По завршном рачуну сваке године бирају се чланови радничког савета. Спомиње се да је од општине добијен допис да су дужни да до 31. априла 1966 одрже изборе. Наведено је и да се по завршном рачуну сваке године бирају чланови радничког савета али није речено да ли је то законска одредба или се избор у то време усталио у пракси. Конкурс је расписан на основу Основног закона о избору радничког савета и Закону о избору органа управљања у радним организацијама. Именована је изборна комисија која се бринула о законитости избора, одређивала је бирачка места, потврђивала је спискове и кандидатске листе, и требало је да прегледа резултате избора након што буду споведени. У записнику стоје само чланови комисије али не и по ком основу су изабрани, нити њихове биографије.²⁶⁷

Поднет је и извештај о раду органа управљања у времену од прошлих избора до тог дана. За то време одржане су 22 сенице радничког савета. Што показује да је раднички савет био активан. Пошто је било прописано да се најмање једном месечно одрже седнице

²⁶⁴ Исто, 12.

²⁶⁵ Исто, 14.

²⁶⁶ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 60, Записник са седме седнице радничког савета одржане 28. 3.1966, 1-3.

²⁶⁷ Исто, 6-8.

радничког савета, а одржаване су скоро дупло чешће. У извештају је наведено за коју врсту послова су сазиване седнице и дати су бројеви. Овде су само наведене врсте послова али без броја седница за сваку од врста послова и без даљег гранања сваке од подела. Док је у записнику све овде изостављено наведено. Раднички савет сазивао је седнице у вези разних проблема инвестирања, прегледа и разматрања извршених пописа, интерних прописа, проблема уздизања кадрова, интеграционих односа, планирања и организације пословања, избора за раднички савет и управни одбор, молбе и жалбе. Оцењен је и рад радничког савета. Наведено је да је добро сарађивао са свим стручним службама, члановима Савеза комуниста, са синдикалном продужницом и са свим члановима колектива. Правилно су чланови радничког савета схватили своје задатке. Није било великог броја изостанка као претходних година. Речено је како су се чланови радничког савета углавном трудили да својим учешћем и дискусијом допринесу што бољем сагледавању ствари и доношењем одлука.²⁶⁸

Управни одбор одлучивао је и расправљао о: проблемима планирања и реализације плана, интерним прописима, проблемима организације рада појединих сектора, попуна радне снаге, о текућим проблеми појединих служби и погона, проблемима уздизања кадрова, периодичним обрачунима, планирање годишњих одмора и одсуства, проблемима стамбене изградње, пописима и раду на завршном рачуну, о молбама и жалбама.²⁶⁹

У пословној књизи о раду радничког савета за 1966. на почетним странама наведени су кратки изводи најважнијих одлука са свих седница у току те године. Овде ће бити наведен скоро у целости цео извод да би се стекао лакши увид о пословању и надлежностима радничког савета у току целе године. За следеће две године такви кратки изводи нису написани.

Са седнице од 10.01.1966.

Раднички савет грађевинско занатског предузећа „Кошутњак“ донео је одлуку којом је извршена расподела дохотка и то по Правилнику о расподели дохотка, а на основу утврђене добити. Обзиром на утврђени добит од 47.344.554 старих динара за период од 1.1.1965. – 30.11.1965. извршена је расподела по критеријуму и мерилима предвиђеним Правилником о расподели дохотка и то за месец октобар-новембар 1965. Овлашћен је директор да настави започете разговоре у вези преузимања основних средстава од предузећа „Таромонт“.²⁷⁰

²⁶⁸ Исто, 1-4.

²⁶⁹ Исто, 5-7.

²⁷⁰ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 60, Одлуке са седница радничког савета у 1966.

24.1.1966.

Расправљало се о задужењу за кредит од 525 000 нових динара из орочених средстава код Пословне банке.Предвиђено је да ће се употребити за куповину имовине предузећа „Тарамонт“.

12.3.1966.

Усвојен предлог нацрта уговора о купопродаји погона „Таромонта“ у Остружници.На основу предлога Комисије за доделу станова или средстава за стамбену изградњу, одобрено је коришћење кредита за стамбену изградњу из фонда заједничке потрошње.Добило је осам радника предузећа у износу од 83 000 нових динара.Овлашћен је управни одбор да изврши реорганизацију стручних служби предузећа.Отворена су нова радна места.Шефа грађевинско занатске оперативе, радно место шефа транспорта, продаје, референта продаје, робног књиговође.

10.4.1966.

Одобрен је износ од 60.000 старих динара ради плаћања стручном лицу за израду правилника о заштити на раду.

12.2.1966.

Усвојен је завршни рачун предузећа.

28.3.1966.

Одобрена је продаја трактора марке „Ансолдо“ и камиона марке „Шкода“.Усвојен је извештај о раду органа управљања у протеклом периоду допуњен примедбама.

6.5.1966.

Изабрани су чланову управног одбора као и чланови одбора и комисија радничког савета.

19.5.1966.

Једногласно је прихваћен Правилник о расподели личних доходака какав је предложен од стане управног одбора, са измена за радно место магационера циглане и таролита.

30.5.1966.

Прихваћен предлог комисије за процену вредности материјала који се налази на залихама.

18.8.1966.

Одлучено је о куповини основних средстава: аутобус, путнички аутомобили, апарат за варење, гвоздени кревети.

28.9.1966.

Не прихвата се предлог директора да погони таролита обуставе рад а усвојен предлог управног одбора да исти продужи са радом. У овом случају управни одбор је одбио предлог директора уз образложење, а раднички савет је одобрио одлуку.

31.10.1966.

Усвојен је деветомесечни извештај о пословању. Одлучено је да уколико се испостави да је целокупно предузеће било у губитку, исплата за месец октобар да се врши у висини од 60% од оствареног личног дохотка. Уколико су само неке економске јединице у губитку онда да те економске јединице примају 80% личног дохотка. Мења се одлука о од 28.9.1966. о висини и начину исплате накнаде за боловање. Те се накнада за боловање до три дана неће уопште исплаћивати, осим за раднике који су се повредили на послу, којима следи 100 % основица.²⁷¹

Остали део архивске грађе за пословање радничког савета „Кошутњак“ приказан је тако да је, пре свега, структурирана грађа на тематски, а не на хронолошки начин.

Пословна политика предузећа, извештаји о пословању, одлуке о правилницима и статуту, остало

На седници од 30.7.1966. поднет је извештај о пословању за период 1.1.1966. до 3.6.1966. Укупан приход у односу на прошлу годину био позитиван. У извештају су изнети подаци о залихама материјала, о залихама недовршене производње, готових производа са обрачуном, о броју запослених, о просечном личном дохотку. Поред детаљног извештаја о пословању целог радног колектива, дискутовало се и о неким специфичним проблемима у погонским јединицама. Дискутовало се о производњи црепа, о губитку у транспорту, о погону таролита.²⁷²

Предузеће је и на крају праћеног времена пословало позитивно. Усвојен је извештај о пословним резултатима од 1.1. до 30.9.1968. са позитивним резултатом у износу од

²⁷¹ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 60, Одлуке са седница радничког савета у 1966.

²⁷² ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 60, Записник са седнице радничког савета одржане 30.7.1966, 2, 7.

284.341, 50 динара. То тада је предузеће направило и своје индустријске продавнице, као и биро за пројектовање. И они су обухваћени у обрачуну.²⁷³

Одлучено је и о промени назива предузећа у: грађевински комбинат „Кошутњак“. Јер грађевинско-занатско предузеће више није одговарало због промене послова. Предузеће је имало сад и грађевинску оперативу, занатску оперативу, производњу, пројектовање, и индустријску продавницу.²⁷⁴

Крајем октобра 1966. дискутовало се о преријентацији у погону циглане. Речено је да већ годинама не може да се усклади да циглана послује рентабилно. Велике количине цигле не могу да се пласирају због квалитета. Одлучено је да се земља да на анализу и да се утврди њен квалитет. Уколико буде одговарала производњи црепа преоријентисати се. Машине које су имали потпуно су одговарале производњи црепа али их је требало још докупити. Директор је овлашћен да склопи уговоре за опрему циглане. Наведено шта ће се све купити.²⁷⁵

Предузеће је имало константо проблема са радном снагом. Радници су одлазили због ниских примања и лоших услова рада. Око 200 сталних радника отишло је из предузећа до фебруара 1967. и то због непотпуног решеног смештаја радника, разбацаности градилишта и погона, исхрана радника није обухватила све погоне, због жеље појединих радника за већом стартном основом, постојале су и видне грешке у обрачунима.²⁷⁶

У раду на терену предузеће се борило са низом проблема. Оцењено је да је то највероватније последица неискуства радничког савета. На пример, аутобус је неколико дана пре седнице, у суботу, требало да иде по раднике. Али у два сата кад је требало да крене неко се сетио да је покварен. Возач је на време обавестио о квару. Механичар је на време опомињао шефа транспорта о квару. Због неодговорности није поправљен. Радници су се сами сналазили за превоз. Зато је уследила одлука да се Савић Драгољубу, шефу транспорта, задржи 10 % од личних доходака за фебруар 1967. Дакле, раднички савет је у пракси санкционисао све пропусте и грешке радницима и руководиоцима, кажњавајући их у смањивању износа личних доходака, плата.²⁷⁷

Раднички савет одобравао је све пословне уговоре са другим предузећима, које су припремали управни одбор или директор. Након прегледа уговора достављеног у

²⁷³ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 62, Записници, изводи, одлуке и закључци радничког савета за 1968. годину, Записник са седнице радничког савета одржане 28.10.1968, 2.

²⁷⁴ Исто, 7.

²⁷⁵ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 60, Записник са седнице радничког савета одржане 22.10.1966, 7, 7а.

²⁷⁶ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 61, Записници, изводи, одлуке и закључци радничког савета за 1967. годину, Записник са седнице радничког савета одржане 15.2.1967, 4.

²⁷⁷ Исто, 7-10.

материјалу за седницу и дискусије, прихваћен је уговор са шумским газдинством „Београд“ из Београда. Уговор се односио на преузимању уз накнаду нових експлоатационих поља у погону циглане у Железнику и то на одређеним парцелама. Наведене су спецификације за уговор, које су се односиле на величину, локацију и цену парцела као и на остале услове везане за продају.²⁷⁸

Дат је још један пример за одобрење пословања са пословним партнерима. Прочитан је цео уговор са групом занатлија и донесена је одлука о пословно-техничкој сарадњи с њима. Склопљен је уговор са самосталним занатским радњама јер је предузеће имало исувише посла, а мало стручњака да би покрило све послове. Зато им је и требала стручна радна снага коју су занатлије пружале.²⁷⁹

Предузеће је за кратко време од свог оснивања знатно проширило обим свог посла. Толико да је одлучено да се извози и у иностранство. Раднички савет се питао о најважнијим одлукама пословне политике предузећа у иностранству. Фебруара 1966. директор предузећа говорио је да је већ дуже време прошло од кад су ступили у контакт са неколико западноевропских фирми. Требало је да извезу већу количину таролита. Одлучено је да се прошири делатност и да се региструје. До сад је нуђено већем броју предузећа да обраде тржиште за „Кошутњак“ и да извозе преко њих. Ниједна фирма није била заинтересована. Упис је коштао свега пар хиљада, а није морало ни да извезе роба. Донета је одлука да се извоз прошири за грађевински материјал – хераклит плоче. Речено је да ће предузеће у иностранству пуноважно заступати директор Гојковић Драгољуб и Ђурчија Надежда, шеф комерицијалне службе. На седници се одредило који кадрови све могу бавити спољно трговинским прометом извоза хераклит плоча и која стручна спрема је потребна за ова руководећа места.²⁸⁰

Управни одбор поднео је радничком савету на усвајање правилнике и ревизије правила и Статута предузећа, о којима се дискутовало и који су скоро у целости усвајани. Тако је усвојена ревизија Правилника о расподели личних доходака, са аналитичком проценом радних места, која је саставни део Правилника. Ступала је на снагу од првог априла 1968. године.²⁸¹

Марта 1968. Расправљано је о преласку на 42-часовну радну недељу. За прелазак на 42-часовну радну недељу било је потребно да се продуктивност повећа за 12, 5%, нето продукт за 15%, као и економичност и рентабилност. Одређено је да економиста прати

²⁷⁸ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 61, Записник са седнице радничког савета одржане 19.6.1967, 12, 13.

²⁷⁹ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 62, Записник са седнице радничког савета одржане 13.2.1968, 1-3.

²⁸⁰ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 62, Записници, изводи, одлуке и закључци радничког савета за 1968. годину, Записник са седнице радничког савета одржане 15.2.1968, 2,3.

²⁸¹ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 62, Записник са седнице радничког савета одржане 29.3.1968, 6.

результате три месеца да се види да ли радни колектив испуњава све услове, па онда да се отклони све што се буде могло и да се предузму одговарајуће мере. Одлучено је да се прво пређе на 45-часовну радну недељу, као први степен преласка, од првог априла 1968. до јула 1968. године.

По Уставу само проширени раднички савети са представницима друштено-политичке заједнице, односно народних одбора, имали су право да одлучују о избору директора. Ни на једној седници није наглашено да је то седница таквог карактера. Марта 1968. одлучено је да се приликом расписивања конкурса за директора уз услове предвиђене Статутом допуни и тиме да кандидат изради програм рада и развоја предузећа за наредне четири године. Именована је трочлана комисија за спровођење конкурса за именовање директора.²⁸²

Дискутовало се и о формирању цена пуне машинске опеке. Речено је да је дата пуна докуметација на увид. Са по 0,28 динара по комаду били су најскупљи у Београду. Предложено је да цена утовара буде 0,02 динара по комаду. До тад нису зарачунавали утовар па су зато били на губитку. Навикли су да таролит бесплатно утоварају, а од тога се требало одвикнути. Загреб је давао јефтиније таролит него они. Зато је одлучено да треба дати по истој цени да београдско тржиште буде њихово. Приликом обрачуна одлучили су да пише: цигла плус утовар. А где нема да пише да је странка сама товарила. Уз дискусију у записнику стоје и тада донесене нове цене пуне машинске опеке: прва класа – 0,28 динара по комаду, друга – 0,26, трећа – 0,24 и да утовар износи 0,02.²⁸³

Радне и економске јединице

Раднички савет предузећа одобравао је или одбијао одлуке и извештаје радних и економских јединица. За све три године пословања раднички савет се веома мало бавио питањима везаних за пословање радних и економских јединица. То значи да пословање радних јединица свакако није било у фокусу радничког савета. С обзиром да није сачувана грађа о пословању радних јединица, не може се са сигурношћу утврдити у којој мери су се поклапале надлежности радних јединица у пракси предузећа са законским нормативима. Али из расположивих извора може се тврдити да се централни раднички савет питао за скоро сво пословање и да је мало тога преостајало да раднички савети радних јединица одлуче.

²⁸² Исто, 7-9.

²⁸³ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 62, Записник са седнице радничког савета одржане 29.4.1968, 1,4,5.

По одлуци органа управљања радне јединице одржале су састанке и донеле су следеће закључке августа 1966. године. Радна јединица зидарског погона закључила је да се скрате боловања. Има услова да се приказани губитак радне јединице зидарског погона за шест месеци поправи јер има обезбеђених послова. Истицао се неправилан премештај радника из других погона као и неправилно обрачунавање личних доходака до кога је долазило последњих месеци. Ово су само неки примери са седнице. Расправљало се и о извештајима столарског, браварског и електричарског погона. Раднички савет прихватио је одлуке које су донеле радне јединице на својим састанцима и наложио је одговорним службама да га спроведу, а ако нема могућности да се да конкретан одговор.²⁸⁴

Овај пример је један од врло ретких случајева у овом предузећу за период који се прати да се спомиње да се не извршавају одлуке седница. Што вероватно значи да су се одлуке радничког савета поштовале и спроводиле. Поднет је извештај на седници од 28.7.1967 о извршењу одлука са претходне седнице. Наложено је да испита зашто нису извршене одлуке и да се казне одговорна лица са 5% личних доходака и о томе да се поднесе извештај радничком савету.²⁸⁵

На четрнаестој седници у фебруару 1968. поднет је извештај о пословању радних јединица за 1967. годину. Закључено је да је недисциплина била крива за све проблеме у пословању. У свим погонима није било како треба. У Панчеву су молери предузећа радили приватно, а извршење плана је само износило 60%. Повећање личних доходака може бити само за стваран рад. Усвојена је та одлука. Одлучено је да извештај о пословању сваке радне јединице треба изнети свакој радној јединици на разматрање.

Један члан радничког савета упознао је раднички савет са примедбама радних јединица са изменама у Правилнику о расподели личних доходака. Расправљало се и о организацији радних места. Код бравара требало је усвојити предлог да се отворе нова радна места ВКВ металостругара и атестраног вариоца и ново место полуквалификованог бравара уместо помоћног радника. Ту одлуку са образложењем предложио је директор Гојковић Драгољуб.²⁸⁶

Радна места и комисије

Раднички савети су по Уставу бирали комисије и одобравали су постављање на радна места и одобравали су реорганизацију радних места, као и отварање нових радних места. У записницима и изводима зписника радничког савета има доста случајева избора

²⁸⁴ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 60, Записник са седнице радничког савета одржане 18.8.1966, 1,2,4.

²⁸⁵ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 61, Записник са седнице радничког савета одржане 28.7.1967, 1-3.

²⁸⁶ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 62, Записник са седнице радничког савета одржане 29.2.1968, 1-3.

различитих комисија.Али су у великој већини случајева дати само спискови чланова комисија, а не на основу чега су бирани.На основу Статута предузећа изабране су комисије за пословну политику, за друштвени стандард, за издавање послова по уговору, итд.Као одборе за финансије, надзор, за кадрове, итд.Комисије су имале велика овлашћења у вези рада предузећа и самим тим је раднички савет добијао на вечној тежини у управљању предузећем јер их је бирао.На пример, за комисију за кадрове наводи се да распоређује на радна места раднике осим за руководећа, одобрава неплаћена одсуства, на основу одлука управног одбора расписује конкурс за попуну упражњених радних места и спроводи конкурс, итд.²⁸⁷

За важније одлуке и за оне које су непосредно били заинтересовани, раднички савет и управни одбор су одобравали, поништавали или мењали одлуке комисија.

Расправљало се о извештају једног члана радничког савета о стању у грађевинско-занатској оперативи.Наведено је да су послови преобимни и да један човек не може сам да обаља послове из грађевинске и занатске оперативе.Тим пре што су се радови развили и што су их имали у току целе године.Зато је предложено да се отвори радно место шефа занатске оперативе.И да не буде као до тад само место шефа грађевинско-занатске оперативе.Уведено је.Одлучено је да ће се о тој одлуци старати општи сектор.Наложено је да Комисија за аналитичку процену радних места у току три месеца изради предлог стартне основе.Раднички савет одлучивао је о питањима везаним за личне дохотке.До тада ће стартна основа за ново радно место бити по критеријумима и мерилима предвиђеним за радно место шефа грађевинске оперативе.²⁸⁸У овом примеру централни раднички савет је сам одлучивао о радним местима у радној јединици, а раднички савет грађевинско-занатског погона није упитан за мишљење о отварању новог радног места.

Набавка основних и обртних средстава и одобравање трошкова различитих намена

За важније набавке детаљније је записиван ток дијалога.Марта 1967. расправљано је о стању возила за превоз материјала по градилиштима.Установљено је да су слабог квалитета и амортизована.Зато је планирано да се узму камиони.Један од чланова рекао је да једино камиони марке *Чепел* могу да се добију на кредит са ценом до 7 милиона динара.*Там* камиони могу да се набаве једино за готов новац.Он се већ распитивао о ценама па је те податке изнео на седницу.Речено је да су камиони *Чепел* врло добри и да би се брзо исплатили.Расправљано је и о датумима рата за куповину камиона.Одлучено је

²⁸⁷ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 61, Записник са седнице радничког савета одржане 8.5.1967, 1.

²⁸⁸ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 61, Записник са седнице радничког савета одржане 15.5.1967, 7,8.

да се купе четири камиона *Чепела*. Два одмах, а два у току године. Трошкови су ишли на терет амортизације средстава за набавку.²⁸⁹

За важније одлуке и за оне које су непосредно били заинтересовани, раднички савет и управни одбор су одобравали, поништавали или мењали одлуке комисија.

Ово је један од низа примера да директор или управни одбор траже одобрење трошкова по различитим сврхама. На предлог директора предузећа, управни одбор на седници од 2.6.1967. донео је одлуку да се предложи радничком савету да одобри плаћање ванредног школовања Стевановић Радомиру на две године, а Јекић Радовану на једну годину. Одобрено је. Школовао се у *Школи за организацију производње*. И у овом примеру се види да је раднички савет бар формално давао налоге за извршење својих одлука руководиоцима предузећа и службама. Одлучено је да уговор закључи директор. О извршењу је предвиђено да се стара се Општи сектор.²⁹⁰

Махмуту Захировићу прихваћен је захтев за школовање и помоћ од 3000 динара. Јер је проглашен за инвалида прве класе. Налазио се у лошем материјалном стању и условима живота.

Управни одбор

На крају пословне 1966. дат је кратак извод најважнијих одлука управног одбора по датумима. Овде је приложен скоро цео извод одлука управног одбора, како би се имао лакши увид у надлежности и функционисање управног одбора.

Са седнице од 28.1.66.

Основана је комисија за предузимање основних и обртних средстава предузећа „Таромонт“, заједно са комисијом „Таромонта“. Имала је да изврши попис свих основних и обртних средстава предузећа „Таромонт“.²⁹¹

12.2.1966.

Образована је комисија за доделу станова или средстава за стамбену изградњу. Да одреди критеријуме и редослед кандидата на основу поднетих молби. Није усвојена молба Којић

²⁸⁹ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 61, Записник са седнице радничког савета одржане 30.3.1967, 5.

²⁹⁰ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 61, Записник са седнице радничког савета одржане 19.6.1967, 22,23.

²⁹¹ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 76, Записници и изводи управног одбора за 1966, **Одлуке са седнице управног одбора.**

Драгане на решење о годишњем одмору, што ће она бити распоређена на радно место где је присуство обавезно за време активне сезоне. Да се за Пејић Драгана ученика уплати 60 нових динара ради извођења стручне екскурзије школе.

29.4.1966.

Усвојене су аналитичке оцене радних места економских јединица са изменама.

18.5.1966.

Одлучено је да се Кастратовић Ката прими у радни однос у рачуноводству. Прихвата се и предлаже радничком савету да усвоји Правилник о заштити на раду, Правилник о одређивању годишњих одмора, Правилник о заштити радних дужности, Правилник о нормама и премијама...

28.5.1966.

Одлука да се Александар Тодоровић, шеф рачуноводстава, распореди од 1.5.1966. на радно место финансијског директора.

13.6.1966.

Да се обустави 10 % личног дохотак за месец мај водоинсталатерском погону због квалитета радова на градилишту Удружење издавача Југославије – Сајам књига. Овај део ће се задржати до коначне предаје и обрачуна радова.

19.7.1966.

Усваја се одлука радне јединице столарског погона да Милан Клашња иде из погона а да се распише конкурс за радно место пословође столарског погона. Клашња је премештен на место референта заштите на раду. Директор се овлашћује да се по потреби уводи десетосатно радно време.

13.8.1966.

Одлучено је да се на радно место шефа транспорта распореди Савић Драган.

22.9.1966.

Одбијен је предлог директора о обустави погона таролита у Остружници као и давање решења о отказу радницима овог погона.

Пословна политика, извештаји, правилници

Седница од 26.4. је прва седница за 1966. где не стоји која је по реду. У већини записника није записано која је седница по реду, а само насумично се записивало број седнице. Зато даље у фуснотама неће бити навођено која је по реду седница. Истог дана раднички савет водио је сличну дискусију о одређивању цене цигле. А у записницима обе седнице не стоји који орган управљања је подносилац иницијативе за промену цена. Један члан управног одбора сматрао је да треба да смање цену цигле јер су то чинла и друга предузећа. Ово је нарочито важило на њихов квалитет у односу на друга предузећа која производе циглу. Донета је одлука да прва класа цигле по комаду износи 0,24 нових динара, друга - 0,20 нових динара, трећа – 0,18 н. динара, а четврта – 0,15 н. динара.²⁹² Није се расправљало о цени утовара цигле, тако да је цену утовара раднички савет накнадно утврдио.

Крајем маја 1966. вођена је дискусија о ценовнику транспорта. Опширно је записивано о ценама. Управни одбор је предложио радничком савету да усвоји цене услуге возила транспортног погона, као што је предложио транспортни сектор.²⁹³

Управни одбор предложио маја 1966. да се накнада за продужено радно време исплаћује као и за неко радно место с тим да се увећа за 50 % у следећим случајевима. Рад недељом и државним празницима, ван свог радног места и у повременим комисијама.²⁹⁴

Расправљало се у јуну детаљно о квалитету радова на градилишту Удружења издавача Југославије – сајам књига. Попут радничког савета и управни одбор је кажњавао раднике са смањивањем личних доходака због лоше обављених послова. Због лошег квалитета радова, одлучено је да се 10% личног дохотка за месец мај водоинсталатерском погону до кончне предаје и обрачуна радова. Скинуто је 10% и неким радницима столарског погона.²⁹⁵

Пословање предузећа за првих шест месеци 1967. било је позитивно. Позитивно су пословали следећи погони: зидарски, браварски, водоинсталатерски, таролит и пројектантски биро. У подбачају су били: транспорт, циглана, електричари и столари. Један од чланова изнео је податке о пословању предузећа у целини.²⁹⁶

Наведен је пример да је раднички савет одбио предлог управног одбора. Тако нешто се дешавало јако ретко. Један члан управног одбора рекао је да кад је директор пошао на

²⁹² ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 76, Записник са седнице управног одбора одржане 24.4.1966, 19,20.

²⁹³ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 76, Записник са седнице управног одбора одржане 28.5.1966, 1-6.

²⁹⁴ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 76, Записник са треће седнице управног одбора одржане 18.5.1966, 10.

²⁹⁵ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 76, Записник са седнице управног одбора одржане 13.6.1966, 1-9.

²⁹⁶ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 77, Записници, одлуке и закључци управног одбора за 1967, Записник са седнице управног одбора одржане 28.7.1967, 5.

одмор ставио ми је у задатак да питање издавања под закуп дела плаца НИП „Дуга“ изнесе пред управни одбор. Савет је одбио предлог. Образлагано је да је одбијен зато што није био добро објашњен. Мислили су да новац од тога треба да иде за куповину кола а не за плаћање објекта на таролитовом плацу и плацу на циглани.²⁹⁷

Августа 1967. говорено је да има јако пуно послова. Више него што је предузеће могло да уради. Зато је одлучено да се тражи помоћ, и то за оне послове за које нису имали довољно стручне снаге. Зато је одлучено да се закључе уговори са две већ одређен самосталне занатске радње. У оквиру исте дискусије речено је да од радова у Новом Саду, Новој Вароши и Панчеву треба да остане 33-35 милиона. Речено је на крају да раднички савет треба да донесе одлуку о прихватању.²⁹⁸

Још једном је наглашено да предузеће има проблема са мањком радне снаге. У зидарском погону, а нарочито на градилишту у Раковици стално су примани нови радници а после пет дана их опет их нису имали.²⁹⁹ Разговарано је о проблемима у зидарском погону. Одлучено је да Јанковић Јанка, пословођу зидарског погона у Раковици, преместе са радног места пословође градилишта на радно место ВКВ зидара у зидарском погону. Зато што је приватно радио зграду у околини градилишта и узео је раднике из предузећа за тај посао. Тако да после десет сата рада у предузећу и приватног рада нису могли да испуне норму због исцрпљености. План је извршен 82% за јули. Зидарски погон напустило је 47 радника. Напуштали су предузеће због слабе организације и остварених зарада у јеку сезоне. Именовани има право жалбе од пет дана радничком савету. Одређено је да се у најкраћем року испитају узроци слабе организације рада зидарског погона као и одговорност руководиоца грађевинске оперативе. Стручне службе требало је да прикупе сву расположиву документацију и припреме предлоге о руковођењу и организацији рада у грађевинској оперативи у зидарском погону као и у осталим стручним службама, чији је рад везан за рад грађевинске оперативе и зидарског погона. Одређен је директор или лице које он овласти да изврши одлучено. Споменуто је још и много рекламација на нетачно обрачунате зараде, честе застоје због недостатка материјала, да неке одређене пословође дозвољавају употребу машина и алата у приватне сврхе, а нездрави односи између управника погона и шефа грађевинске оперативе много су допринели лошем стању.³⁰⁰ Зато је у Раковици извршење плана у септембру било 70%. Али било је и градилишта где је била велика продуктивност. На пример, на градилишту у Новом

²⁹⁷ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 77, Записник са седнице управног одбора одржане 7.8.1967, 1,2.

²⁹⁸ Исто, 3-5.

²⁹⁹ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 77, Записник са седнице управног одбора одржане 12.8.1967, 3.

³⁰⁰ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 77, Записник са седнице управног одбора одржане 12.8.1967, 1-9.

Београду не само да је извршен план сто посто за тај месец, него је и премашен за око 20, 30 посто.³⁰¹

Често је предлагано радничком савету да се усвајају измене и допуне правилника и статута предузећа. На пример, предложено је радничком савету да усвоји основне принципе о ревизији Правилника о расподели личних доходака. Стартна основа, месечни обрачунски лични доходак неквалификованих радника, предвиђено је да ће износити око 500 нових динара. Сатницу је требало ускладити са ценовником радова из Правилника о нормама.³⁰²

Почетком 1968. из Западне Немачке стигле су две понуде за куповину таролит плоча. Директор је предложио да он и још један члан оду у Хамбург и поближе да размотре те понуде. Један од чланова исправио је директора и предложио је да иде још један човек с њима. Одлучено је да иде директор, технички директор и управник погона таролита у Симбалу, Хамбург и Франкфурт ради ступања у контакт с купцима. Одређено је да остану највише шест дана, а дневнице да им буду по 25 долара. Наложено је да се поднесе извештај управном одбору.³⁰³

Директор је поднео извештај о већ раније довореном и оствареном пословном путу у Аустрију. Речено је да фирма „Хераклит“ из Раденхајма послује већ преко сто година и да производи преко 25 милиона квадрата хераклита годишње. Интересовали су се за далеко ширу сарадњу него што су до тад мислили у предузећу. И за технолошку и за комерцијалну. У фирму је био уложен и аустријски и амерички капитал и имали су своја представништва по читавом свету. Желели су да купе 50 000 метара кубних дрвета. Предузеће би на томе могло много да заради. И зато је одлучено да се склопи уговор о ортаклуку. За то треба одобрење радничког савета и Секретаријата за спољну трговину СИБ-а. Уступили би и хераклит да га они пордају. Усвојен је извештај. Предложено је и радничком савету да се усвоји одлука о ортаклуку.³⁰⁴

Јавила се и фирма из Швајцарске за куповину готових кућа на бази хераклита. Одлучено је повод тог питања да је требало је прво проучити девизне и царинске прописе. Предложено је да се уведе референт за испитивање страног тржишта. Ова одлука се предложила радничком савету. Дати су и услови за ново радно место. Референт је требало да има најмање вишу школу за спољну трговину и активно знање једног језика.³⁰⁵

³⁰¹ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 77, Записник са седнице управног одбора одржане 6.9.1967, 1.

³⁰² ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 77, Записник са седнице управног одбора одржане 26.10.1966, 1-3.

³⁰³ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 78, Записник са седнице управног одбора одржане 22.1.1968, 3,4.

³⁰⁴ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 78, Записник са седнице управног одбора одржане 17.4.1968, 1-3..

³⁰⁵ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 78, Записник са седнице управног одбора одржане 13.9.1968, 1,2.

Формирање комисија, извештаји и пописи

Директор је често присуствовао седницама радничког савета и давао је предлоге. У актима Устава из 1963. није писало да је директор овлашћен да присуствује и седницама управног одбора.³⁰⁶ На седници од 28.1.1966. године директор је предложио да се оформи комисија за преузимање основних и обртних средстава предузећа „Таромонт“ и предлог је усвојен. Одлучено је и да ће се извршити обрачун цена основних и обртних средстава.³⁰⁷

И управни одбор као и раднички савет у овом предузећу формирао је комисије. На предлог директора образована је комисија за стамбену изградњу. На основу поднетих молби да комисија је имала да одреди критеријуме и редослед кандидата за доделу станова или средстава за стамбену изградњу.³⁰⁸

Образована је комисија новембра 1966. за редовни годишњи попис материјала. Наведено је који су кандидати централне пописне комисије су предложени за гласање о избору. Требало да се изврши редован попис основних средстава, недовршене производње и готових производа, попис алата и ситног инвентара, материјала и сировина, благајне, потраживања и обавеза за 1966. у времену од 25.12.1966. до 31.12.1966.³⁰⁹

Управни одбор издао је налог да служба рачуноводства до 20. јануара 1967. године ажурира целокупно материјално књиговодство за 1966. годину на основу кога би комисије за редован годишњи попис могле констатовати вишкове и мањкове, како би о истим централна пописна комисија упознала органе управљања. По извршеном ажурирању материјала књиговодство је било дужно да упозна са истим управни одбор. Расправљало се о извештају централне пописне комисије. Комисија за основна средства није уредно писала пописно место и погон као и почетак и крај пописа, а ту је и грешка у мањем броју и код осталих комисија али се по врсту артикла лако види о коме се погону ради. Комисија за попис алата и ситног инвентара имала је грешку у редним бројевима, па уместо броја 105. стоји 106. Иста комисија у пописној листи возила БГ 249-39 није имала редних бројева, а код механичарске радионице редни бројеви нису до краја били уписани. Грешке су углавном настале јер нису добиле од рачуноводства уписана основна имена већ су то радиле саме комисије пре и после пописа.³¹⁰

³⁰⁶ V. Kravic, B. Medješki, R. Ilić, *Priručnik za rad ustanova*, 132-135.

³⁰⁷ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 76, *Записници и изводи управног одбора за 1966, Записник са прве седнице управног одбора грађевинско занатског предузећа „Кошутњак“ одржане 28.1.1966*, 1-3.

³⁰⁸ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 76, *Записник са друге седнице управног одбора одржане 14.2.1966*, 1,2.

³⁰⁹ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 76, *Записник са друге седнице управног одбора одржане 11.12.1966*, 1-3.

³¹⁰ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 77, *Записници, одлуке и закључци управног одбора за 1967, записник са седнице управног одбора одржане 1.9.1967*, 1-3.

Јуна 1967. образована је стална комисија за расхоровање, процену вредности и опис ситног инвентара и ХТЗ опреме.Три раднима су одређена у састав комисије.³¹¹

Радна места

Раднички савет овластио је управни одбор марта 1966. да изврши реорганизацију стручних служби у складу са постојећим потребама и могућностима.Дакле, дато је управном одбору широко формално овлашћење да управља радним местима.Само на овој седници донето је неколико одлука о различитим радним местима.Дато је у задатак техничкој служби да распише конкурс за попуну радног места референта грађевинске оперативе.Одлучено је да се огласи слободним радно место техничара градилишта, уз услов да кандидат мора да има положени државни испит.Именован је Ђирић Обрен за вршиоца дужности пословође у погону „Таролита“ у Остружници а у складу са привременом одлуком о систематизацији радно места у погону „Таролита“.У записнику су наведена и друга распоређивања на радна места у комерцијалном сектору, служби рачуноводства, итд.³¹²

Управни одбор је закључио да Александар Тодоровић није поседовао квалификације за свој посао али да је знао посао рачуновође и још је наведено како је у предузећу био од оснивања.Зато је тад премештао на радно место финансијског директора, док се не стекну услови да се врати на своје радно место.³¹³

Управни одбор у неким случајевима поништавао је одлуке комисија.Комисија за кадрове 17.5.1966. одлучила је да нико од кандидата не испуњава услове конкурса за радно место референта продаје.На прошлој седници одлучено је да се инг. Војислав Секулић прими на то радно место.Зато је поништена одлука комисије и он је примљен на радно место референта продаје.³¹⁴

Директор је предложио одлуку о суспендовању комерцијалног директора Николе Бошковића због теже повред радне дужности.Наглашено је да није зрео за ту дужност.Ту тврдњу илуструје податак да је опсовао је мајку једној странци и да је то написао на визит карти.Управни одбор донео је одлуку да се удаљи из предузећа до окончања поступка.³¹⁵

Прихваћен је јануара 1968. Захтев Бошковић Николе, комерцијалног директора, за раскидање радног односа.Зато што је био стално болестан, а требало је ускоро и да иде на

³¹¹ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 77 Записник са седнице управног одбора одржане 28.7.1967, 4.

³¹² ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 76, Записник са треће седнице управног одбора одржане 17.3.1966, 1-3.

³¹³ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 76, Записник са седнице управног одбора одржане 28.5.1966, 6,7.

³¹⁴ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 76, Записник са треће седнице управног одбора одржане 18.5.1966, 1.

³¹⁵ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 77, Записник са треће седнице управног одбора одржане 26.10.1967, 1-3.

операцију жучи и његово одсуство се одужило.А у сезони нису смели да уђу са непопуњеним местом комерцијалног директора.³¹⁶

Одобрење ночаних средстава, молбе и жалбе

Одбијена је молба Јанковић Илије који је тражио да му се призна и исплати прековремени рад за новембар и децембар 1965.³¹⁷

Није усвојена молба радника Јовановић Предрага, Вујучић Живорада, Марковић Ратомира, Миленковић Сотира, Миленковић Снежане и Вранић Божидара а у вези повећања трошкова превоза од места становања до предузећа.Питање превоза радног места становања до предузећа биће регулисано приликом садашње ревизије Правилника о расподели личних доходака.³¹⁸

Управни одбор решавао је жалбе на решења директора и могао је да поништи решење директора.Одбија се жалба Милосављевић Ђорђа на решење дирекотра -05- бр. 25/612 од 22.3.1967, којим је именовани привремено распоређен на радно место циркуларисте за обрезивање таро плоча у погону таролит у Остружници.Наглашено је да је имао право жалбе радничком савету.Један од чланова рекао је да би оставио на садашњем радном месту јер је одбио да ради на радном месту на које је привремено распоређен и које одогуара његовој стручној спреми.Самовољно је напустио циркулар за сечење дрва и против њега би требало дисциплински поступак водити.Павловић Велимир је поднео жалбу да му се од 1.8. до 8.10.1966. исплати разлика личног дохотка предвиђен за ВК зидара.Прихваћено је.Али од 10.8. до 8.10. јер је у том времену радио као пословођа градилишта.³¹⁹

Муратовић Салих, радник у погону таролита, поднео је молбу за већу зараду по часу јер је положио испит за полуквалификовано радника.Одлучено је да се премести на радно место радника треће групе у погону таролита у Остружници од 1.6.1967.За извршење је одређен општи сектор.³²⁰

Одбијена је молба Репак Јање за признање боловања од 13.10. до 26.10.1967. Образложено је тиме да у предузећу постоји амбулантна служба за превентивну здравствену заштиту и контролу боловања.Дужна је била да се јави лекару предузећа за

³¹⁶ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 78, Записници, одлуке и закључци управног одбора у 1968. години, Записник са седнице управног одбора одржане 22.1.1968, 1,2.

³¹⁷ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 76, Записник са треће седнице управног одбора одржане 17.3.1966, 6,8.

³¹⁸ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 76, Записник са четврте седнице управног одбора одржане 28.3.1966, 4.

³¹⁹ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 77, Записник са седнице управног одбора одржане 18.4.1967, 4,6.

³²⁰ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 77, Записник са седнице управног одбора одржане 2.6.1967, 13.

контролу боловања. Исто је важило и за Трапевски Ивана за датуме од 25.10.1967. па до 28.10.1967.³²¹

Одлуке радничког савета зидарског погона

Од сва три предузећа којим се бави овај рад једино су за „Кошутњака“ делимично сачувана документа радних јединица. А сачуваних записника и закључака је мало, неуредно су пресложена и нису сачувана по хронолошком реду. Најважнији раднички савет на нижем нивоу о централног радничког савета за читаво предузеће био је раднички савет зидарског погона. Тај савет није био савет само једне радне јединице. Представљао је најбројније и најважније раднике у предузећу, грађевинске раднике непосредно са градилишта.

Централни раднички савет доносио је и одлуке које су се непосредно тичале радних јединица. На пример, раднички савет је на својој четвртој седници од 28.7.1967. а у вези са закључцима савета зидарског погона од 3.6.1967. по извештају о стању ХТЗ мера при раду донео:

Прихваћен је закључак савета, редни број 1, да се градилишта чисте од оплате и обезбеде како не би долазило до честих повреда. Предвиђено је да контрлоише референт ХТЗ-а. Прихваћен је закључак савета зидарског погона, под редним бројем 2, да се одела која се дају радницима сезонцима за време рада наплате у ратама. Није усвојено да се радницима сезонцима укине превоз, јер сезонским радницима припада накнада за превоз када користе превоз ГСП-а, а у јеку сезоне не могу да се мењају услови под којима је заснован радни однос.³²²

Шестог септембра усвојена је молба Цвијић Петка, радника зидарског погона, којом се моли да се распореди на радно место висококвалификованог зидара прве групе. Раднички савет зидарског погона усвојио је одлуку.³²³

Раднички савет зидарског погона предложио је почетком јануара 1968. Централном радничком савету да аутобус предузећа превози раднике од Обреновца до Чукарице и обрнуто. Кретао би у 4,30 часова, испред хотела „Централ“, а у повратку 30 минута после

³²¹ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 78, *Записник са седнице управног одбора одржане 22.1.1968*, 3,4.

³²² ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 86, *Записници, закључци и одлуке радних јединица у периоду пословања: 1965-1972, Одлуке са седнице радничког савета зидарског погона одржане 3.6.1967. и са седнице централног радничког савета од 28.7.1967*: Књ. 77.

³²³ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 86, *Одлуке са седнице радничког савета зидарског погона одржане 6.9.1967*.

завршетка посла са Чукарице.Предложено је да радници који користе аутобус сносе трошкове у висини од 28,60 динара.³²⁴

Одлучено је да се именује комисија за спровођење избора савета зидарског погона, 25.4.1968, на основу чл. 19 Основног закона.³²⁵

Раднички савет зидарског погона усвојила је молбу Марковић Ратомира да се распореди на радно место ВКВ зидара у 7а групу са износом од 5,18 динара по сату.Васовић Василије на основу молбе распоређен је у 2а групу са износом од 3,16 динара по часу.Делимично је усвојена жалба Тодоровић Будислава на аналитичку оцену личности и исправљају се селдеће оцене по захтевима: 6, 9, 14 на 3,3,5.Оцена по захтеву 15 остаје непромењена.Петровић Живану је усвојена жалба и оцене по захтевима 1,6,9,14 промењене су у 5,5,5,5,³²⁶

Константовано је да се извршење плана углавном креће око 80% јула 1968.Речено је да је немогуће да на свим градилиштима људи нису радили.Одлучено је да се на основу учинка погона изврши исплата личних доходака руководиоцима погона, пословођама и руководиоцима градилишта.Они који су имали побачаје у реализацији имали су да 10.7.1968. поднесу извештај за сваку радну бригаду понаособ.Организација рада није била задовољавајућа и зато су шеф грађевинске оперативе и управник погона морали да поднесу писмени извештај директору предузећа.После исплате личних доходака пословође су бригадама морале да објасне бригадама зашто се десио побачај у реализацији.³²⁷

ФУНКЦИОНИСАЊЕ САМОУПРАВЉАЊА У ГРАЂЕВИНСКОЈ РАДНОЈ ОРГАНИЗАЦИЈИ „АУТОПУТ“ У ПЕРИОДУ ПОСЛОВАЊА: 1966-1968. КРОЗ РАД РАДНИЧКОГ САВЕТА И УПРАВНОГ ОДБОРА

Грађевинска радна организација „Аутопут“ била је развијено предузеће, које се бавило мноштвом врста послова из свог домена.Изграђивали су деонице путева, изграђивали су различите врсте објеката, вршили су поправке, пројектовали грађевине, итд.„Аутопут“ је било предузеће које је радило велике послове у земљи и иностранству.На пример, уговорило је читав низ послова са општином Имотски у Хрватској, речено је да је радило на тада највећем послу у Југославији, уговореним са РТБ *Бором*, на изградњи пута Криви

³²⁴ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 86, Одлуке са седнице радничког савета зидарског погона одржане 1.1.1968.

³²⁵ Исто.

³²⁶ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 86, Одлуке са седнице радничког савета зидарског погона одржане 7.6.1968.

³²⁷ ИАБ, „Кошутњак“, Књ. 86, Одлуке са седнице радничког савета зидарског погона одржане 9.7.1968.

Вир – Бољевци.Развијени су били послови и са иностранством.Предузеће је имало градње у Либији, Сирији и Финској.Нарочито су били развијени послови у Либији и често су доношене пословне одлуке у вези послова у тој земљи.Предузеће у свом пословању није имало већих проблема.Извештавано је да је 1965. година била је веома динамична и решавали су се врло компиковани и крупни задаци.Број радника се устаљивао из године у годину и престајао је да се смањује.Производни задатак за 1965. планиран је на 5.600.000.000, а оставарен је са 6 милијарди. Лични доходак је био повећан за 17, 7% до краја 1966. и то због повећаних трошкова живота, ступањем на снагу одлука о привредној реформи.Предузеће се уклопило у привредну реформу.Извештавано је да је постигнут већи успех него пре.³²⁸У 1968. Постигнути су видни успеси, а најзанчајнији су били: прелазак на 42-часовно радно време, изградња новог погона и расподела дохотка по економским јединицама.Порасли су и лични дохотци а план је 100% извршен.³²⁹

Раднички савет

Пословна политика предузећа, извештаји, правилници и остало

Већ скоро на почетку године изнет је извештај о неизвршењу налога радничког савета.Ипак, за период праћења овог предузећа неизвршавање налога радничког савета су ретки.Раднички савет је константовао да нису извршене одлуке радничког савета донете на седмој седници од 28. и 29. 12. 1965. а којом се образује комисија од три члана за испитивање аљкавог посла на појединим радним местима у служби друштвеног стандарда.Требало је да се пронађу разлози који су довели до слабости овакве организације пословања и предлагање конкретних мера за онемогућавање понављања сличних случајева.У задатак тој комисији био је да спроведе одлуке те седнице.³³⁰

Прихваћен је захтев Финансијског сектора да се из оправданих разлога одобри продужење рока за завршни рачун, а сходно чл. 15 Правилника о састављању завршних рачуна радничке организације за 1965 и до 1. марта 1966.³³¹

³²⁸ ИАБ, Грађевинско предузеће „Аутопут“, 225,3, Записник са девете редовне седнице радничког савета одржане 19.2.1966. године, 2,3; ИАБ, Грађевинско предузеће „Аутопут“, 225,4, Извод закључака са седнице радничког савета од 16.11.1966, 2.

³²⁹ ИАБ, Грађевинско предузеће „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака са ванредне седнице радничког савета одржане 20.2.1968. године, 2.

³³⁰ ИАБ, Грађевинско предузеће „Аутопут“, Ред. број 225, Књ.3, Записници и изводи са седница радничког савета од 1962 -1973, Извод закључака са девете седнице радничког савета од 22.2.1966. године, 1.

³³¹ Исто, 9.

Извештај у вези усвајања завршног рачуна поднео је Јокић Радован, финансијски директор.Протекла година била је веома динамична и решавали су се врло компиковани и крупни задаци.Број радника се устаљивао из године у годину и престајао је да се смањује.Производни задатак за 1965. планиран је на 5.600.000.000, а оставарен је са 6 милијарди.У 1965. набављено је много више основних средстава него ранијих година.Што захтева и сам процес производње као и савремена технологија грађења.На тај начин радна организација је могла да се укључи на међународно тржиште.У погледу коришћења основних средстава предузеће је било изнад југословенског просека.Лични доходак је био повећа за 17, 7% и то због повећаних трошкова живота, ступањем на снагу одлука о привредној реформи.Предузеће се уклопило у привредну реформу.Извештавано је да је постигнут већи успех него пре.³³²

Раднички савет није био у потпуности задовољан достављеним материјалом па је наложио Финансијском сектору да допуни извештај.На основу примедби чланова да у завршни рачун није унета остварена реализација градње у Финској, а да би чланови радничког савета били упознати са оствареним успехом стављено је у задатак Финансијском сектору да на наредној седници изнесе допунски материјал.³³³

На седници радничког савета из новембра 1967. финансијски директор поднео је извештај о пословању предузећа за период од 1.1.1967.-30.9.1967.Раднички савет прегледао је врло детаљно извештај о пословању.Сем података о пословању и преглед трошкова, аналитички преглед трошкова и ванредних расхода, података о исплаћеним личним дохотцима, накнадама за рад на терену и за дане проведене на боловању као и остала лична примања радника.Учешће материјалних трошкова, личних доходака и фондова у укупном приходу, о средствима предузећа, кредитима, залихама материјала и средствима намењеним за фондове, обрачун укупног прихода, трошкова пословања, обрачун дохотка и расподела дохотка.Поред свих наведених елемената савет је захтевао и извештај службе припреме и анализе који ће садржати – преглед стварног стања извршене реализације са образложењем за сваку градњу посебно.³³⁴

Директор предузећа на једној седници савета почетком 1968. нагласио је треба нарочиту пажњу посветити даљем усавршавању расподеле дохотка по економским јединицама и њиховој рентабилности.Рекао је да су постигнути видни успеси.Од тога су најзанчајнији:

³³² ИАБ, Грађевинско предузеће „Аутопут“, 225,3, Записник са девете редовне седнице радничког савета одржане 19.2.1966. године, 2,3.

³³³ ИАБ, Грађевинско предузеће „Аутопут“, 225,3, Записник са девете редовне седнице радничког савета одржане 19.2.1966. године, 2.

³³⁴ ИАБ, Грађевинско предузеће „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака са седнице радничког савета одржане 18.11.1967. године, 1,2.

прелазак на 42-часовно радно време, изградња новог погона и расподела дохотка по економским јединицама.Порасли су лични дохотци а план је 100% извршен.³³⁵

Није прихваћен шестомесечни обрачун службе припреме плана и анализе, за првих шест месеци 1968, јер није био довољно документован.Задужује се да приликом припреме 9-месечног плана узме у обзир све примедбе и извештај о шестомесечном плану, како се не би десило да деветомесечни план буде лоше урађен.³³⁶

Разматрајући предлог техничког сектора и препоруке управног одбора о обрачуну стимулативног дела личних доходака за расподелу по економским јединицама према Правилнику о расподели личних доходака и правилнику о расподели чистог прихода за трећи и четврти квартал 1965. донесен је закључак.Да се изврши коначан обрачун укупно оствареног стимулативног дела личног дохотка на бази проведених часова рада и на бази средње оцене.Да се разлика од 2.936.422 одобрава за расподелу, а према члану правилника о расподели личног дохотка и расподели радницима као награда.³³⁷

Усвојен је нацрт организационе шеме заједничких служби предузећа и предлог управног одбора по овој шеми.Ставило се у задатак техничком саветнику Ракић Добривоју да до 10. маја састави предлог организационе шеме у сарадњи са Рађеновић Инг. Божидаром и то са описом радних места градњи.Важно је да напоменути да је одлучено да ће се ставити на дискусију свим градњама и погонима предузећа.Дакле, радне јединице су дискутовале о организацији радних места у предузећу.³³⁸

Усвојен је преднацрт плана производње поднет од техничког сектора предузећа.И стављен је на дискуссију до 31. маја 1966. године.А примедбе су се могле поднети на следећој седници.³³⁹

Овде се јавља случај да раднички савет мења извештај једне комисије.Извод одлука указује на то да је раднички савет детаљно разматрао извештај комисије и бринуо се и о најситнијим детаљима у попису.Раднички савет прихватио је извештај централне пописне комисије о попису-инвентарисању „Аутопута“ на дан 31. 8. 1965. али уз следеће измене: мањак који је настао код одговорног магационера Милосављевић Слободана, у износу од

³³⁵ ИАБ, Грађевинско предузеће „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака са ванредне седнице радничког савета одржане 20.2.1968. године, 2.

³³⁶ ИАБ, Грађевинско предузеће „Аутопут“, 225, 5, Извод закључака са седнице радничког савета одржане 11. и 12.10.1968 године, 3.

³³⁷ ИАБ, Грађевинско предузеће „Аутопут“, 225,3, Извод закључака са седнице радничког савета од 19.2.1966. године, 1.

³³⁸ ИАБ, Грађевинско предузеће „Аутопут“,225,4, Извод закључака са седнице радничког савета од 7.5.1966. године, 1.

³³⁹ ИАБ, Грађевинско предузеће „Аутопут“,225,4, Извод закључака са седнице радничког савета од 7.5.1966. године, 2.

784 динара а за два зидарска чекића књижи му се на терет; мањак код магационера Исић Ибре, 288 динара, један лавор; код магационера МТ-погона Радић Гојка: клип „Аран“ 5700 динара, четкице „Динаме“, тег од 1 кг. 2 комада у укупној вредности од 1312 динара.Укупан мањак износио је 7262 динара.³⁴⁰

Ово је један од врло ретких примера где се спомиње деловање синдикалне продужнице.У вези предлога Синдикалног одбора грађевинског предузећа и предлога чланова чланова радничког савета формирале су се у мају 1966. комисије са члановима: комисија за унутрашњу контролу; арбитражна; за пријем, продају, пренос и расходовање основних средстава, гума и алта; за молбе и жалбе; дисциплинска; за стручно образовање кадрова и признање стручне оспособљености; за расподелу станова...³⁴¹

Управни одбор био је дужан да тражи одобрење прилико формирања или гашења нових радних места, градилишта, погона или кад се мењала организација радних места предузећа.Разматрајући предлог управног одбора основана је градња пута од Силабаша до Деспотова јуна 1966. године.³⁴²

Од ове седнице у фуснотама су записани датуми одржавања седница, а не датуми кад су изводи одлука записивани.Свеједно, налажење докумената не отежава ни један ни други начин записивања.У вези предлога техничког сектора о ликвидацији градње Бадовац.Задужени су Финансијски сектор и Кадровска служба да за наредну седницу радничког савета припреме предлог о ликвидацији градње *Бадовац*.Предлог је морао да садржи предлог о расходу и отпису средстава и материјала овог градилишта, као и извештај о стању радника и начин решења тог питања.³⁴³

У овом примеру раднички савет је, као и у многим другим случајевима, само одобрио потпуни предлог неке од стручних служби.По предлогу техничког сектора оснива се градња криви Вир и поствља се управник градње.³⁴⁴

Раднички савет разматао је извештаје директора, прихватао их је одбијао у целости или само један део.Прихватио се у целости предлог директора предузећа Војислав Инг. Вајде о извршеном путовању у Либију, у којем стоји да је с успехом обављено.³⁴⁵

³⁴⁰ ИАБ, *Грађевинско предузеће „Аутопут“*, 225,4, *Записник са осме редовне седнице радничког савета одржане 19.2.1966. године*, 2.

³⁴¹ ИАБ, *Грађевинско предузеће „Аутопут“*, 225,4, *Извод закључака са седнице радничког савета од 11.6.1966. године*, 1.

³⁴² ИАБ, *Грађевинско предузеће „Аутопут“*, 225, 4, *Извод закључака са седнице радничког савета од 9.7.1966. године*, 6.

³⁴³ ИАБ, *Грађевинско предузеће „Аутопут“*, 225, 4, *Извод закључака са седнице радничког савета одржане 8.8.1966. године*, 12.

³⁴⁴ ИАБ, *Грађевинско предузеће „Аутопут“*, 225, 4, *Извод закључака са седнице радничког савета одржане 18.11.1967. године*, 6.

Ретко се дешавало да раднички савет предузима мере о обавештењу читавог колектива о неком сегменту пословања предузећа. Одлучено је да се шаље 30 чланова радничког савета, управног обора и представника друштвено-политичких организација да би обавестили органе управљања и цео колектив о стању градње у Либији.³⁴⁶

Након разматрања извештаја о могућем послу у Имотском, овлашћен је директор да понуди Скупштини општине Имотски целокупни инжињеринг – средњорочни програм изградње саобраћајнице, школе, објекте здравства. Пошто је општини Имотски условила предузеће да би дала тај посао, овлашћен је и да понуди да предузеће финансира до 25% од вредности инвестиција у текућој години. Одобрено је и закључење уговора са владом Либије о изградњи путева у вредности од 7.930.541 лира.³⁴⁷

Раднички савет бринуо се и о повреди радне дужности и испитивао је такве случајеве. За предузеће „Аутопут“ у току три године у којима се испитује пословање предузеће, таквих случајева о повреди радне дужности или жалби по том основу било је мало. Зато је формирана комисија у вези отвореног писма Глигоревић Марије. Усвојен је закључак комисије у коме се и објашњава случај: обустављен је поступак у вези у вези отвореног писма Глигоревић Марије. Не постоји злоупотреба положаја, односно повреде радне дужности од стране Тодоровић Радомира према њој. Уколико неко до њих сматра да су повређени у неком свом праву речено је да нека то доказују на суду.³⁴⁸

Усвојен је извештај специјално оформљене комисије од стране радничког савета која је служила за дугорочно решавање политике стамбеног питања. Предвиђено је да ће преузеће моћи до 1970. да подели више од сто станова. И то годишње 20 + 2. Предвиђени су и специјални услови за доделу станова.³⁴⁹

Оформљена је комисија за израду плана и програма мера за прелаз на 42-часовну радну недељу. Уведен је пробни период од 1.1 до 28.2.1967. године. Првих пет дана у недељи одређено је да ће се радити по осам часова. Задужен је руководилац финансијског сектора да регулише начин исплате личних доходака, који су у том приоду морали да буду једнаки висини личних доходака од 48 часова. Наложено је тој комисији и одељењу службе анализе и плана да са посебном пажњом прате сва кретања у предузећу у том периоду.³⁵⁰ Због потребне подробније анализе о успешности преласка на ново радно време, пробни

³⁴⁵ ИАБ, „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака са седнице радничког савета одржане 8.8.1966. године, 12.

³⁴⁶ ИАБ, „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака са седнице радничког савета одржане 23.12.1967. године, 1.

³⁴⁷ ИАБ, „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака са седнице радничког савета одржане 6.9.1966. године, 4, 5.

³⁴⁸ ИАБ, „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака са седнице радничког савета одржане 10.11.1966. године, 2.

³⁴⁹ ИАБ, „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака са седнице радничког савета одржане 10.11.1966. године, 4, 5, 6.

³⁵⁰ ИАБ, „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака са седнице радничког савета одржане 30.2.1967. године, 2.

период преласка на 42- часовну радну недељу продужен је се са 30. јуна на 31. децембар и тад је предвиђено да ће се донети коначна одлука.³⁵¹

У записницима и изводима одлука из записника налазе се подаци о одређивању избора о радничким саветима и управним одборима. Расписани су избори фебруара 1967. године на основу члана 16. Основног закона о избору радничких савета и других органа управљања у радним организацијама. Детаљно су прописани места и датум избора, именовање изборне комисије, као и изборне јединице.³⁵²

Средином јуна 1967. расправљало се о изменама и допунама Правилника о накнадама које се исплаћују на терет материјалних трошкова и о изменама у Правилнику о расподели личних доходака. У 14. члану донесена је одлука да се износи дневница повећавају за 30%. Донесен је и нови став 2. у Члану. Раднички савети радних јединица дужни су да поднесу најкасније до 25-ог у месецу за наредни месец месечне планове службених путовања радника својих радних јединица.

На основу члана 12. став 3. Правилника о расподели личних доходака одређен је износ бода као израз висине стратне основе по часу за сва радна места у износу од 1,20 динара. Повећање од 0,20 нових динара по боду обухватило и одобрено повећање проузроковано преласком на 42-часовну радну недељу од 14,28 %.³⁵³ Следи и пример где је раднички савет усвојио примедбе са нижих нивоа самоуправљања. Прихаћене су примедбе економских јединица које се односе само на време повећања теренских додатака, а да се предложена висина од 40 или 50 % не усвоји.³⁵⁴

Савет је често одобравао постављења на радна места. Усвојена је препорука управног одбора са седме седнице одржане 20.11.1967. да се на радно место руководиоца комерцијалног сектора постави дипломирани економиста Поповић Надежда.³⁵⁵

Савет је прухватао или одбијао молбе за распоред на одређена радна места. Усвојена је молба Ковач Милана да се распореди на радно место пословође механичарске или браварске радионице. Наложено је да се распореди под редним бројем 189 радионице 1

³⁵¹ ИАБ, Грађевинско предузеће „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака са седнице радничког савета одржане 10.7.1967. године, 2.

³⁵² ИАБ, „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака из записника са седнице радничког савета и управног одбора одржане на дан 21.2.1967. године, 4-15.

³⁵³ ИАБ, Грађевинско предузеће „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака са седнице радничког савета одржане 16.6.1967. године, 5.

³⁵⁴ ИАБ, Грађевинско предузеће „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака са седнице радничког савета одржане 10.7.1967. године, 5.

³⁵⁵ ИАБ, Грађевинско предузеће „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака са седнице радничког савета одржане 23.12.1967. године, 6.

са стартном основом 770 динара.Адамовић Стани се одбија молба за распоред на место магационера прве врсте.³⁵⁶

Одобрење новчаних средстава у различите намене, одобрење расхода и прихода по различитим основама и њиховог књижења, додељивање различитих добара радницима, одобрење куповине основних средстава

Често се у изводима одлука преузећа јављало да раднички савет одборава редовне и ванредне приходе и расходе.Само из бројних примера у овој својој надлежности може се установити да је раднички савет овог предузећа имао одлучујући утицај на пословање предузећа.Раднички савет је одобрио да се сви вишкови са пописа који су настали несавесним радом појединих магационера књиже као ванредни приход предузећа за 1965. годину.Убудуће је предвиђено да ће се фиктивно потписивање кажњавати како се не би стварале залихе материјала по магацинима.Одобрио је и да се књижи на редован приход од продаје материјала износ од 60 хиљада потраживања од купаца на конту 1201 као редован приход за 1965. годину.Одобрен је био захтев службе СДС за отпис расходованог инвентара, намирница, хране, дувана и амбалаже: Намирнице у износу од 64.610, инвентар – 339.784, дукан – 11.440, амбалажа – 29.650; основно средство столице – 28.108, свега 473.592 динара.Прихваћен је захтев СДС да се одобри на ванредне расходе износ од 895.90 динара за утрошену храну из децембра 1965. године у мензи „Бадовац“.³⁵⁷

У изводима закључака седница савета често су се одобравале набавке основних средстава.³⁵⁸ Наведен је само један од многобројних примера.На основу предлога Комисије за набавку основних средстава одобрена је набавка једног трактора „Fordson Mayer“ у износу од 30.000 нових динара.А одлучено је да та набавка терети пословни фонд предузећа.³⁵⁹

Разматрајући допис правне службе раднички савет је донео одлуку да је Милановић Гојко дужан да врати предузећу износ од 151.750 динара, који је настао његовим несавесним и аљкавим пословањем.Овде је пример једног случаја да раднички савет налаже једној стручној служби предузећа да се спреми да поведе потенцијални кривични поступак

³⁵⁶ ИАБ, Грађевинско предузеће „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака са седнице радничког савета одржане 9.2.1968. године, 16,18.

³⁵⁷ ИАБ, Грађевинско предузеће „Аутопут“, 225, 3, Записник са осме редовне седнице радничког савета одржане 19.2.1966. године, 5,6.

³⁵⁸ ИАБ, Грађевинско предузеће „Аутопут“, 225, 4, Записник са седница радничког савета одржаних 28. И 29.6.1966. године, 1-4.

³⁵⁹ ИАБ, Грађевинско предузеће „Аутопут“, 225,3, Извод закључака са десете редовне седнице радничког савета од 19.2.1966. године, 4.

против једног радника, ако за то буду услови. Стављао се у задатак шефу правне службе да ако не обешетети предузеће да се поведе кривични поступак против овог магационера и о томе да обавести органе управљања.³⁶⁰

Фебруара 1966. одобрено је 30 милиона старих динара за обраду страног тржишта. О утрошку ових средстава и изласка на лицитацију у сваком конкретном случају речено је да ће одлучивати управни одбор предузећа.³⁶¹

Раднички савет одлучивао је да ли и за какве све намене има новчаних средстава. Наведен је један од многорбројних примера. У вези молбе чланова колеткива за адаптације, позајмице, кредите, доплате у квадратури код других предузећа и куповину нових станова, предузеће није у стању да удовољи зато што су средства за ту годину била истрошена а по таквим захтевима.³⁶²

У вези предлога Финансијског сектора да се код Комерцијалне банке тражи кредит за обртна средства, раднички савет је овластио директора и финансијског директора да траже кредит за обртна средства до 10 милиона динара. Мора да буде дугорочан. И да се узме најмање за време од 5 година.³⁶³

Одобрено је у име акције солидарности помоћ у износу од 4 милиона старих динара пострадалом становништву Црне Горе. У задатак финансијском сектору да једнодневне личне дохотке чланова радног колектива уплати на рачун пострадалих код службе друштвеног књиговођства. Да терети фонд заједничке потрошње.³⁶⁴ Одобрено је да се уплати милион старих динара на основу молбе *Београдског универзитета-Грађевинског* да се донирај износ од милион динара.³⁶⁵

Наведени су примери од на десетине примера да је раднички колектив материјално помагао породице настрадалих радника предузећа. Споменут је несрећни случај са смртним исходом дугогодишњег члана колектива Поганчев Луке. Одлучено је да се Стипендира ћерка покојног Луке, Славица, ученица друге године средње економске школе, у месечном износу од 30 000 динара све док не завши ову школу. Поклоњено је још и 50 000 хиљада његовој породици на име помоћи. Крстић Милан, који је за време рада настрадао, сахрањен је на рачун предузећа. Одлучено је да се помаже његово дете док не

³⁶⁰ Исто, 8.

³⁶¹ ИАБ, *Грађевинско предузеће „Аутопут“*, 225, 3, Извод закључака са десете редовне седнице радничког савета од 19.2.1966. године, 3.

³⁶² ИАБ, *„Аутопут“*, 225, 4, Извод закључака са седнице радничког савета одржане 9.10.1967. године, 8.

³⁶³ ИАБ, *„Аутопут“*, 225, 5, Извод закључака са седнице радничког савета одржане 23.11.1968. године, 2.

³⁶⁴ ИАБ, *„Аутопут“*, 225, 5, Извод закључака са седница радничког савета одржаних 13. и 14.12.1968. године, 6.

³⁶⁵ ИАБ, *„Аутопут“*, 225, 5, Извод закључака са седница радничког савета одржаних 13. и 14.12.1968. године, 7.

постане пунолетно. До седме године 10 000 старих динара а од тада по 15 000 динара. Његовој супрузи одређена је стартна основа док не ступи у радни однос. 20 Требало ју је запослити и тај задатак дат је управном одбору.³⁶⁶

Одлучено је да се купи 80 сатова за раднике новембра 1967. у част прославе 10-годишњице рада у овом предузећу. Предвиђена је и закуска за ту прославу, као и трошкови. Теретио се фонд за заједничку потрошњу.³⁶⁷

Раднички савет овог предузећа питао се у већини о пословима у вези додељивања станова. Пословођи градње Криви Вир, Миленковић Милчету, додељује се стан у насељу Браће Јековић, објект 602-Б на предлог погонског радничког савета. Двоипособан стан на Бежанији у улици Пере Сегединца број 7 стан 19/4 да се Филиповић Цветку додели. Стављао се у задатак општем сектору да склопи уговор са обојицом, који ће регулисати сва права и обавезе, а по критеријуму Правилника о расподели станова.³⁶⁸

Радне јединице

Често су предлози допуна правилника или правилника или Статута предузећа, давани на разматрање радним јединицама и онда су централни органи управљања одлучивали да ли ће да усвоје примедбе радних јединица на правилнике или Статут. Разматран је предлог управног одбора са 17. седнице за формирање фонда за рекреацију и његово коришћење. Усвојен је. Предлог са три варијанте послат је на дискусију свим градњама и погонима.³⁶⁹

Седмог и осмог јуна 1966. одржана је и прва заједничка седница радничког савета и управног одбора за ту годину. Није познат разлог за заједничко одржавање заједничке седнице. Вероватно да је разлог одржавања био обим и сложеност послова. Нарочито зато што се разматрао предлог плана производње, финансијски план, предлог комисије за издаду организационе шеме, заједно са предлозима радних јединица по тим питањима. На основу предлога и примедби са зборов економских јединица усвојен је план производње и финансијски план и фонд за рекреацију.³⁷⁰ Разматрајући предлог зборов радних

³⁶⁶ ИАБ, Грађевинско предузеће „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака са седнице радничког савета од 11.6.1966. године, 19, 20.

³⁶⁷ ИАБ, „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака са седнице радничког савета одржане 18.11.1967. године, 15.

³⁶⁸ ИАБ, „Аутопут“, 225, 5, Извод закључака са седнице радничког савета одржане 6.5.1968 године, 7, 8.

³⁶⁹ ИАБ, „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака са седнице радничког савета од 17.5.1966. године, 2, 3.

³⁷⁰ ИАБ, „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака са прве заједничке седнице радничког савета и управног одбора од 7. и 8. јуна 1966, 2, 3.

јединица а према предлогу комисије за израду организационе шеме предузећа, усвојена је организациона шема.³⁷¹

Раднички савет је одлучио да се за сваку економску јединицу сачини шестомесечни извештај. Финансијски сектор и служба плана и анализе изјавили су да је тешко дати тако опсежан извештај. Раднички савет одлучио да се обрачунава по тадашњем начину а од нове године да изврше припреме за нови обрачун.³⁷²

На заједничкој седници радничког савета и управног одбора, одржане на дан 21.2.1967. донесена је одлука да се на следећој седници расправља о раду економских јединица. Стављен је у задатак служби припреме и анализе да за следећу седницу радничког савета, а најкасније до 15. маја, поднесе детаљан извештај о раду и резултатима пословања економских јединица.³⁷³

Раднички савет предузећа „Аутопут“ у овом примеру водио је веома рачуна да сви чланови радног колектива што више учествују у доношењу плана производње. Зато је одлучено да се план производње за предузећа за 1967. упути на дискусију и разматрање свим економским јединицама. Економске јединице требало је да доставе најкасније до петог јуна 1967. примедбе и предлоге, а на основу којих ће раднички савет донети коначну одлуку о усвајању. За погонске радничке савете и синдикалне одборе као и за зборове радних људи било је предвиђено да узму што више учешћа у дискусији, како би план могао да буде доступан сваком члану колектива. Руководиоци и чланови централног радничког савета имали су да објасне зборовима економских јединица њихово место и улогу и значај у извршењу плана.³⁷⁴

УПРАВНИ ОДБОР

Пословање предузећа, правилници, склапање уговора, остало

Предложено је да у изради основних смерницама за рад комисија за попис основних средстава и за израду Правилника о расподели личних доходака учествују директор, сви сектори, службе, друштвено-политички органи и остала лица директно заинтересована за

³⁷¹ ИАБ, „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака са прве заједничке седнице радничког савета и управног одбора од 7. и 8. јуна 1966, 3-10.

³⁷² ИАБ, „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака са седнице радничког савета одржане 6.9.1966. године, 1.

³⁷³ ИАБ, „Аутопут“, 223, 4, Извод закључака из записника са седнице радничког савета и управног одбора одржане на дан 21.2.1967. године, 1.

³⁷⁴ ИАБ, „Аутопут“, 225, 4, Извод закључака са седнице радничког савета одржане 15. И 16.5.1967. године, 3.

израду ових смерница.Седница је одржана у канцеларији директора и он је учествовао у њеном раду.Директор је нагласио да за израду правилника о расподели личних доходака не буде једонстрана и да сагледа нарочито мишљења људи у директној производњи.Донесен је закључак да раднички савет да разматра преднацрт.³⁷⁵

Управни одбор спроводио је опште одлуке радничког савета на конкретним примерима радних места.Донета је одлука у вези одлуке радничког савета да се на основу члана 26. Правилника о расподели личних доходака – основе за уштеде које су резултат повећане продуктивности рада, одреде радна места која имају право учешћа у овој расподели.Одређују се следећа радна места по члану 26. Правилника о расподели личних доходака, а за проценат од 16, 82% и то 26 места попут: директора предузећа и техничког директора.³⁷⁶

Комисија за повреду радне дужности предложила је да се покрене дисциплински поступак против Видојевић Десимира, који је без одобрења органа управљања извршио одређену набавку и то готовинским плаћањем.Средства за ову набавку нису одобрена.³⁷⁷

Управни одбор је на основу потребе хитне природе одобрио је пут техничком директору Рађеновић Инг. Божидар у Западну Немачку у циљу обраде тамошњег тржишта.Средства за пословно путовање узета су од средстава остварених у сарадњи са пословним удружењем „Унион инжињеринг“.Средства су издата на основу одобрења радничког савета.Одређено је и време задржавања од око 20 дана.³⁷⁸

Управни одбор одлучио је да се организује повратак машина из Финске уколико се не обезбеде послови до 13. маја 1966. године.Послали су у Финску за организацију и повратак машина шесторицу радника предузећа.³⁷⁹

Управни одбор одређивао је конкретне ставке у уговорима са другим предузећима.Донео је одлуку о склапању уговора о свим трошковима на име паковања и транспорта са „Југодрвом“, предузећем за продају, извоз, увоз дрвета и дрвених производа.³⁸⁰

³⁷⁵ ИАБ, *Грађевинско предузеће „Аутопут“*, 223, Извод одлука управног одбора у временском распону од 30.5.1962-2.4.1966, Књ. 1, Извод одлука са дванаесте редовне седнице управног одбора одржане дана 2.4.1966, 2.

³⁷⁶ ИАБ, *„Аутопут“*, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 26.9.1966, 4.

³⁷⁷ ИАБ, *„Аутопут“*, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 8.2.1967, 13.

³⁷⁸ ИАБ, *„Аутопут“*, 223, 1, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 18.3.1966, 3.

³⁷⁹ ИАБ, *Грађевинско предузеће „Аутопут“*, 223, Извод одлука управног одбора у временском периоду од 4.5.1966. - 24.5.1970, Књ. 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 13.5.1966, 1,2.

³⁸⁰ ИАБ, *„Аутопут“*, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 8.2.1967, 12.

Управни одбор доносио је одлуке о формирању градњи, а раднички савет је формално одобравао.Формирана је градња на Босанској магистрали јула 1967. и одређени су услови градње.Одређен је и управник градње.³⁸¹

Из овог примера може се закључити да је раднички савет имао маргинални значај у склапању пословних уговора са другим предузећима.Разматран је уговор који ће бити склопљен са РТБ Бором крајем 1967. године.Одлучено је да се уговор са РТБ Бором за узимање посла на деоници Криви Вир – Бољевци прихвати са измена и допунама које су поставили чланови управног одбора.Одлучено је да ће их извршити управа предузећа и за то одређене службе.³⁸²

У вези послова на деоници Криви Вир Бољевци, директор предузећа упознао је присутне о могућностима узимања овог посла, времену његовог завршетка и осталим условима рада.Посао је по својој природи веома комплексан и велики: био би највећи у Југославији.Због тога је требало да се обавести читав колектив.Дакле, у пракси цео колектив обавештаван је само кад су закључени послови били велики.³⁸³

Одређена су петорица радника за одлазак на стручни семинар у Западну Немачку у фирму *Вибау*.Све трошкови превоза и семинара преузела је фирма *Вибау*.Одлучено је да радници отпутују 13.1.1968. године.Упућено је осам стручњака на изградњу пута Дамаск-Алеп-Рака у Сирију на предлог техничког сектора.³⁸⁴

У току три године пословања, у записницима и изводима записника записано је више случајева о одлучивању о школовању у пракси у фирми средњошколаца и студената.Одобрен је предлог Кадровске службе да се одобри пријем студената и ученика Техничке школе на феријалну праксу у предузећу на различитим градилиштима.³⁸⁵

Разматран је захтев градње Београд да се за градилиште „Коњарник“ одобри извесна сума новца која би се користила на име репрезентације.Управни одбор дао је препоруку да одобри износ од 40 000 старих динара за целу градњу Београд месечно, која је овај износ требало да подели на она градилишта где се укаже потреба за репрезентацију.³⁸⁶

Управни одбор је разматрао извештај о финансијском стању градње у Либији.И константовало се да градња у Либији послује у границама рентабилитета као и да се

³⁸¹ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржаних 24. и 26.7.1967, 6.

³⁸² ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 22.12.1967, 2.

³⁸³ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 13.12.1967, 1-4.

³⁸⁴ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 10.1.1968, 2,3.

³⁸⁵ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 17.5.1968, 2.

³⁸⁶ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 17.6.1968, 3.

очекује добит до 100 хиљада либијских лира.Закључено је да су радници уложили максимум труда и умешности те да је посао и поред тешкоћа успешно приведен крају.³⁸⁷

Извештај о шестомесечном финансијском обрачуну градње Либија за 1968.Одбијен.Прихваћен је извештај о путу у Либију, који је поднео директор предузећа Војислав Инг. Вајда.Као и позитивно финансијско стање градње Либија.Управни одбор се сагласио и са узимањем мањих локалних послова у Либији, који су наведени кроз извештај.Да севише не узимају послови преко „Унион-инжињеринга“ већ да се нађу могућности да и предузеће осамостали на иностраном тржишту.³⁸⁸

Управни одбор упућивао је тројицу дипломираних инжињера на службени пут у Савезну Републику Немачку са задатком да учествују на међународном конгресу у Бад Меиенбергу, посети једној фирми ради упознавања са најновијом опремом и једном предузећу ради преговора о заједничком наступу на иностраном тржишту.Одређено је да остану на путу од 24.1 закључно са 3.2.1969.³⁸⁹

Управни одбор је одредио да Станојевић Инг. Радивоје ради на обради анализа и понуда за наставак радова за лицитацију, која је заказана за 9.2.1969, за пут у Триполи-Аеродром у Либији.За овај посао одређено је да ће се водити преко „Унион-Инжињеринга“.³⁹⁰

Радне и економске јединице

Управни одбор водио је пословну политику према радним јединицама у складу са партијским смерницама и државним законодавством, по питању тражењу изјашњавања радних јединица о питањима израда правилника.Одлучено је о упућивању градњама-погонима да још једанпут искажу своје мишљење у вези са чланом 30. Правилника о личним дохотцима.Одређено је и кад ће погонски раднички савети, односно зборови економских јединица да одрже састанке по питању примене члана 30. Правилника о расподели личних доходака.³⁹¹

Препоручено је погонским радничким саветима и зборовима економских јединица да размотре конкретно учешће у стимулацији из 30. члана правилника и да створе критеријуме колико ће која линија моћи да узме учешће по том стимулусу.Усвојио се

³⁸⁷ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 16.8.1968, 2.

³⁸⁸ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 8.11.1968, 1,2.

³⁸⁹ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 12.12.1968, 2.

³⁹⁰ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 12.12.1968, 2.

³⁹¹ ИАБ, „Аутопут“, 223, 1, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 28.1.1966, 2.

предлог погона транспортних возила о нормама и ценовницима за извршење транспорта моторним кип возилима у целости.³⁹²

Разматрана је анализа података о стању пословања економских јединица. А посебно је дискутовано о обрачуну економских јединица за први квартал године. Задужен је финансијски сектор и служба припреме, плана и анализа да изврше обрачун трошкова посебно за сваку економску јединицу. За документацију о основу за обрачун економских јединица закључено је да је имала доста недостатака, почев од њеног формирања на местима трошкова, па све до регистравања у одређеним службама предузећа. Што је све доводило до нетачног евидентирања и регистравања у одређеним службама а иста се нису мењала у одређеном року. Уколико се убудуће не достави потребна документација, предвиђено је да ће се предузети мере за благовремено достављање исправне документације.³⁹³

Често је било написано како управни одбор препоручује радничком савету да нешто усвоји у потпуности. Раднички савет је имао право сам да одлучи шта ће да усвоји а и већину пословних одлука изнесеним пред њим усвајао је. Зашто је онда управни одбор препоручивао да се усвоји нека одлука? Да није управни одбор кроз ту формулацију у неким случајевима посредно наређивао радничком савету да усвоји одлуку? Управни одбор препоручио је радничком савету да прихвати извештаје о обрачуну и анализи пословања економских јединица – градњи за период јануар-јули 1966, који је поднела служба припреме, плана и анализе.

Прихваћен је предлог Погонског радничког савета заједничких служби дирекције предузећа и Погонског радничког савета МТ погона о распореду радника на разна места предвиђена организационом шемом.³⁹⁴

Радна места, молбе, жалбе

Препоручило се радничком савету да се за радно место руководиоца општег сектора постави Миодрага Ристића, правника из Београда, који је одговарао свим условима тражним тим конкурсом.³⁹⁵

Управни одбор предложио је радничком савету раднике за доделу награда. Али раднички савети су доносили коначну одлуку о томе ко ће бити награђен.³⁹⁶

³⁹² ИАБ, „Аутопут“, 223, 1, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 28.1.1966, 2.

³⁹³ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Записник са седнице управног одбора одржане 23.6.1966, 2.

³⁹⁴ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Записник са седнице управног одбора одржане 23.6.1966, 7.

³⁹⁵ ИАБ, „Аутопут“, 223, 1, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 28.1.1966, 3.

Управни одбор предложио је радничком савету да размотри детаљан предлог организационе шеме.Набројена су радна места.На пример, руководећа радна места попут директора и руководиоца разних сектора попут техничког, финансијског и општег.Онда, места стручњака из техничког сектора, финансијског, општег и комерцијалног сектора.³⁹⁷

На основу примедби чланова управног одбора донесена је одлука којом се задужују руководиоци сектора и служби да доставе у реферату описе радних места како би предлог организационе шеме као потпун могао да изађе пред раднички савет.³⁹⁸

Незаконски и противно идеји да органи самоуправљања предузећа управљају свим питањима распоређивања и отпуштања са радних места, управни одбор је упутио две молбе радника предузећа у вези отпуштања и распореда са радних места директору предузећа на решавање.Разматрајући захтев ВД директора СДС Радомира Тодоровића, о разрешењу дужности овог радног места, управни одбор је донео одлуку да се његов захтев упути директору Војиславу Инг. Вајди да питање разреши до 31. маја 1966.Управни одбор донео је одлуку о упућивању молбе Грубанов Милана, којом конкурише на радно место управника друштвеног стандарда, да се упути директору предузећа на разматрање и даљи поступак.³⁹⁹

Управни одбор препоручивао је да се за градњу у Либији одреде радници наведени у списку записника.У задатак финансијском, општем и комерцијалном сектору да до седнице радничког савета предлаже још четири кандидата за магацинско, финансијско, административно и друго пословање градње у Либији.⁴⁰⁰

Следи низ расподела радника на радна места.Одређено је да се Арсенов Станко распореди на радно место диспонента на градњи или да остане привремено распоређен, Јефтић Милена да се распореди на било које радно место у Служби друштвеног стандарда после доласка са годишњег одмора, прихваћен је извештај о распореду на радно место Тричковић Велимира и Радак Микана, прихваћен је извештај о распореду на радно место диспонента Поповић Драгојла...⁴⁰¹

И овај пример указује да је управни одбор имао врло велики утицај по свим питањима о радним местима.Одредио је основне делове плата за преко сто радника предузећа.У изводима одлука нема помена о томе ко је и по ком основу утицао на одређивање стартних основа.Највероватније је да су се стартне основе одређивале по тарифном

³⁹⁶ ИАБ, „Аутопут“, 223, 1, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 18.3.1966, 1.

³⁹⁷ ИАБ, „Аутопут“, 223, 1, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 2.4.1966, 1-4.

³⁹⁸ ИАБ, „Аутопут“, 223, 1, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 2.4.1966, 5.

³⁹⁹ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 13.5.1966, 2.

⁴⁰⁰ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Записник са седнице управног одбора одржане 23.6.1966, 5.

⁴⁰¹ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 26.9.1966, 1-3.

правилнику.Одређују се стартне основе радника, машиниста, возача и радничког особља.Укупно за њих 107.⁴⁰²

Раднички савет одлучио је да се на градњу Либија упути један број грађевинских радника и машинских радника који долазе у Југославију на годишње одморе.Управни одбор донео је одлуку да се као замена пошаљу четрнаест за то одређених радника.⁴⁰³

Управни одбор да је препоруку радничком савету да се за управника градње Бијело Поље постави техничар Дрговић Вукман.⁴⁰⁴

У вези расписаног огласа за пријем на радно место у МТ-погону одлучено је да се на радно место управника МТ-погона постави радник Старчевић Милан, досадашњи управник МТ-погона.Управни одбор ценио је његов дотадашњи рад, препоруке Погонског радничког савета и радника МТ-погона.Препоручивало се радничком савету да усвоји ту одлуку.⁴⁰⁵

У записницима и изводима одлука седница управни одбор решавао је мноштво ситнијих послова, одобрења за мање новчане износе у различите намене, разне молбе и жалбе, итд.На пример: у вези предлога комерцијалног сектора да се одобри набавка једног телефонског апарата за потребе управе градње Београд, у вези поновне молбе Недић Душана да се размотри питање сторнирања рачуна а који се односи на један гумени душек, у вези молбе Милановић Гојка да му се одобри исплата путних трошкова Београд-Текија, одлучивање о молби Србољуба Ристића о одобравању путног налога, итд.⁴⁰⁶

Одбијена је жалба о стартној основи Ђурић Милутина, магационера, из разлога што је за посао који обавља правилно награђен.⁴⁰⁷

Априла 1966. било је на дневном реду давање зајмова за стамбену изградњу радницима предузећа у 1966. на основу конкурса.Одлучено је да ће се давати за сопствену непосредну изградњу породичне стамбене зграде или стана, за куповину стана од радничких организација које производе станове за тржиште, за довршавање започете изградње, за надоградњу, за учешће у добијању зајма код одговарајуће банке или фонда.⁴⁰⁸

Управни одбор био је начелно сагласан на захтев Пројектантског бироа да се за потребе бироа набави једна копир машина.Захтевало се од Комерцијалног сектора за изналажење

⁴⁰² ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 24.10.1966, 3,4.

⁴⁰³ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржаних 24. и 26.7.1967, 2.

⁴⁰⁴ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 16.7.1968, 5.

⁴⁰⁵ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 30.9.1968, 2,3.

⁴⁰⁶ ИАБ, „Аутопут“, 223, 1, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 18.3.1966, 4-7.

⁴⁰⁷ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржаних 24. и 26.7.1967, 5.

⁴⁰⁸ ИАБ, „Аутопут“, 223, 1, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 2.4.1966, 8.

најекономичније и најпогодније набавке.Раднички савет требало је да донесе коначну одлуку.Усвојен је предлог МТ сектора и додељена је награда Петровић Љубомиру, ватрогасцу-чувару, награда у износу од тридесет хиљада старих динара због врло брзе интервенције у гашењу пожара у МТ погону.Награда је теретила фонд личних доходака.Одбијена је молба Тодоровић Слободана за исплату десет хиљада старих динара за поправку мопеда у службене сврхе.Речено је да ако су управник МТ погона и главни инжењер одобрили поправку, предвиђено је да они сnose трошкове.Обијена је молба Бајрами Расима да му се повећа стартна основа.Јер је већ била одређена стартна основа по Правилнику о расподели личних доходака.⁴⁰⁹

Овде је показан пример да управни одбор сам одобрава новчана средства за куповину основних средстава, а касније накнадно доставља радничком савету на одобрење.Одобрена је одлука за куповину педесет и једног противпожарног апарата у вредности од око 3725.968 старих динара, али да референт службе заштите на раду, задуженим за то, конкретан предлог достави радничком савету.⁴¹⁰

Са Скочићем Мирославом договорено је раскидање радног односа 31. 12. 1966. из разлога што није могао да се уклопи у било које радно место у предузећу, а по одлуци радничког савета.Иако је раднички савет донео одлуку о раскидању радног односа, коначну одлуку је донео управни одбор.⁴¹¹

Овде се јавља једна од функција синдикалне продужнице.Из малобројних примера где се спомиње синдикат, изгледа да се његова улога сводила на то да себрине о најугорженијима.Такви малобројни случајеви препуштавани су синдикалној продужници на одлучивање.Пошто у овом примеру радник упућује молбу управном одбору, синдикат није ни имао искључиво надлежност ни по том основу.Радник Денић Милентије тражио је накнаду због претрпљеног страха и повред ногу на градилишту Силабаш.Управни одбор упутио је молбу Денић Милентија извршном одбору синдикалне продужнице предузећа са препоруком да му се изађе у сусрет и додели новћана помоћ, због поломљене ноге, породице и сиромаштва.⁴¹²

Управни одбор у овом предузећу одобравао је употребу путничких аутомобила у великом броју случајева.Одређено је за директора, главног инжењера и руководиоце оперативне високоградње, финансијског и општег сектора од првог априла 1967. употребу приватних путничких аутомобила за обављање службених послова.Одређена је прецизна месечна километража за свако радно место.Препоручено је радничком савету да у Правилнику за

⁴⁰⁹ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Записник са седнице управног одбора одржане 23.6.1966, 5-7.

⁴¹⁰ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 26.9.1966, 6,7.

⁴¹¹ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 13.12.1966, 3,4.

⁴¹² ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 8.2.1967, 7.

коришћење путничких возила приватне својине у службене сврхе измени ставку о накнади трошкова по једном километру и одреди износ од 60 динара по једном километру.⁴¹³

ФУНКЦИОНИСАЊЕ САМОУПРАВЉАЊА У ГРАЂЕВИНСКОМ ИНЖИЊЕРИНГУ „ГРАДЊА“ У ПЕРИОДУ ПОСЛОВАЊА: 1966-1968. КРОЗ РАДРАДНИЧКОГ САВЕТА И УПРАВНОГ ОДБОРА

Грађевински инжињеринг „Градња“ са седиштем у Београду, улица Војводе Милана бр. 4, са ООУР-има, била је фирма са низом делатности у области грађевинарства: изградња свих објеката ниско и високо градње, производња стамбених и пословних просторија за тржиште, уређење и припрема терена за грађење, пројектовање свих објеката ниско и високо градње, изградња инвестиционих објеката у иностранству, заступање иностраних фирми, текуће одржавање објеката високо и ниско градње...⁴¹⁴Предузеће је основано почетком 1966. интеграцијом два мања предузећа.Због неискуства у пословању делом је имало проблема у функционисању.Предузеће је имало низ проблема на градњама.Неке пословође су лоше водиле посао, негде је организација на градњама била слаба, радило се негде споро и неодговорно.Говорено је да предузеће мора да послује много оперативније и тачније да би било успешније.Овде су наведени само неки извештаји јер систематски није праћена успешност пословања предузећа.Нису, на пример, узети подаци из завршних рачуна из којих би се видело да ли је предузеће пословало у целини позитивно или негативно.Предузеће се у изучаваном периоду преусмеравало искључиво на грађевинске послове, зато је укинут занатски погон и радна јединица за комуналну делатност.Предузеће је ипак започињало сарадњу и ван свог реона.Забележено је да је радни колектив склопио уговор са једним предузећем из Словеније и са одређеним предузећима из Србије.Није лоше стајало ни са финансијама јер је давало, на пример, кредите радницима за стамбену изградњу и станове на коришћење.

⁴¹³ ИАБ, „Аутопут“, 223, 2, Извод одлука са седнице управног одбора одржане 29.3.1967, 3.

⁴¹⁴ ИАБ, грађевински инжињеринг „Градња“, *Документација о регистрацији и реорганизацији предузећа, Решење о конституисању предузећа*, 1.

Раднички савет

Пословна политика, извештаји, правилници, избори за раднички савет и управни одбор

Грађевински инжињеринг „Градња“ настао је интеграцијом два предузећа. Зато су прву редовну седницу радничког савета сазвали председници оба радничког савета. Сазвали су је председник радничког савета г. п. „Пролетер“ и председник Савета дирекције за изградњу и комуналну делатност Милорад Бољановић.⁴¹⁵

У пословним документима, као и друга два проучавана предузећа и за грађевинско предузеће „Аутопут“ бирало је чланове управног одбора. Али по којем критеријуму су бирани чланови управног одбора није наведено. Набројани су само чланови. Председник радничког савета Бабић Цветко предложио је кандидате за чланове управног одбора, 11 чланова и њихове заменике. На тој истој седници после гласања изабрани су чланови управног одбора.⁴¹⁶

Расписани су избори за раднички савет половином фебруара 1967. године. Одлучено је да ће бити одржани 17.4.1967. Бирало се 15 чланова радничког савета, а на основу Члана 16. става 1. Основног закона о избору Радничких савета и других органа управљања. 2. Образована је комисија за израду бирачких спискова, изборна комисија. Набројани су чланови комисија.⁴¹⁷

Усвојен је извештај техничке службе о стању на градилиштима. У јулу месецу, кад буде завршен шестомесечни финансијски биланс, превиђено је детаљно да се размотри стање на градилиштима појединачно. С тим у вези разматрано је пословање градилишта у ул. Сарајевској. У блоку Сарајевска није извршен цео план. Због подземних вода, недовољно механизације, пумпе су се често квариле, било је кашњење у допреми материјала, због недостатка радне снаге. Предлог управи предузећа да буду кажњени или смењени руководиоци градилишта ако план није извршен њиховом кривицом и служба да буде позвана на одговорност. Да се за наредну седницу иступи са конкретним предлогом о личног одговорности и да се припреме документа од стране објекта појединачне реализације и трошкови.⁴¹⁸

⁴¹⁵ ИАБ, грађевински инжињеринг „Градња“, Књ 2, Записници са седнице радничког савета у периоду пословања 17.3.1966-6.4.1967, Записник са прве редовне седнице радничког савета одржане дана 17.3.1966. године у просторијама управе с почетком у 11, 00 часова, 1.

⁴¹⁶ ИАБ, „Градња“, Књ. 2, Записник са седнице радничког савета одржане 17.3.1966, 3, 4.

⁴¹⁷ ИАБ, „Градња“, Књ. 2, Записник са седнице радничког савета одржане 16.2.1967, 1,2.

⁴¹⁸ ИАБ, „Градња“, Књ. 2, Записник са седнице радничког савета одржане 22.4.1966, 2-5.

После подробног разматрања, усвојен је завршни рачун са извештајем о финансијком пословању са расподелом дохотка са стањем на дан 31.12.1966. и то са збирним билансом од 30 012 497,67 нових динара.⁴¹⁹

Прихваћен је обрачун укупног прихода и дохотка, октобра 1968. године.⁴²⁰ Усвајен је крајем децембра предлог за израду плана производње за 1969. на бази од 15 000 000 динара, и то на предлог управног одбора.⁴²¹

Разматран је извештај комисије и управног одбора о раду машинске базе. У разматрању овог извештаја учествовали су директор, председник радничког савета и руководиоца машинске базе и још један члан радничког савета. Извештај је усвојен.⁴²²

По препоруци управног одбора усвојен је извештај о стању заштите на раду у времену од 15.9. до 1.12.1967. са констатацијом да је рад службе заштите на раду веома слаб. Задужена је цео технички сектор као и цела оператива да убудуће више воде рачуна о ефикасној примени мера и заштитних средстава при раду.⁴²³

На једној седници из октобра 1967. говорило се о томе да нема разлога да се прихвате нови послови у Београду по сваку цену и нема разлога да се не оријентишу на рад према Јадрану, Банату и слично. Говорено је да морају бити далеко оперативнији и тачни. И то не само због афирмације предузећа већ и због тога што су их на то обавезивали нови уговори. Директор је рекао још и да се радници могу упознати са закључењем уговора са управом Буковичке Бање у Аранђеловцу.⁴²⁴

Усвојен је и предложени Правилник о расподели дохотка осим једног члана. Усвојено је да треба брисати да се у члану 6. избрише став да се стратни основ умањује 10% ако радник нема потребних квалификација за радно место на коме ради. Један од чланова радничког савета, Милић Чедомир, рекао је да сматра да нису унете све примедбе са састанка радних јединица у материјалу који је достављен. Његова констатација је одбијена. На истој седници усвојена је и организациона шема у којој се налазио броју радника и одређене измене.⁴²⁵

⁴¹⁹ ИАБ, „Градња“, Књ. 2, Записник са седнице радничког савета одржане 13.2.1967, 2-3.

⁴²⁰ ИАБ, „Градња“, Књ. 6, Записници са седница радничког савета у периоду пословања 27.4.1968-24.3.1969, Записник са седнице радничког савета одржане 10.6.1968, 2.

⁴²¹ ИАБ, „Градња“, Књ. 6, Записник са седнице радничког савета одржане 9.12.1968, 1.

⁴²² ИАБ, „Градња“, Књ. 4, Записници са седница радничког савета у периоду пословања 27.4.1967-5.4.1968, Записник са седнице радничког савета одржане 12.6.1967, 2.

⁴²³ ИАБ, „Градња“, Књ. 4, Записник са седнице радничког савета одржане 11.12.1967, 4.

⁴²⁴ ИАБ, „Градња“, Књ. 4, Записник са седнице радничког савета одржане 13.2.1967, 2-3.

⁴²⁵ ИАБ, „Градња“, Књ. 2, Записник са седнице радничког савета одржане 9.10.1967, 3.

Директор је предложио да се изборше други став Члана 27: посредни произвођачи у производним радним јединицама учествују у просеку пребачаја норме радне јединице, док остали посредни произвођачи учествују у просеку пребачаја норме радне организације као целине. Јер, током маја и јуна месеца уочио је да лична примања нису адекватна извршеном учинку рада тј. физичком извршењу плана. Док су имали подбачај реализације, с друге стране посредни произвођачи примали су далеко веће износе стартних основа, које су еквивалент извршењу планираних задатака од 100 % У члану није било споменуто о извршењу оперативних планова, снижењу трошкова, уштедама и слично. Није било оног основног што су посредни произвођачи могли и морали да дају од себе уколико су желили да постигну боље резултате. Дао је примере плата посредних произвођача на градилиштима блока Б, Ц и Д где су оперативни планови били у побачају, а плате тих радника су се углавном од маја у јуну повећале. По основама прековременог рада, исплаћена је радницима 50%, сума од око милион динара, која ниједном калкулацијом није превазиђена те је представљала чист губитак. Раднички савет одлучио се за брисање тог члана.⁴²⁶

После подробног разматрања, усвајен је нацрт Статута предузећа са примедбама управног одбора. Истог дана, 5. августа 1966 усвојен је извештај о извршењу оперативних планова по објектима за период од 1.1.1966. до 31.5.1966. године.⁴²⁷ Усвојена је измена и допуна Статута предузећа јуна 1968, и то према нацрту комисије за измену и промену Статута и осталих нормативних аката.⁴²⁸

Усвојен је предлог програма за прелазак на скраћену радну недељу крајем 1966. године. Директору је стављено у задатак да одреди које ће производне радне јединице да 1967. пређу на скраћено радно време као експерименталне.⁴²⁹

Директор предузећа Боро Јовановића упутио је молбу да оде из предузећа. Завршио *Вишу школу за спољну трговину* и желео је да се посвети раду ван грађевинарства. Један од чланова рекао је да би се осећала извесна несигурност у колективу ако би отишао. Интеграција новоформираног предузећа је и успела зато што се знало ко ће бити директор. Један од чланова предложио је да директор остане барем још једну пословну годину. Тајним гласањем је прихваћено. Због позитивног исхода гласања и директор је прихватио. Али је и очекивао много бољу сарадњу са радничким саветом. Рекао је да неки чланови радничког савета не стављају своје личне проблеме испред општих.⁴³⁰

⁴²⁶ ИАБ, „Градња“, Књ. 2, Записник са седнице радничког савета одржане 21.7.1967, 3,4.

⁴²⁷ ИАБ, „Градња“, Књ. 2, Записник са седнице радничког савета одржане 5.8.1966, 1,2.

⁴²⁸ ИАБ, „Градња“, Књ. 6, Записник са седнице радничког савета одржане 10.6.1968, 2.

⁴²⁹ ИАБ, „Градња“, Књ. 2, Записник са седнице радничког савета одржане 28.12.1966, 3,4.

⁴³⁰ ИАБ, „Градња“, Књ. 2, Записник са седнице радничког савета одржане 13.5.1966, 4,5

У овом примеру који следи није наведено да ли раднички савет одлучује по питању примања директора у проширеном или у ужем саставу. После дискусије савета прихваћен је предлог конкурсне комисије и именован је за директора досадашњи вршилац дужности, директор Јовановић Боривоје, теничар из Београда.⁴³¹

Разматрана је жалба Лазаревић Инг. Радомира на одлуку о именовању директора. Закључено је да су неистинити наводи у жалби. Прочитани су закључци са састанка управног одбора, секретаријата основне организације савеза комуниста, синикалне продужнице. Пружена су на увид и објашњења руководиоца аналитичко-правне службе у вези са наводима у жалби по питању стимулације. Дата је и изјава Ђуре Радаковића који је споменут у жалби. Онда је уследила дискусија. „С њим је немогуће радити“, речено је. „Сецка и прмешта раднике и нико му не може удовољити. Мишљења сам да таквог човека не можемо трпети у нашој средини.“ Други чан је рекао: „Свима је познато да му није место у нашем колективу. Не разуме шта је самоуправљање. Био је присутан при избору директора и није му јасно да ми једино изабраног желимо.“ Закључено је да се жалба достави СО Савски Венац, као другостепеном суду по тој одлуци. Да се покрене поступак утврђивања повреде радне дужности због тога што делује деструктивно на чланове радне заједнице, због бацања љаге и вређање појединих руководиоца и представника ограна управљања као и неистинитог приказивања стања о радничком савету и неистинитом информисању СО Савски Венац о стању у предузећу.⁴³²

Расправљало се о укидању занатског погона. Један радник се запитао да ако се укине шта ће бити са пословима 23 радника. Петровић Бора је рекао да је 11 година радио у занатском погону и сматра да нису били неспособни и нерентабилни за укидање. Проблем је по њему био у слабој организацији и што није испитано све у вези тога. Радаковић Ђура је казао да су ипак били нерентабилни. Бора се запитао како могу бити нерентабилни они који раде. У овом дијалогу назире се иначе широко схватање у то доба међу радницима да је битно да људи само раде. Није схваћана у пуној мери рентабилност. Даље се гласало о предлогу управног одобра о реорганизацији занатског погона. По том предлогу било је вишка десет људи. *Обезбедити посао тим људима*, предложио је један од чланова.⁴³³

Управни одбор предложио је радничком савету да се формира армирачко тесарски погон. Директор је обазложио о овој одлуци. Донета одлука о формирању армирачко тесарског погона са обрачунским јединицама армирача и тесар. Овлашћен је директор да спроведе ову одлуку. Вођена је дискусија у вези предлога о укидању радне јединице *Расадник* за комуналну делатност у области зеленила. Све више се показује

⁴³¹ ИАБ, „Градња“, Књ. 2, Записник са седнице радничког савета одржане 28.12.1966, 2.

⁴³² ИАБ, „Градња“, Књ. 2, Записник са седнице радничког савета одржане 3.1.1967, 1, 2, 3.

⁴³³ ИАБ, „Градња“, Књ. 2, Записник са седнице радничког савета одржане 22.4.1966, 1, 2.

неекономичном услед грађевинске специјализације, па доноси константан губитак. Још и пошто предузеће више није било општинска дирекција закуп се плаћао 3 500 000 динара. Одлучено је да се понуде друга радна места Симић Александру и Реџај Беслиму, радницима *Расадника*. У случају да одбију, дати им законски отказ. Одлучено је да директор да спроведе одлуке.⁴³⁴

Иако је управни одбор имао првенство и уређивао је све односе у уговорима са пословним партнерима. По представци директора а на предлог управног одбора ранички савет је усвојио уговор између Лесно-индустријског комбината „Врхник“ из СР Словеније и „Градње“.⁴³⁵

Формиране су сталне комисије радничког савета са члановима: комисија за повреду радне дужности, молбе и жалбе, за хигијенско – техничку заштиту, за набавку и расходовање основних средстава, за станове, арбитражна комисија. Разматран је и усвојен извештај управног одбора о кадровима.⁴³⁶

Раднички савет често је одржавао своје седнице неколико дана касније него што их је одржавао управни одбор. Некад се дешавало да буду одржане и истог дана. Дакле, раднички савет је често само формално потврђивао многе одлуке управног одбора. На пример, управни одбор је утврђивао станарине за коришћење радничких станова 7.6.1968. године, а раднички савет потврдио је већ одређене цене на предлог управног одбора 10.6.1968.⁴³⁷ Дешавало се и да се седнице и једног и другог органа управљања одрже истог дана. Управни одбор је 15.7. одобрио 30 000 динара за куповину радничких одећа. Истог дана и раднички савет је донео исту одлуку.⁴³⁸

Основна средства, одобрење књижења расхода и прихода, радна места

Оваквих примера о одобрењу набавки основних средстава било је пуно. Одобрена је набавка основних средстава по захтеву бр. 1568 од 12. априла 1966. године: машина за сечење и савијање гвожђа – 1050; циркулар са електромотором – 1800; превибратор

⁴³⁴ ИАБ, „Градња“, Књ. 2, Записник са седнице радничког савета одржане 23.6.1966, 7,8.

⁴³⁵ ИАБ, „Градња“, Књ. 2, Записник са седнице радничког савета одржане 24.10.1966, 5.

⁴³⁶ ИАБ, „Градња“, Књ. 4, Записник са седнице радничког савета одржане 12.6.1967, 3-5.

⁴³⁷ ИАБ, „Градња“, Књ. 6, Записници са седница управног одбора и радничког савета: 7.6.1968, 5,6 ; 10.6.1968, 5.

⁴³⁸ ИАБ, „Градња“, Књ. 6, Записници са седница управног одбора и радничког савета: 15.7.1968, 5; 15.7.1968, 5.

електрични – 2200; пумпа за воду – 2500; гвоздени подупирачи, 800 комада од по 50 динара – 40000...⁴³⁹

Раднички савет имао је у пракси овог предузећа првенство у надлежности и одлучивању о употреби мањих и већих износа новчаних средстава у различите намене, а у све у циљу што бољег пословања предузећа. Укинута је ранија одлука радничког савета о куповини кола „Рекорда“ и да се купе једна путничка кола у вредности од три милиона динара. Предвиђено је да набавку изврши комерцијални сектор са руководиоцима машинске базе. На предлог комисије за основна средства и управног одбора раднички савет је донео одлуку да се изврши продаја троје путних возила „Комби“. Од тих средстава одлучено је да се купе путничка кола „Рекорд“. Речено је да не би требало узети та кола која коштају преко пет милина динара већ нека попут „Фиата 750“, „Москвича“ и слично, чија вредност не прелази три милиона.⁴⁴⁰

Одобрен је износ од 9 000 динара на име подмирења трошкова вакцине против грипа за 500 радника предузећа. Обавезно вакцинисање свих радника било је у периоду октобар-новембар 1967. године. На терет фонда заједничке потрошње ишла је та набавка.⁴⁴¹

Поводом прославе 10-годишњице оснивања предузећа, 15. децембар 1967, формиран је одбор за прославу. Савет је ставио 30 000 динара на располагање организационом одбору.⁴⁴²

Разматран је предлог комисије за доделу станова и кредита. Предлог је образложио председник комисије Дракулић Јанку, шефу градилишта додељено је на коришћење једноипособни стан од 29, 74 метара квадратних у згради стамбеног блока „Б“ у Теслиној улици у Београду. Јеленковић Љиљани, књиговођи контисти, дат је на коришћење двособан комфоран стан 48, 99 метара квадратних у стаменом блоку „Ц“ у Теслиној улици у Београду. На предлог управног одбора тесару Николић Обраду додељен је кредит у износу 20 000 динара на 13 година уз камату од 2 %.⁴⁴³

На великом броју седница одобравано је књижење ванредних расхода и прихода, већег или мањег износа, по различитим основама.⁴⁴⁴ Одобрено је јуна 1966. књижење на терет ванредних расхода из протекле године износ од 492,43 нових динара у корист „Електродистрибуције“. Одлучено је да се на терет ванредних расхода из протекле године

⁴³⁹ ИАБ, „Градња“, Књ. 2, Записник са седнице радничког савета одржане 13.5.1966, 2,3.

⁴⁴⁰ ИАБ, „Градња“, Књ. 2, Записник са седнице радничког савета одржане 12.9.1966, 5,6.

⁴⁴¹ ИАБ, „Градња“, Књ. 4, Записник са седнице радничког савета одржане 9.10.1967, 15.

⁴⁴² ИАБ, „Градња“, Књ. 4, Записник са седнице радничког савета одржане 13.11.1967, 5.

⁴⁴³ ИАБ, „Градња“, Књ. 4, Записник са седнице радничког савета одржане 11.12.1967, 2.

⁴⁴⁴ ИАБ, „Градња“, Књ. 2, Записник са седнице радничког савета одржане 23.6.1966, 14-17; Записник са седнице радничког савета одржане 20.12.1966, 7-17.

књижи износ од 8 189,41 динара у корист „Електромонтаже“ из Сарајева.Књижење ванредних прихода: амбалажа у употреби нових динара 537, гориво и мазиво 21 динар.⁴⁴⁵

Раднички савет давао је коначну одлуку о давању отказа.Одбијен је предлог комисије за повреду радне дужности за искључење из радне организације радника Симе Новаковића и материјал је враћен истој комисији да изрекне казнену меру у оквиру своје надлежности.⁴⁴⁶

Разматран је предлог комисије за изрицање мера за искључење из радне организације радника Ковачевић Гојка, Репаја Илије и Лончар Милана.Прва двојица су искључена.Трећи није, на основу гласања, већ је предмет уступљен комисији за поведу радне дужности.⁴⁴⁷

Управни одбор

Пословање предузећа, извештаји, пословни уговори са другим предузећима, радне јединице

Процењено је да послови у Сарајевској улици иду веома споро и неодговорно.И зато је наложено техничком сектору да сачини анализу дотадашњих радова на објекту у тој улици.Анализу у писменој форми требало је доставити за седницу за коју је предвиђено да ће се одржати 2. априла 1966. године.⁴⁴⁸

Разматрано је стања објеката у Великим Ливадама, Јакшићеву, Коштанцу и Врњачкој Бањи.4 5 Прихваћени су извештаји управника градилишта.⁴⁴⁹

Вођена је дискусија о предлогу предузећа „Мермер-Оникса“ да се припоји „Градњи“.Процењено је да послују с успехом и да би њихова управна зграда у Земуну била веома корисна за смештај радника.Донесена је одлука о формирању трочлане комисије која ће извршити производно-техничку и економско-финансијску анализу економске оправданости припајања предузећа.⁴⁵⁰

Донета је одлука о припајању „Мермер - Оникса“ али под условом да оснивач санира губитке тог предузећа закључно са првим мајем 1966. и да осигурају да се неће рушити

⁴⁴⁵ ИАБ, „Градња“, Књ. 2, Записник са седнице радничког савета одржане 23.6.1966, 14, 15.

⁴⁴⁶ ИАБ, „Градња“, Књ. 2, Записник са седнице радничког савета одржане 24.10.1966, 5.

⁴⁴⁷ ИАБ, „Градња“, Књ. 2, Записник са седнице радничког савета одржане 24.2.1967, 1.

⁴⁴⁸ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 29.3.1966, 2,3.

⁴⁴⁹ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 10.5.1966, 1,2,4,5.

⁴⁵⁰ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 29.3.1966, 1-3.

управна зграда, с обзиром да је издата грађевинска дозвола за управну зграду као строго привременог карактера.⁴⁵¹

После опсежне дискусије, прихваћен је Правилник о дохоцима са одређеним изменама. Управни одбор водио је рачуна да буде усклађен са привременим Статутом предузећа.⁴⁵² Директор Б. Јовановић приложио је предлог за имену и допуну неких чланова привременог Статута предузећа. Усвојен је предлог са изменама.⁴⁵³ На истој седници управни одбор је гласао да директор иде из предузећа, поводом његове молбе да напусти предузеће.⁴⁵⁴ После гласања радничког савета у корист да остане у предузећу, директор је одлучио да настави своју функцију директора.

Прихваћен је нацрт Статута јуна 1966. године. Наложено је се чланови Статута нумеришу и исти да се достави радним једницима до 25. јула 1966. године. До петог августа био је рок за враћање са примедбама радничког савета.⁴⁵⁵ Усвојен је предлог Статута Г. П. „Градња“ са примедбама. Предлог је требало дати СО Савски Венац у смислу Члана 80. Основног закона о предузећима. Усвојен је извештај о извршењу оперативних планова по објектима за период од 1. 1. 1966. до 31. 6. 1966.⁴⁵⁶

Предложено је радничком да усвоји извршене измене и допуне Статута без примедби.⁴⁵⁷ И у овом случају присутна је приликом предлога радничком савету формулација – без примедби. Да ли је онда на тај тачин радничком савету посредно наређено да прихвати измене и допуне Статута предузећа у потпуности?

Усвојен је завршни рачун са извештајем о финансијском пословању са расподеломдохотка на дан 31.12.1966. и то са збирним билансом од 30.012.197, 67 нових динара.⁴⁵⁸

Одлучено је да се формирају и исплате средстава за покриће дела превозних трошкова радника предузећа приликом одласка на годишњи одмор у 1966 години. По Члану 1. формирана су средства у висини од 1,5 %, обрачуната на исплаћене бруто личне дохотке за 1966. ради накнаде дела превозних трошкова радницима приликом одласка на годишњи одмор. Уносе се у рачун и то одмах по исплати аконтације личних доходака. Чл. 2.

⁴⁵¹ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 6.4.1966, 1,2.

⁴⁵² ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 6.4.1966, 2-4.

⁴⁵³ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 12.4.1966, 1.

⁴⁵⁴ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 12.4.1966, 10.

⁴⁵⁵ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 18.7.1966, 2.

⁴⁵⁶ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 4.8.1966, 8.

⁴⁵⁷ ИАБ, „Градња“, Књ. 5, Записник са седнице управног одбора одржане 10.7.1967, 1.

⁴⁵⁸ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 10.2.1967, 1-3.

– Висина износа из Члана 1. износи 150 нових динара.Исплаћиваће се у готовом и то пре поласка на одмор.⁴⁵⁹

Усвојен је предлог плана преласка на 42-часовну радну недељу до краја 1970.Задужен је аналитичко-плански сектор да до следеће седнице управног одобра прикупи предлоге прерасподеле радних часова за све радне јединице.⁴⁶⁰

Усвојени су се ценовници радова, пројектантских услуга, планских цена материјала и планских цена транспорта.⁴⁶¹

Формирана је радна јединица армирачко-тесарског погона са образложењем због чега ће бити формирана.За рад је одлучено да треба да започне од 25.6.1966.Директор је био задужен да предузме све потребне мере у циљу спровођења ове одлуке.⁴⁶²

Донета је одлука о укидању радне јединице Расадник.Симић А и Р. Беслиму одлучено је да се понуди друго запослење, а законски им дати отказ ако одбију.Дато је исто образложење о разлозима за укидање као и на седници радничког савета поводом тог питања.Овлашћен је директор предузећа да предузме све мере о спровођењу донетих одлука.⁴⁶³

Предлаже се радничком савету да усвоји одлуку о кооперативном уговору, који је закључен са лесно-индустријским комбинатом „Врхник“.⁴⁶⁴На седници савета предузећа касније је одобрен овај уговор.

Предлагано је радничком савету да донесе одлуке о именовању сталних комисија радничких савета.Предложено је и да усвоји Правилник о додели станова на коришћење уз давање кредита за стамбену изградњу радницима предузећа.⁴⁶⁵

Молбе и жалбе, одобрење средстава, радна места, одобрење књижења прихода и расхода

Управни одбор разматрао је пресуду Окружног привредног суда у Београду о кажњавању грађевинског предузећа „Пролетер“ новчаном казном од 1500 нових динара, а одговорни

⁴⁵⁹ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 10.5.1966, 5.

⁴⁶⁰ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 13.12.1966, 1.

⁴⁶¹ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 10.5.1966, 6.

⁴⁶² ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 16.6.1966, 4,5.

⁴⁶³ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 16.6.1966, 6.

⁴⁶⁴ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 9.9.1966, 9.

⁴⁶⁵ ИАБ, „Градња“, Књ. 5, Записници са седница управног одобра у периоду пословања: 5.5.1967.-27.4.1968. године, Записник са седнице управног одбора одржане 5.5.1967, 3,4.

руководилац Субашић Лазар новчаном казном од 100 нових динара, што у времену од 25. 8 до 31. 10. 1965. није вођена евиднеција у смислу Члана 45. Основног закона о порезу на промет, тј. није исплаћен порез на промет за набавку репродукционог материјала. Одлучено је да се плати и да се пронађу кривци и примерено да се казне.⁴⁶⁶

Усвојена је молба Траум Ержике, преко комисије за молбе и жалбе, и одобрено јој је да може пола сата раније да одлази са радног места с тим што за тих пола сата неће да прима плату. Похађала је дактилографску школу па је због тог морала да одлази раније с посла да би стигла на време на часове.⁴⁶⁷

Одбијена је молба Карановић Миладина, да му се одобри кредит од 20 000 динара, а која му је сума потребна за изградњу стамбене зграде. Одбија се с обзиром да нису имали средства за такве потребе. Одбијена је молба и Богдановић Проке по истом захтеву и по истом образложењу.⁴⁶⁸

Усвојен је захтев Јовановић Животе да му се исплати стручна екскурзија а по захтеву „Електрошколе“ из Земунa у висини од 15.000 старих динара. Одбијена је молба Каришек Наје за плаћање школарине за квалификационог водоинсталатера у износу од 70.000 старих динара јер нису постојала средства у фонду.⁴⁶⁹

Разматрана је писмена представка директора о постављању за вршиоце дужности новоформираних служби: За руководиоца техничко-калкулативне службе Помовић техн. Видоје, руководиоца службе за производњу објеката за тржиште Арсенијевић тех. Александра. Усвојена је у потпуности. И предложено је да и раднички савет у потпуности прихвати.⁴⁷⁰

У везу већ поменутог случаја на седницама радничког савета, донет је закључак да треба Лазаревић Радомира искључити из колектива. Речено је да је био тежак као човек и лош стручњак. Предложено је радничком савету да одбаци његову жалбу. И предложип је да се удаљи из радне организације.⁴⁷¹

Комисија за праћење пробног рада позитивно је оценила кандидате. Одлучено о расподели инг. Глигорија Поповића на радно место техничког директора. Одређена му је као основица за обрачун личних доходака износ од 1800 нових динара месечно, односно

⁴⁶⁶ ИАБ, грађевинско предузеће „Градња“, Књ. 3, Записници са седница управног одбора у периоду пословања: 18.13.1966.-24.6.1967, Записник са прве редовне седнице управног одбора одржане дана 18.3.1966. у просторијама управе с почетком у 16,00 часова, 2.

⁴⁶⁷ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 6.4.1966, 5.

⁴⁶⁸ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 6.4.1966, 6.

⁴⁶⁹ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 2.6.1966, 9.

⁴⁷⁰ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 10.5.1966, 9.

⁴⁷¹ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 1.30.1967, 2,3.

1200 бодова.Николи Илићу, руководиоцу армирачко-бетонског погона, одређена је сновица од 1300, 50 нових динара месечно, односно 867 бодова.⁴⁷²

После разматрања приспелих молби по расписаном конкурс за радно место руководиоца правне службе, а на предлог комисије за заснивање и престанак радног односа радних јединица заједничких служби, на место руководиоца правног сектора примљен је Шановић Андрија, дипломирани правник са положеним правосудним и з Титограда.⁴⁷³

Одобрена је куповина једних путничких кола у вредности до 3 000 000 старих динара.Пошто је одобрење новчаних средстава за куповину основних средстава било у надлежности радничког савета, предложено је радничком савету да потврди одобравање средстава за куповину тих кола.⁴⁷⁴

По закону управни одбори су имали право да мењају одлуке донете решењима директора.Чокан Аугустин приложио је приговор на решење директора бр. 1986/1932 од 14.5. 1966.Одбијен је зато што је именовани добио стартни основ предвиђен правилником за његово радно место.Усвојен је приговор Ђурђевић Милице на решење директора бр. 1986/325 и распоређује се на радно место пословође 2, из разлога што је именована испуњавала услове по Правилнику.⁴⁷⁵

Иако у мањем обиму, управни одбор овог предузећа често је одобравао да се усвоје одлуке о књижењу ванредних расхода и прихода.⁴⁷⁶Одлучено је да се књижи на терет ванредних расхода 1036, 80 динара за враћених 180 комада лимених коруба ГП „Полету“ из Барајева.⁴⁷⁷Усвојен је предлог руководиоца ПРС-а у вези потраживања од предузећа „Изградња“ да се износ од 480 381 старих динара књижи на терет ванредних расхода за 1966. године.Одређен је Јован Танасковић да испита могућност наплате и осталог дела потраживања од тог предузећа.⁴⁷⁸

⁴⁷² ИАБ, „Градња“, Књ. 5, Записник са седнице управног одбора одржане 5.5.1966, 3,4.

⁴⁷³ ИАБ, „Градња“, Књ. 7, Записници са седница управног одбора у периоду пословања: 8.5.1968.-28.4.1969, Записник са седнице управног одбора одржане 24.10.1968, 1.

⁴⁷⁴ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 9.9.1966, 1.

⁴⁷⁵ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 16.6.1966, 11-14.

⁴⁷⁶ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 11.11.1966, 1-13.

⁴⁷⁷ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 12.4.1966, 9.

⁴⁷⁸ ИАБ, „Градња“, Књ. 3, Записник са седнице управног одбора одржане 10.5.1966, 6,7

ОПШТИ ЗАКЉУЧАК

Самоуправљање је замишљено и остваривано као социјализам који се остварује у пракси, а који је за крајњи циљ имао да прерасте у замишљено идеално друштво, комунизам. У садржају првог поглавља често су приказани идеално задати циљеви, којима нису увек пратили праксу. Важно је напоменути да су се сви основни задати циљеви самоуправљања појављивали још од почетка педесетих и континуирано су покушавани да буду остварени кроз сав даљи друштвено–економски развој па све до краја постојања СФРЈ. Дакле, самоуправљање је почело да се развија из једног језгра идеја, које су онда временом теоријски разрађиване. А због различитих околности различити аспекти самоуправљања избијали су у први план.

Проучавана дела комунистичких вођа детаљно су се бавила теоријском разрадом свих аспеката система. И поред свих својих других многобројних обавеза као државних и партијских функционера написали су много добро промотрених страница о идејним поставкама система и проблемима које самоуправљање треба да реши. Ипак, конкретне мере о сповођењу замишљеног у овим списима биле су у другом плану. Неки од дела настала су у току низа година и деценија и из њих извире да је непрекидно назирано функционисање система.

Постојало је неколико разлога за стварање и одржавање социјалистичког система самоуправљања: проналажење новог правовернијег пута у социјализам, у односу на совјетски тип социјализма; смањивање надлежности и моћи све више нарастајућег бирократског апарата; превазилажење привредног застоја; повећање продуктивности; јачање пропаганде и мотивисање Југословена да прихвате режим и социјализам; због бољег животног стандарда грађана и демократичнијих односа; као идејно покриће за власт Комунистичке партије Југославије; за стварање боље међународне позиције и угледа земље у свету, јачања дипломатских веза, успешнијег вођења несврстане политике; стварање система који ће бити бити праведнији и водити много више рачуна о интересима грађана, у односу на парламентарне демократије.

Тешко је одредити који су разлози били најважнији. Али сигурно је да се државно руководство водило више практичним потребама државе и режима него према идеалима. Не треба гледати у редоследу набрајања степен важности разлога због којег је настало самоуправљање. Творци система највише су истицали као разлог стварања сузбијање моћи бирократије и оживљавање убрзаног развоја привреде. А критичари система из редова опозиције истицали су да је главни разлог стварања и одржавања самоуправљања био очувању власти комунистичке партије. Нови систем несумњиво је

помогао државном руководству да смањи надлежности и моћ сопственог апарата власти на свим нивоима управе. Велики број чиновника премештен је из централних државних управних органа на нове положаје у самоуправном систему органа управљања. То је подразумевало не само да је полако почела да се децентрализује власт већ су државно-партијски чиновници морали да се прилагођавају новим демократским односима у расподели власти, јер више нису формално били у строгој пирамидалној хијерархији, у којој су се без поговора извршавале наредбе са виших нивоа власти. Осим тога, у складу са новим курсом у правцу развоја свих друштвено-економских односа, на Шестом конгресу КПЈ из 1952. године чланови комунистичке партије, и као државни функционери нису бар формално смели да командују грађанима шта ће да раде већ су могли само да усмеравају људе да раде у жељеном правцу. Самоуправни курс у овом аспекту не само да је донео веће слободе грађанима, већ је и суштински почео да еманципује људе од великог утицаја власти и да уноси законе у пракси у заштити права грађана.

Није лако издвојити разлоге за врло нагли економски успон Југославије од почетка педесетих. Евидентно је да је две године после увођења првих елемената самоуправљања врло нагло почео да расте друштвени доходак и број запослених. Није тешко утврдити да су неки од разлога наглог раста били, у ствари, у врло ниском ступњу развијености земље па се лако постигао раст у односу на дотадашњу развијеност, а и велики раскорак је био између технолошког развитка најразвијенији земаља света и Југославије па је постепено увоз нових технологија омогућио нагли раст. Онда, била је још увек присутна велика мобилизација јефтине радне снаге у изградњи великих фабрика и инфраструктурних објеката, много је инвестирано у проширење обима производње, помогли су и опсежни петогодишњи планови и велика концентracија власти у пројектима од привредног значаја, инострани кредити, постепено смањивање мешања политике у процес производње, итд. Осим тога, привредном развоју помогло је и то што је самоуправљање преузимало неке елементе капиталистичког привредног система попут: закона тржишта, саморегулације цена, опстанку најпродуктивнијих, најиновативнијих и најприлагодљивијих, настојање да квалитет у производњи избије у први план у односу на квантитет.

Развој самоуправног система није се поклапао се увек са брзином привредног раста. Педесетих, када је самоуправљање било мање развијено него шездесетих, привредни раст је био много бржи него шездесетих. Много је фактора утицало на раст и структуру југословенске привреде. Евидентно је да је југословенска привреда била једна од најбржерастућих у свету, у другој половини педесетих и у првим годинама шездесетих. То доба до првих година седамдесетих било је у великој мери доба економске стабилности, просперитета и пуне запослености за развијене земље капиталистичког света али и стабилног раста привреде и социјалистичких земаља. Дакле, неки заједнички фактори за велики део светске економије утицали су и на раст југословенске економије. Питање је

колико је давање и проширење права грађања у управљању разним друштвено-политичким и привредним институцијама утицало на привредни раст? Или, колико су раднички савети и управни одбори заиста доприносили успешности пословања предузећа, у односу на друге факторе који су утицали на привреду?

Као што је напоменуто, мењао се фокус на различите друштвено-економске проблеме. Педесетих је било битно прво да се устале и одрже самоуправни органи у радним колективима, комунама, срезovima и градовима и да систем почне да функционише. Од Првог конгреса самоуправљача из 1957. године а нарочито од *мини реформе* из 1961. године почела су да се дају права радницима да уређују унутрашње односе у предузећима и да распоређују добит у пословне фондове, осим оно што је остајало држави. Остала су нерешена и питања оних средстава која је поседовала држава у разним инвестиционим фондовима од минулог рада, а која су служила за проширену репродукцију предузећа. Дакле, држава је и даље захватала велики део средстава ван оних која су служила за подмирење плата и одржавање просте репродукције, односно одржавања производње на истом нивоу. Зато је питање проширене репродукције избило у први план, нарочито од средине шездесетих. Онда, од почетка шездесетих настојало се да радне и економске јединице постану функционалне у смислу да саме распоређују свој део дохотка, да одлучују о производњи и о радним местима. Јер се у томе видео начин да се сачува власт радничке класе у сфери економије. Осим тога, константно се настојало да се подигне продуктивност, квалитет и разноврсност производње, да се нађе најбоље решење за поделу према раду и да се очува самоуправа непосредних произвођача у предузећима и друштвено-политичким органима, у односу на партијско-бирокупатски слој и пословно-стручно управљачки слој у предузећима.

У делима комунистичких вођа највише се писало о давању и обезбеђивању права грађана да управљају ужом и широм друштвеном заједницом и равоју што непосредније демократије, која ће обезбедити да се целокупни животни интереси грађана остваре. С друге стране и поред приче о најнепосреднијој демократији, истовремено је постојала партијска олигархија, која је одређивала у ком правцу је требало да се креће земља. У предузећима и у народним одборима људи су често сами одлучивали о свему што их се непосредно тичало али нису имали много утицаја на политику са виших нивоа власти. На пример, у пословним књигама о пословању предузећа нема ни помена да су раднички савети или управни одбори одлучивали о било чему што се није тичало непосредног пословања предузећа. За партијско руководство под демократијом се подразумевало да се сложе комунисти из најужег круга о неком питању, из Извршног бироа, односно из Извршног бироа и Председништва Централног комитета Савеза комуниста Југославије или са неког другог скупа комунистичких лидера. Надлежност и ауторитет било које функције била је секундарна у односу на ауторитет личности и веза у врху Партије. На тим најужим

састанцима највишег партијског и државног руководства одлучивано је о најважнијим питањима у држави, па и о самоуправљању. Читав систем је почивао на одлукама шачице људи о правцу даљег развоја, заснованог на својеволјно донетим закључцима, били они исправни или не.

Сем тога, прави мотиви и околности под којима су вође доносиле одлуке умотане су фразе самоуправне идеологије, тако да се не зна увек какво је стварно стање у пракси, а шта су само идејни циљеви. Све је то било уплетено у једно. Често се не може ни разанати колики је напредак остварен у економским, друштвено-својинским и друштвено-политичким односима. Главни разлог за сложеност и често и неодређеност садржаја свих списа о самоуправној теорији почива на томе да би је државно руководство могло искористити да оправда сопствене циљеве, тумачећи сопствене теоријске поставке она како им је одговарало у одређеном временском периоду.

Из најважнијих списа идејних твораца самоуправљања не види се како су радници схватили идејне циљеве самоуправљања и на које начине су их спроводили у пракси. А то је у теоријском смислу требало да је једна од основа на којима почива самоуправна демократија. Јер произвођачи су морали да одлучују о свему у држави прелазног периода, а то значи да је требало да одлучују и о темељима развоја самог система. Наравно, уз једно од теоријских ограничења самоуправне демократије: да се не руши социјалистички поредак.

Али сам недостатак освртања на примедбе радника о важним питањима за развој самоуправљања упућује на то да државно руководство није заиста много суштински марило за то како радници желе да се развија друштвено-економски систем. Не разазнаје се ни да ли су или како су прихватили предлоге у вези развоја система чланова партије на нижим положајима. Ипак, из свега знаног, Југословени су бар формално прихватили самоуправљање а многи и суштински. Југословенски менталитет али и корист, страх од супротстављања режиму или убеђење давале су самоуправљању да живи.

Пословне књиге о закључцима и одлукама радничких савета и управних одбора пружају добар део представе о функционисању самоуправљања у предузећима али не и целу слику. Јер, нису сачуване одлуке директора, закључци и одлуке са седница са зборовра радне заједнице, зборовра радних јединица и са седница погонских и седница радних и економских јединица. Има и врло мало одлука о томе како су предузећа функционисала у оквиру својих комуна. Ипак, закључци и одлуке са седница радничких савета и управних одбора и изводи одлука пружају податке и о функционисању других органа управљања.

Од проучавана три предузећа два су сигурно у целини имала добре резултате пословања. За грађевинско предузеће „Градња“ нису забележени резултати пословања

али с обзиром на друге извештаје и пословне одлуке може се тврдити да је и оно у великој мери добро пословало. А с обзиром да су у сва три предузећа раднички савети и управни одбори заиста доносили све најзначајније и одлуке од мањег значаја за целокупно пословање предузећа, онда се посредно може закључити да су органи самоуправљања могли успешно да послују.

Проучавана предузећа имала су потпуну самосталност у уређивању унутрашњих односа у својим радним организацијама. У само неколико примера помињу се народни одбори, и то не као непосредни или посредни наредбодавци већ у неким судским поступцима кривично-правног карактера. Да се ни други друштвено-политички органи нису мешали у рад предузећа указује упадљиво одсуство помињања било каквих других органа друштвене заједнице или споровођења директива. Што не мора да значи да се политички органи ипак нису мешали у рад предузећа, али свакако да је то мешање морало бити занемарљиво по функционисање органа самоуправљања. Можда су се преко радничких савета у проширеном саставу државни органи уплитали у рад предузећа али у ниједном записнику није напоменуто да је то записник са седнице проширеног радничког савета. Чак ни у примерима кад се бирао директор, мада су само раднички савети проширеног савета имали право да бирају директора. Дакле, вероватно да су одржаване и седнице радничких савета проширеног састава, само то није напоменуто.

У записницима и изводима записника радничких савета и управних одбора ретко кад се спомиње да нису извршаване одлуке та два самоуправна органа. За случајеве неизвршавања њихових одлука донете су одлуке о смањивању личних доходака одговорним лицима. У документима не постоји ниједан случај позива на одговорност за лоше пословање или покретање кривичног поступка против било ког члана самоуправних тела. Али зато су често позивани на одговорност и санкционисане пословође због неодговорног и лоше вођеног посла, или су радници санкционисани због неизвршења плана и лоше продуктивности.

Из извора се не види никакав сукоб органа управљања нити превага директора или управних одбора у односу на радничке савете. У ствари, не само из својих надлежности него и из формулација одлука са седница радничких савета може се увидети да су раднички савети сами доносили важне пословне одлуке, претходно их детаљно разматрајући, као и да су потврђивали и детаљно разматали најважније одлуке управних одбора, које су спадале у њихову надлежност. Раднички савети су бирали чланове управних одбора у свим проученим примерима. Али у записницима и изводима одлука са седница радничких савета записано је само да су изабрани чланови управних одбора и њихови заменици али не и по ком критеријуму. Као ни за чланове радничких савета, тако ни за чланове управних одбора се не зна које функције су имали у производњи у

предузећу. За неколико чланова радничких савета посредно се зна да су били из непосредне производње.

Раднички савети и управни одбори одлучивали су о свим сегментима пословања док је директор споводио неке од важних одлука, које су спадале у његову надлежност. У сва три предузећа главни управни органи, раднички савети, управни одбори и директори функционисали су и доносили су одлуке у складу. Обично би управни одбори први одржавали своје седнице, а касније истог дана или неколико дана касније одржавали су седнице раднички савети да би могли да расправљају и да одборе најважније одлуке које су донели управни одбори. У јако малом броју случајева раднички савети нису одобравали најважније одлуке које су доносили управни одбори. Има и примера да су раднички савет иили управни одбори одбацивали предлоге одлука директора о важним питањима, али и такви случајеви су јако ретки. У великој већини изучаваних примера прихваћани су предлози директора.

Радне јединице нису увек пословале у складу са законски датим овлашћењима или у складу са смерницама важних партијских конгреса, конференција и седница. Централни раднички савети нарочито, али и управни одбори одређивали су већи део пословања радних јединица. На пример, распоређивали су раднике на различита радна места по радним јединицама, одређивали су стартне основе радника, одређивали су шта ће да се производи у разним погонима и колики ће износ цена да буде за неке производе, итд. Али има и случајева да су, на пример, погонски раднички савети сами одлучивали о распоредима на виша квалификована радна места унутар радних јединица и одређивања оцене радних учинака појединих радника, на основу које се одређивала стартна основа. Раднички савети и управни одбори често су инсистирали да савети радних јединица и зборови радних људи узму учешћа у предлозима и примедбама о изradi или допуни правилника или статута. С времена на време су разматрани и извештаји о пословању које су подносили раднички савети радних јединица са различитим предлозима о свим аспектима пословања. Мноштво таквих предлога је прихватано или одбијано. На пример, о унапређењу радника, о награђивању радника, о обезбеђивању превоза за раднике, о безбедности радника на градилишту, итд.

Централни раднички савети предузећа бавили су мноштвом кључних питања за пословање предузећа. Њихове надлежности у пракси као и надлежности управних одбора поклапале су се у великој већини са законски прописаним надлежностима, која су прописана тим самоуправним органима. У пракси су се надлежности оба органа често преклапале, а раднички савет је понекад и допуњавао одлуке управних одбора, пошто је одржавао седнице углавном после управних одбора и имао је законску обавезу да расправља о пословању управних одбора и да одобрава велики део одлука управног

одбора. Раднички савети су одлучивали о пословној политици – о питањима која се се тицала каквим ће свим делтностима предузећа да се баве, о уговорима са другим предузећима, о проширењу посла, итд; одобравали су и разматрали разне извештаје о пословању предузећа, рачуноводствене и пописне извештаје и на основу њих доносили су разне одлуке; прихватили су правилнике и допуне правилника и статута поднете од управних одбора; расписивали су изборе за радничке савете и бирали су управне одборе; формирали су разне сталне и привремене комисије за обављање различитих задатака у предузећу; давали су налоге стручним службама, управним одборима и директорима о извршењу одређених налога; расправљали су о исплативости набавке основних и обртних средстава и одбавали су средства за набавке, одобравали су већа или мања средства из фондова заједничке потрошње по разним основама: за стамбене кредите радницима или кредите за њихово школовање, за помоћ болесним или пострадалим радницима и њиховим породицама, за разне прославе и јубилеје, итд; доносили су одлуке о задуживању код банака; одлучивали су о књижењу расхода и прихода; одлучивали су о расходовању или продаји основних средстава; разматрали су разне молбе и жалбе радника; доносили су коначне одлуке о отпуштању радника; одобравали су разне одлуке које су донели управни одбори, итд.

Управни одбори су такође имали велике надлежности у предузећима. Разрађивали су и закључивали су пословне уговоре са домаћим или страним предузећима, с тим да су их раднички савети одобравали; разматрали су разне извештаје о пословању и доносили су одлуке на основу тих извештаја; формирали су комисије и давали су налоге стручним службама и дирекотру да изврше њихове одлуке; бринули су се о попису основних и обртних средстава и о исправности рачуноводствених извештаја; одобравали су књижење расхода и прихода; предлагали су радничким саветима набавке основних или обртних средстава или су сами доносили одлуке о набавци, о расходовању основних средстава, итд. Понекад би усвајали и молбе радника на решења директора, поништавајући одлуке директора.

Управни одбори су у односу на радничке савете имали примат на распоређивање радника из непосредне производње и руководиоца на радна места, што је било супротно од онога што је прокламовало државно руководство. Јер су централни раднички савети и раднички савети и зборови радних једница требали да се питају о постављању на радна места. Пошто се у пракси дешавало да тзв. техно-менаџерски слој преузме места у управним одборима и онда да преко примања, отпуштања и премештања на мање или више плаћена радна места управља већином одлука у предузећима и истисне непосредне раднике из производње из управљања предузећима. У сва три предузећа управни одбори бирнули су се око спровођења конкурса за радна места у предузећима, доносили су коначне одлуке о распоређивању кандидата на радна места, често су преко молби

радника премештали раднике на друге позиције у предузећу. Али су раднички савети доносили коначне одлуке о отпуштању радника, у неким случајевима су одобравали примање или премештај радника у предузећу. Радницима је поменуто да су могли да се жале радничким саветима на одлуке управних одбора о њиховом премештају на друго радно место. Управни одбори, као и раднички савети одређивали су и стартне основе радника на основу правилника о личним дохоцима. Смернице државног врха и законодавство прописивало је да се целокупни лични дохоци одређују на основу продуктивности радника, радне јединице и предузећа, а не да постоји фиксни и додатни део личног дохотка. Ову одредбу предузећа нису испунила. У сва три радна колкетива постојала је стартна основа, односно фиксни део плата, који није зависио од продуктивности већ од критеријума попут врсте посла, квалификација радника и радног стажа.

Директор је често присуствовао седницама радничких савета и давао је важне пословне предлоге, извештавао је о разним пословним подухватима и проблемима и извештавао је о пословању предузећа. Присуствовао је и седницама управног одбора и говорио је о пословању, али у законским актима није наведено да ли је имао право да присуствује и седницама управног одбора. Његови предлози су најчешће усвајани али није имао права да даје налоге радничким саветима и управним одборима, већ су они њему налагодавали шта треба да уради. Дакле, добијао је многобројне и разноврсне налоге за извршење од органа самоуправљања које је непосредно извршавао. Често је путовао широм земље или у иностранство, закључујући уговоре са пословним партнерима, спроводио је и одлуке органа управљања, кажњавајући одговорна лица за неизвршење одлука радничких савета и управних одбора, итд. Директори предузећа не само да су добро сарађивали са радничким саветима и управним одборима, него су имали и мање надлежности.

Извори и литература:

E. Kardelj, *Razvoj socijalističkih samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa*, Beograd, 1971.

E. Kardelj, *Politički sistem socijalističkog samoupravljanja*, Beograd, 1979.

J. Broz Tito, *Samoupravljanje*, Sarajevo, 1977.

J. Broz Tito, *Jugoslavija u borbi za nezavisnost i nesvrstanost*, Sarajevo, 1977.

V. Vlahović, *Radnička klasa, samoupravljanje, međunacionalni odnosi, omladina*, Titograd, 1982.

V. Bakarić, *Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija, I*, Zagred, 1983.

V. Bakarić, *Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija, II*, Zagred, 1983.

M. Đilas, *Nova klasa*, Beograd, 1990.

M. Đilas, *Nesavršeno društvo, London*, 1970.

S. Vukmanović Tempo, *Memoari 1966-1969*, Beograd, 1985.

B. Petranović, M. Zečević, *Jugoslavija 1918-1988, Tematska zbirka dokumenata*, Beograd, 1988.

J. Broz Tito, *Ekspoze na Petom kongresu SSRNJ*, Beograd, 1960.

L. Perović, *Zatvaranje kruga. Ishod političkog rascepa u SKJ 1971/1972*, Sarajevo, 1991.

F. Engels, *Anti-Diring*, Beograd, 1953.

Lenjin, *Izabrana dela, tom II, knjiga I*, Kultura, Beograd, 1950.

Iz završne reči druga Tita na Četvrtom plenumu CKSKJ, Četvrti plenum CKSKJ, Komunist, Beograd, 1962.

Iz pisma Engelsa K. Šmitu, Marks-Engels, Dela, II, Beograd, 480.

Изабрани чланци из дневног листа „Политика“ за период 1960, 1961. и 1962. године: *Новогодишња порука председника Тита, Политика, 1,2,3. јануар 1960; Нова улога државе у развоју социјалистичких односа и успостављање основе за развој самоуправљања, Политика, 25. новембар 1961; Закон дохотка и његова непосредна расподела према раду је принцип на коме ће све више почивати односи у нашем друштву, Политика, 20. март 1961.*

Историјски архив Београда (ИАБ), *Грађевинско занатско предузеће „Кошутњак“*, Књ. 60, *Записници, изводи, одлуке и закључци радничког савета за 1966. годину.*

Историјски архив Београда, *Грађевинско занатско предузеће „Кошутњак“*, Књ. 61, *Записници, изводи, одлуке и закључци радничког савета за 1967. годину.*

Историјски архив Београда, *Грађевинско занатско предузеће „Кошутњак“*, Књ. 62, *Записници, изводи, одлуке и закључци радничког савета за 1968. годину.*

Историјски архив Београда, *Грађевинско занатско предузеће „Кошутњак“*, Књ. 76, *Записници и изводи управног одбора за 1966. годину.*

Историјски архив Београда, *Грађевинско занатско предузеће „Кошутњак“*, Књ. 77, *Записници, одлуке и закључци управног одбора за 1967. годину.*

Историјски архив Београда, *Грађевинско занатско предузеће „Кошутњак“*, Књ. 78, *Записници, одлуке и закључци управног одбора за 1968. годину.*

Историјски архив Београда, *Грађевинско занатско предузеће „Кошутњак“*, Књ. **86**, *Записници, закључци и одлуке радних јединица у периоду пословања: 1965-1972. године.*

Историјски архив Београда, *Грађевинско предузеће „Аутопут“*, Ред. број 225, Књ. 3, *Записници и изводи са седница радничког савета у периоду пословања: 1962 -1973. године, Извод закључака радничког савета од 2.5.1965. до 16.2.1966. године.*

Историјски архив Београда, *Грађевинско предузеће „Аутопут“*, Ред. број 225, Књ. 4, *Записници и изводи са седница радничког савета у периоду пословања: 1962 -1973. године, Извод закључака радничког савета од 30.4.1966. до 23.3.1968. године.*

Историјски архив Београда, *Грађевинско предузеће „Аутопут“*, Ред. број 225, Књ. 5, *Записници и изводи са седница радничког савета у периоду пословања: 1962-1973. године, Извод закључака радничког савета од 2.5.1968. до 27.4.1970. године.*

Историјски архив Београда, *Грађевинско предузеће „Аутопут“*, Ред. број 223, Књ. 1, *Извод одлука управног одбора од 30.5.1962. до 2.4.1966. године.*

Историјски архив Београда, *Грађевинско предузеће „Аутопут“*, Ред. број 223, Књ. 2, *Извод одлука управног одбора од 4.5.1966. до 24.5.1970. године.*

Историјски архив Београда, *Грађевинско предузеће „Градња“*, Књ. 1, *Документација о регистрацији и реорганизацији предузећа.*

Историјски архив Београда, *Грађевинско предузеће „Градња“, Књ. 2, Записници са седница радничког савета од 17.3.1966. до 6.4.1967. године.*

Историјски архив Београда, *Грађевинско предузеће „Градња“, Књ. 4, Записници са седница радничког савета од 27.4.1967. до 5.4.1968. године.*

Историјски архив Београда, *Грађевинско предузеће „Градња“, Књ. 6, Записници са седница радничког савета од 27.4.1968. до 24.3.1969. године.*

Историјски архив Београда, *Грађевинско предузеће „Градња“, Књ. 3, Записници са седница управног одбора од 18.3.1966. до 26.4.1967. године.*

Историјски архив Београда, *Грађевинско предузеће „Градња“, Књ. 5, Записници са седница управног одбора од 5.5.1967.-27.4.1968. године.*

Историјски архив Београда, *Грађевинско предузеће „Градња“, Књ. 7, Записници са седница управног одбора од 8.5.1966. до 29.4.1969. године.*

D. Bilandžić, *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji 1945 - 1969*, Zagreb, 1969.

B. Petranović, *Istorija Jugoslavije III, Socijalistička Jugoslavija*, Beograd, 1988.

Б. Петрановић, *Историчар и савремена епоха*, Београд, 1994.

N. Jovanov, *Dijagnoza samoupravljanja 1974-1981*, Zagreb, 1983.

M. Nikolić, *Marksizam i samoupravljanje*, Zagreb, 1984.

E. Hobsbaum, *Doba ekstrema*, Beograd, 2002.

Љ. Димић, *Историја српске државности III, Србија у Југославији*, Нови Сад, 2001.

В. Лакер, *Историја Европе 1945-1992*, Београд 1999.

Историја савеза комуниста Југославије, Београд, 1985.

